Begroting 2018

GemeenteHaren

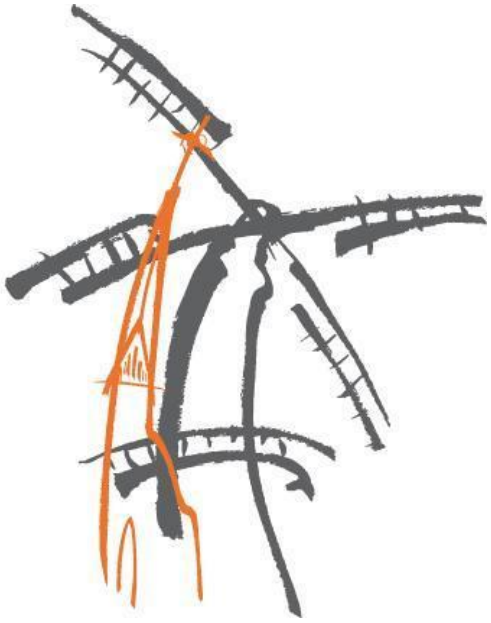

Haren, 17 oktober 2017

Gemeente Haren
Postbus 21
9750 AA HAREN GN
Telefoonnummer: 14 050

Bezoekadres:
Raadhuisplein 10
9751 AN HAREN GN

Internet: www.haren.nl
E-mail: gemeente@haren.nl

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave 3
1 Samenstelling gemeentebestuur 4
1.1 Gemeenteraad 4
1.2 College van B&W 6
1.3 Organisatie 7
2 Leeswijzer 8
3 Hoofdlijnen van beleid 10
3.1 Inleiding 10
3.2 Huidig financieel perspectief 12
3.3 Prognosebalans 17
4 Programma's 19
4.0 Bestuur en ondersteuning 19
4.1 Veiligheid 22
4.2 Verkeer, vervoer en waterstaat 25
4.3 Economie 27
4.4 Onderwijs 29
4.5 Sport, cultuur en recreatie 32
4.6 Sociaal domein 35
4.7 Volksgezondheid en milieu 39
4.8 VHROSV 42
4.9 Overzicht Overhead 45
4.10 Overzicht Bestuur en ondersteuning 46
5 Paragrafen 48
5.1 Verbonden partijen 48
5.2 Subsidies 60
5.3 Weerstandsvermogen 63
5.4 Onderhoud kapitaalgoederen 76
5.5 Financiering 78
5.6 Bedrijfsvoering 82
5.7 Grondbeleid 84
5.8 Lokale heffingen 86
6 Budgetautorisatie 91
6.1 Totaal van de programma´s 91
6.2 Incidentele baten en lasten 95
6.3 Investeringen 97
7 Kerngegevens gemeente 100
8 Verklarende woordenlijst 101

1 Samenstelling gemeentebestuur

1.1 Gemeenteraad

Samenstelling gemeenteraad per 31 december 2016

P. van Veen, burgemeester

E-mail secretariaat@haren.nl
Adres Raadhuisplein 10
Postcode 9751 AN Haren
Telefoon 14050

O.E. de Vries, raadsgriffier

E-mail oe.devries@haren.nl
Adres Raadhuisplein 10
Postcode 9751 AN Haren
Telefoon 14050

M.J. Bachman-Mulder, D66

Functie Fractievoorzitter
E-mail m.bachman@haren.nl
Adres Lokveenweg 36
Postcode 9751 CK
Woonplaats Haren
Telefoon 06 2525 5533

W. Legemaat, D66

E-mail w.legemaat@haren.nl
Adres Emmalaan 3c
Postcode 9752 KR
Woonplaats Haren
Telefoon 050 534 96 21

P.A. Hidding, D66

E-mail p.a.hidding@haren.nl
Adres Rijksstraagweg 103
Postcode 9752 BA
Woonplaats Haren
Telefoon 06 4966 9145

R.J.J. van der Heijden, D66 lid Auditcommissie

E-mail r.j.j.vanderheijden@haren.nl
Adres Emdaborg 12
Postcode 9751 SJ
Woonplaats Haren
Telefoon 050 534 30 51

C.H.L. Fenijn, D66

E-mail c.h.l.fenijn@haren.nl
Adres De Brinken 51
Postcode 9752 BZ
Woonplaats Haren
Telefoon 050 534 89 31

M. Wolters, Gezond Verstand Haren

Functie Fractievoorzitter
E-mail m.wolters@haren.nl
Adres Kroonkampweg 29
Postcode 9752 KG
Woonplaats Haren
Telefoon 06 1276 0239

E.N. Wiersema, Gezond Verstand Haren

E-mail e.n.wiersema@haren.nl
Adres Jonkerpad 18
Postcode 9753 CG
Woonplaats Haren
Telefoon 050 85 39 671

S.A.L. Dellebarre, Gezond Verstand Haren

E-mail s.a.l.dellebarre@haren.nl
Adres Viermat 10
Postcode 9753 KW
Woonplaats Haren
Telefoon 050 526 70 69

I. Jacobs-Setz, VVD

Functie Fractievoorzitter
E-mail i.jacobs@haren.nl
Adres Klaverlaan 10
Postcode 9753 BM
Woonplaats Haren
Telefoon 050 577 83 86

A. Bergsma, VVD

E-mail a.bergsma@haren.nl
Adres Hortuslaan 11
Postcode 9751 BE
Woonplaats Haren
Telefoon 06 5050 8024

J.T. Boonstra, CDA **lid Auditcommissie**

Functie Fractievoorzitter
E-mail j.t.boonstra@haren.nl
Adres Fazantenlaan 30
Postcode 9751 EV
Woonplaats Haren
Telefoon 050 280 22 56

T.G. Sprenger, PvdA

Functie Fractievoorzitter
E-mail t.g.sprenger@haren.nl
Adres Laagveld 94
Postcode 9753 KC
Woonplaats Haren
Telefoon 050 534 35 67

J. Sietsma, GroenLinks

Functie Fractievoorzitter
E-mail j.sietsma@haren.nl
Adres Ereprijsweg 8
Postcode 9753 AS
Woonplaats Haren
Telefoon 06 2956 1276

D. Praamstra-Bos, Christenunie
lid Auditcommissie

Functie Fractievoorzitter
E-mail d.praamstra-bos@haren.nl
Adres Kerklaan 41
Postcode 9751 NL
Woonplaats Haren
Telefoon 06 3084 2649

Samenstelling Milieuadviesraad
Voorzitter: De heer B.H. Ruessink
Secretariaat (en vicevoorzitter):
De heer H.M. Westra (mar@haren.nl)
Leden:
De heer prof. dr. H.A. Groenendijk
De heer S. de Jong
De heer ir. J.A. de Jonge
De heer A.J. Ludden
De heer ing. S.P. van Soelen
De heer mr. W. de Vries
Mevrouw T. Tuinman-van der Werff

G.K. Boersma, CDA

E-mail g.k.boersma @haren.nl
Adres Middelhorsterweg 5
Postcode 9751 TA
Woonplaats Haren
Telefoon 050 534 92 62

L.M. Schuiling, PvdA

E-mail l.m.schuiling@haren.nl
Adres Waterhuizerweg 72
Postcode 9753 HS
Woonplaats Haren
Telefoon 050 534 63 50

B.E. Snabilié, GroenLinks

E-mail b.e.snabilie@haren.nl
Adres Clusiusweg 1
Postcode 9751 PN
Woonplaats Haren
Telefoon 050 535 01 52

Samenstelling Rekenkamercommissie

Voorzitter:
De heer J.M. van Mossevelde
Secretariaat:
Mevrouw I. Ruijs
Leden:
De heer. H.R. Kastermans
Mevrouw G. Seinen

Samenstelling WMO-Adviesraad
Voorzitter: De heer J. Hommes
Penningmeester: De heer J. van Meurs
Secretariaat: De heer K. Venekamp
(wmosecretariaatharen@gmail.com)
Leden:
Mevrouw H.M. Eisses
Mevrouw C.B.M. Geenen
De heer J. de Goede
Mevrouw K.M.A. Kalverboer
De heer F. Tjabbes
Mevrouw P. Wagenaar
De heer H. van der Wijk

1.2 College van B&W

Samenstelling College van Burgemeester en Wethouders per 31 december 2016

Burgemeester

P. van Veen
Raadhuisplein 10
9751 AN Haren
T: 14050
E: secretariaat@haren.nl

Wethouder - 1e locoburgemeester

M. Verbeek, D66
Raadhuisplein 10
9751 AN Haren
T: 14050
E: m.verbeek@haren.nl

Wethouder - 3e locoburgemeester

M.H. Stiekema, CDA
Raadhuisplein 10
9751 AN Haren
T: 14050
E: m.h.stiekema@haren.nl

Wethouder - 2e locoburgemeester

M.J. Sloot, Gezond verstand Haren
Raadhuisplein 10
9751 AN Haren
T: 14050
E: m.j.sloot@haren.nl

Gemeentesecretaris

mr. M.P. de Wilde
Raadhuisplein 10
9751 AN Haren
T: 14050
E: mp.dewilde@haren.nl

1.3 Organisatie

Organisatieschema per 01-01-2017

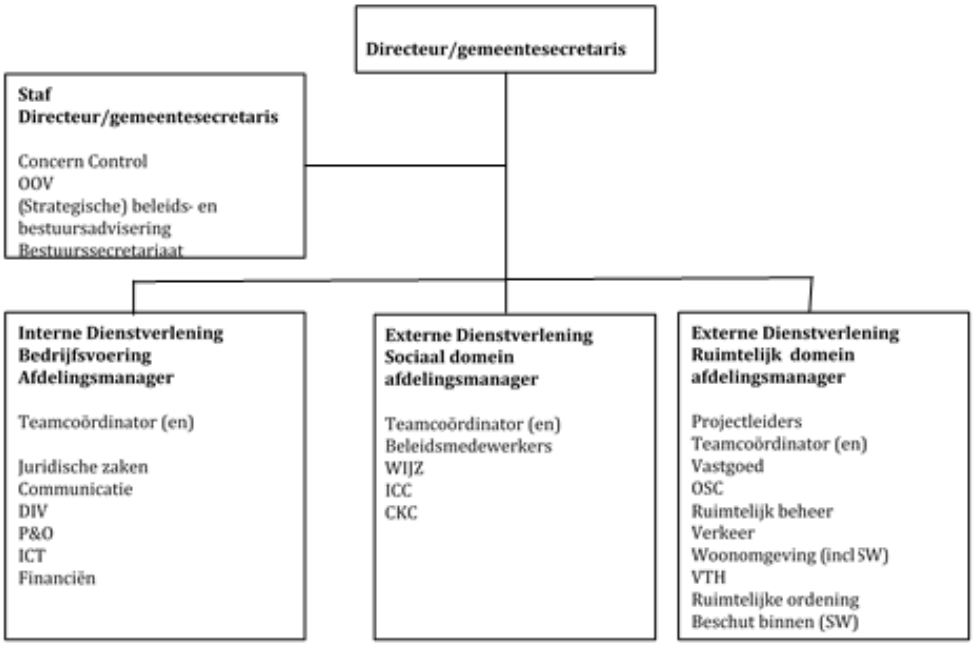

Samenstelling ondernemingsraad

Samenstelling Ondernemingsraad per september 2017	
Voorzitter	**Dhr. M. Lanjouw**
Plv. voorzitter	-
Secretaris	Dhr. G. Molema
Plv. secretaris	-
Leden	Dhr. E.M. Dijkstra
	Dhr. H.W. Evenhuis
	Mevr. M.B. Post-Uiterweer
	Mevr. S. Smith

2 Leeswijzer

In deze begroting ziet u de eerste resultaten van de kwaliteitsslag die in gang is gezet voor de versterking van de kaderstellende rol van de raad. Dit vertaalt zich met name in de opbouw van de programma's. In het vervolg van deze leeswijzer gaan wij hier nader op in.

In hoofdstuk 3 van deze begroting worden de hoofdlijnen van het gemeentelijk beleid uiteengezet. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het financieel beleid van de gemeente. Hier wordt een algemeen beeld geschetst, vooral tekstueel, minder in cijfers. In het vervolg van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de ontwikkeling van het saldo van de begroting ten opzichte van de Perspectiefnota. Hierbij wordt tevens inzicht gegeven in de effecten op onze meerjarenbegroting. De belangrijkste ontwikkelingen worden toegelicht.

In hoofdstuk 4 zijn de programma´s opgenomen en deze zijn als volgt opgebouwd.

A. Ontwikkelingen
B. Programmadoelen
C. Activiteiten
D. Kaders
E. Beleidsindicatoren
F. Financiën

Nadere toelichting

A. Hier wordt een beschrijving gegeven van de relevante (maatschappelijke) ontwikkelingen voor zover die consequenties hebben voor het programma. Het kan o.a. gaan om demografische ontwikkelingen, nieuwe wetgeving en grote financiële- of taakverschuivingen in het veld die gevolgen hebben voor de gemeente.

B. Dit onderdeel gaat in op de doelstellingen die wij willen realiseren. Doelstellingen zijn ontleend aan het coalitieakkoord/uitvoeringsprogramma, het gaat om maatschappelijke doelen met (meestal) een langere tijdshorizon dan de begroting.

C. Per programmadoel worden de belangrijkste activiteiten benoemd. Daarbij gaat het om activiteiten in het komende (begrotings)jaar. Er wordt aangegeven welke activiteiten we voor welk doel gaan doen. Het kan zowel gaan om reguliere activiteiten als om "incidentele" activiteiten.

D. Hier wordt een overzicht gegeven van kaderstellende documenten voor het programma.

E. Per programma zijn de verplichte indicatoren en eventueel zelf gekozen beleidsindicatoren opgenomen. Het dient te gaan om indicatoren die beïnvloedbaar zijn door de gemeente en die beschikbaar/meetbaar zijn.

F. In een tabel onderaan ieder programma worden de baten, lasten en het saldo per taakveld vermeld.

De paragrafen in hoofdstuk 5 geven een dwarsdoorsnede van een aantal financiële en beleidsmatige onderwerpen van de begroting. Het is van belang dat de raad zicht heeft op deze financiële en beleidsmatige aspecten uit de begroting en voor die onderwerpen ook een instrument heeft om de kaderstellende en controlerende taak uit te voeren.

Hoofdstuk 6 Budgetautorisatie bevat een totaaloverzicht van de exploitatiebudgetten per programma en van de investeringen. In dit hoofdstuk bepaalt de raad per programma tot welke bedragen het college is geautoriseerd uitgaven te doen en verplichtingen aan te gaan. De budgetten op taakveldniveau hebben voor de raad slechts een informatieve waarde. De vaststelling van de budgetten en daarmee de financiële kaderstelling door de raad vindt plaats op programmaniveau.

Tenslotte zijn in hoofdstuk 7 en 8 de kerngegevens van de gemeente en de verklarende woordenlijst opgenomen.

3 Hoofdlijnen van beleid

3.1 Inleiding

Voor u ligt de Begroting 2018. Wij hebben bij het opstellen van deze begroting een degelijk financieel beleid als uitgangspunt gehanteerd. Wij willen de financiële positie verder versterken en daarnaast ruimte bieden aan een aantal nieuwe ontwikkelingen. Wij borduren daarbij voort op de Begroting 2017 en hebben de Perspectiefnota 2018 als kader gehanteerd voor het opstellen van deze begroting.

Onze overall-conclusie voor wat betreft de financiële positie is dat we voor wat betreft de versterking van het eigen vermogen op koers zitten, maar dat er voor de terugdringing van de schuldpositie nog werk aan de winkel is. Door de omzetting van de plannen in het kader van Beterr Haren en de daaruit voortvloeiende ombuigingen en positieve begrotingssaldi verwachten wij dat de solvabiliteit eind 2021 substantieel zal zijn verbeterd.

Met de realisatie van de bezuinigingen waartoe u in het kader van de begrotingen 2016 en 2017 heeft besloten liggen we goed op schema. Een overzicht van de stand van zaken van de afzonderlijke bezuinigingen treft u aan in bijlagen 2a en 2b. Daaruit blijkt dat we het leeuwendeel van de bezuinigingen gerealiseerd hebben op een aantal kleinere posten na. Ook de bezuiniging op de personeelskosten, oplopend tot € 450.000 in de jaren vanaf 2019 hebben we in de jaren tot en met 2017 (in 2017 ging het om een bedrag van € 250.000) gerealiseerd, maar voor de jaren vanaf 2018 is er voor deze post nog wel onzekerheid.

Met de vaststelling van de perspectiefnota 2018 gaf u ons de opdracht om een aantal nieuwe ontwikkelingen in deze begroting te verwerken, te weten: de onderwijshuisvesting in verband met het nieuwe Integraal Huisvestingsplan Onderwijs 2018-2021, de Omgevingswet, de versterking van de organisatie en de groei van Haren. Voor zover wij deze ontwikkelingen konden kwantificeren hebben wij ze verwerkt in deze begroting.

De in deze begroting opgenomen investeringen die voortvloeien uit het Integraal Huisvestingsprogramma Onderwijs 2018-2021 hebben een beperkte invloed op de ontwikkeling van de solvabiliteit. Ten opzichte van de begroting 2017 is er grosso modo sprake van een vertraging met 1 jaar, maar wordt het tussendoel van minimaal 20 % in 2020 wel gehaald en is het doel van 30 % in 2023 nog steeds haalbaar. Wel leiden de extra investeringen ten opzichte van de begroting 2017 tot een duidelijke verslechtering van de netto-schuldquote. Die piekt in 2019, een jaar later en op een veel hoger niveau. Ook in de jaren 2020 en 2021 blijven we voor dit kengetal in de categorie “meest risicovol” zitten, terwijl we in de begroting 2017 nog verwachtten dat we vanaf 2020 beneden de 130 % en daarmee in de categorie “gemiddeld risico” zouden komen. Om de netto schuldquote en daarmee de renterisico’s zoveel mogelijk te beperken zullen wij voor ieder investeringsproject dat in het IHP 2018-2021 is opgenomen in overleg met het betreffende schoolbestuur onderzoeken welke alternatieve financieringsmogelijkheden er zijn (bijvoorbeeld doordecentralisatie en Huren als Eigenaar).

De lastenverzwaring die was opgenomen in de begroting 2017 voor het jaar 2018 is nog steeds noodzakelijk voor het zoveel mogelijk in stand houden van de voorzieningen, de verdere versterking van de financiële positie en het kunnen faciliteren van de nieuwe ontwikkelingen. Daarbij ligt de lastendruk in vergelijking met de ons omringende gemeenten nog steeds op een aanvaardbaar niveau, zoals blijkt uit paragraaf 5.8 Lokale heffingen.

Financiële kaders
In de motie Aanvullende kaderstelling perspectiefnota 2017 heeft u de volgende uitgangspunten van het financieel beleid vastgelegd:

1. streven naar een evenwichtige combinatie van lastenverhoging en ombuigingen;
2. streven naar een evenwichtige verdeling van de ‘pijn’ over de programma’s;
3. streven naar een solvabiliteit van 30% in 2023 (als deze ratio eerder bereikt wordt, dan evaluatie);
4. de focus te richten op het vergroten van de Algemene Reserve;
5. proactief in te zetten op de afgesproken verkoop van gemeentelijk vastgoed;
6. het gemeentelijk armoedebeleid (participatiefonds, stichting Leergeld, Jeugdsportfonds, kwijtschelding gemeentelijke lasten) bij ombuigingen te ontzien;
7. de afweging voor nieuw beleid, waar geen solide dekking voor is, te maken bij de BURAP;
8. in alle programma’s de begrotingsdiscipline te bevorderen door tegenvallers op te vangen binnen de programma’s, incidentele meevallers en exploitatieoverschotten aan de AR toe te voegen.

Deze uitgangspunten onderschrijven wij volledig en zijn ook toegepast in deze Begroting 2018.

3.2 Huidig financieel perspectief

Totaaloverzicht begroting

De Begroting 2018 laat een overschot van € 2.449.000 zien. De financiële opbouw van deze begroting in baten en lasten is als volgt (bedragen x € 1.000):

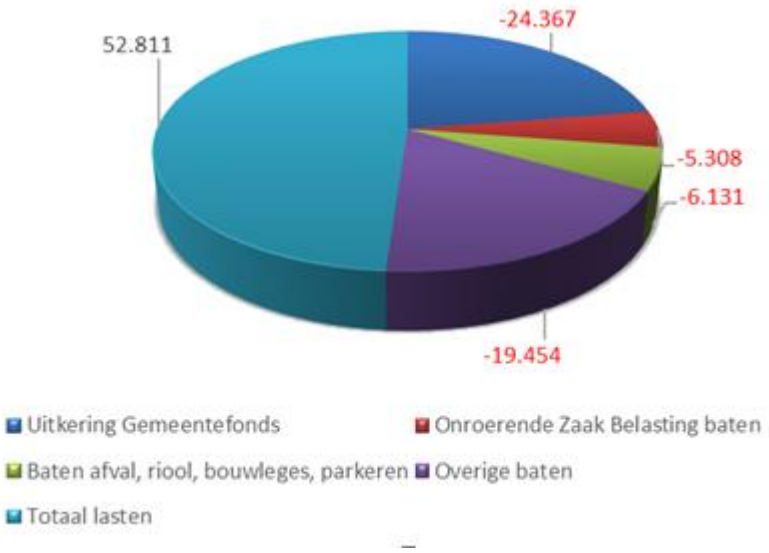

Financieel Perspectief Begroting 2018-2021					
(bedragen x **€** 1.000, min teken is voordelig)	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**Cum.**
'Staande begroting'					
Begroting 2017: saldi meerjarenperspectief	-2.177	-2.257	-2.119	-2.119	-8.671
Mutaties Perspectiefnota 2018	-5	-166	-277	-277	-725
Subtotaal 'staande begroting'	*-2.181*	*-2.423*	*-2.396*	*-2.396*	*-9.397*
Structurele effecten Najaarsrapportage 2017	88	53	53	53	248
Vertrekpunt Begroting 2018 (A)	*-2.093*	*-2.369*	*-2.343*	*-2.343*	*-9.148*
Ontwikkelingen na Perspectiefnota 2018					
Effecten Meicirculaire 2017 Algemene uitkering	-493	-258	-19	-19	-788
Actualisatie verdeelmaatstaven Algemene Uitkering	-114	-115	-115	-114	-456
Afrekening stelposten Algemene Uitkering, inflatie en overig	116	-331	-552	-565	-1.332
Bijdrage gezamenlijke gemeentelijke uitvoering	50	50	50	50	198
Voortzetting brede impuls combinatiefunctionarissen	45	0	0	0	45
Bijdrage frictiekosten herindeling (2018)	-711	0	0	0	-711
Frictiekosten herindeling (2018)	711	0	0	0	711
Actualisatie leges burgerzaken	-30	-7	-7	-7	-52
Toezicht drank&horecawetgeving	25	0	0	0	25
Actualisatie bijdrage ODG	30	30	30	30	120
Kosten dorps- en buurtbudgetten	20	20	0	0	40
Onttrekking bestemmingsreserve Inrichting Openbaar Gebied ter dekking dorps- en buurtbudgetten	-20	-20	0	0	-40
Investeringsscreening:					
Vrijval kapitaallasten woonomgeving	-70	-70	0	0	-140
Vrijval kapitaallasten tunnel stationsgebied	-127	-126	0	0	-253
Subtotaal ontwikkelingen na Perspectiefnota (B)	*-568*	*-827*	*-613*	*-626*	*-2.634*
Bezuinigingen					
Torion (gedeeltelijk niet realiseerbaar)	48	0	0	0	48
Incidentele dekking sociaal domein ivm bezuiniging Torion	-48	0	0	0	-48
Huurvergoeding culturele raad afbouwen	20	0	0	0	20
Vrijkomende ruimte krimpende bibliotheek verhuren	25	0	0	0	25
Subtotaal Bezuinigingen (C)	*45*	*0*	*0*	*0*	*45*
Nieuw beleid					
Onderwijshuisvesting (IHP) extra kapitaallasten	192	141	823	837	1.992
Onderwijshuisvesting (IHP) extra exploitatielasten	30	75	58	58	220
Dekking IHP: vrijval doordecentralisatie huisvesting Maartenscollege (besluit 28-9-2015)	-155	-128	-229	-259	-771
Omgevingswet	PM	PM	PM	PM	PM
Versterking van de organisatie 1,5 fte extra formatie	101	101	101	101	404
Beterr Haren	PM	PM	PM	PM	PM
Subtotaal nieuw beleid (D)	*168*	*189*	*753*	*736*	*1.845*
Nieuw Saldo Begroting 2018 (= A+B+C+D)	**-2.449**	**-3.008**	**-2.203**	**-2.233**	**-9.893**

Toelichting op het Financieel Perspectief
Het gepresenteerde financieel perspectief is opgebouwd uit verschillende onderdelen. Onderstaand worden de verschillende onderdelen toegelicht.

Vertrekpunt Begroting 2018 (onderdeel A)
Het vertrekpunt voor de begroting 2018-2021 is het bestaande meerjarenperspectief, aangevuld met de mutaties in de Perspectiefnota en de structurele effecten van de Najaarsrapportage.

Structurele effecten Najaarsrapportage
De mutaties van de Najaarsrapportage betreffen de extra structurele lasten van juridische ondersteuning (**€** 13.000) en accountantscontrole (**€** 40.000). In 2018 zijn de extra middelen voor begeleiding ontwikkeling zonneparken opgenomen (**€** 35.000).

Ontwikkelingen na Perspectiefnota 2018 (onderdeel B)
De ontwikkelingen na Perspectiefnota zijn ontwikkelingen waar we geen directe invloed op kunnen uitoefenen en/of effecten van eerdere besluitvorming.

Algemene uitkering gemeente fonds
- De effecten van de meicirculaire van de algemene uitkering uit het gemeentefonds zijn opgenomen zoals vermeld in het raadsbericht 2017-40.
- De hoogte van de Algemene uitkering is afhankelijk van diverse maatstaven (zoals aantal inwoners). Het actualiseren van de volumes van deze maatstaven heeft een structureel positief effect van ongeveer **€** 115.000.
- Het aanpassen van de Algemene Uitkering naar het prijspeil van 2018 leidt tot extra inkomsten in de komende jaren. Een dergelijke aanpassing maken wij ook voor de uitgavenkant van de begroting door het opnemen van stelposten voor onder andere indexatie van kostenbudgetten en de cao stijgingen.
  De extra inkomsten leiden in combinatie met het afrekenen van een aantal stelposten tot een nadeel in 2018 dat omslaat in een positief effect in 2019 oplopend tot **€** 565.000 in 2021.
  Hierbij is rekening gehouden met de nieuwe CAO voor gemeenteambtenaren (looptijd van 1 mei 2017 tot 1 januari 2019 en de op dit moment bekende ontwikkeling van de personeel gerelateerde premies.
- Wij ontvangen een bijdrage voor de gezamenlijke gemeentelijke uitvoering (GGU) van een aantal taken met alle gemeenten. Deze middelen ontvangen wij via de algemene uitkering die 1-op-1 weer doorbetaald wordt aan de VNG die deze taken voor ons uitvoert. Dit is een technische aanpassing omdat, dit bedrag voorheen vooraf werd uitgenomen uit het Gemeentefonds.
- Het college heeft besloten om de brede impuls combinatiefunctionarissen met 1 jaar voort te zetten. Hiervoor ontvangen wij gelden in de algemene uitkering.

(Bijdrage) frictiekosten
Omdat wij in een herindelingsprocedure zitten ontvangen wij in 2018 een bijdrage voor de frictiekosten. Dit is onafhankelijk van of de herindeling doorgaat of niet. Deze middelen reserveren wij voor de te maken frictiekosten.

Actualisatie leges burgerzaken
In de begroting 2017 was rekening gehouden met een daling van het aantal reisdocumenten, deze daling is echter minder groot dan wij dachten. Daarnaast zijn er extra inkomsten als gevolg van een stijging van het aantal aanvragen naturalisaties.

Toezicht handhaving
De kosten voor de wettelijke taak van toezicht drank & horecawetgeving (inrichtingen en leeftijdscontroles) vallen hoger uit. Omdat naar aanleiding van toezichtcontrole vaak gewijzigde of zelfs nieuwe vergunningen moet worden aangevraagd kan dit bedrag naast toezicht ook ingezet worden voor vergunningverlening drank- & horecawet.

Bijdrage aan de Omgevingsdienst Groningen (ODG)
De bijdrage aan de ODG was niet correct opgenomen in de begroting 2017. Hiervoor vindt een correctie plaats in de begroting 2018 en de meerjarenraming.

Wijk- en Dorpsbudgetten
De raad heeft op 18 april 2017 besloten om budget beschikbaar te stellen voor subsidies aan de dorps- en wijkverenigingen, ter vorming van wijk- en dorpsbudgetten Conform het besluit is € 20.000 beschikbaar in 2018 en 2019. De middelen worden gedekt uit de Bestemmingsreserve inrichting Openbaar Gebied.

Investeringsscreening
De uitkomsten van de in de Perspectiefnota 2018 aangekondigde investeringsscreening leiden tot een vrijval van kapitaallasten van 2 geplande investeringen:

- Renovatie gemeentewerf en nieuwbouw brandweerkazerne. Op 30 januari 2017 heeft de gemeenteraad een besluit genomen over de renovatie van de gemeentewerf. Onderdeel van dit besluit was het inzetten van een stelpost voor de kapitaallasten van een investeringskrediet. Echter dit besluit stuitte op bezwaren in de Arhi procedure. We houden in de planning rekening met begin van afschrijving per 1-1-2020, dit levert in 2018 en 2019 een voordeel op van € 70.000.
- Tunnel Stationsgebied. In de begroting 2017 was rekening gehouden met realisatie van de tunnel in 2017 en daarmee kapitaallasten vanaf 2018. Gelet op de huidige planning houden wij rekening met de realisatie van de tunnel in 2019. Dit levert een voordeel op van de kapitaallasten in 2018 en 2019.

Bezuinigingen (onderdeel C)
Van een 3-tal bezuinigingen is geconstateerd dat deze (nog) niet gerealiseerd kunnen worden. In 2018 leidt dit per saldo tot een incidenteel nadeel van € 45.000.

Torion
De gemeenteraad heeft besloten tot een bezuiniging van €100.000 op Torion én het maatschappelijk werk voor 2018 in het kader van Beterr Haren.
Over de invulling van deze taakstelling (€ 90.000 voor Torion en €10.000,- op de basisondersteuning uitgevoerd door Zzp'ers) zijn verschillende gesprekken gevoerd met Torion. De conclusie is dat deze bezuiniging niet haalbaar is zonder te snijden in het takenpakket.
Een transformatie van het welzijnswerk is nodig om de functies van het welzijnswerk te herpositioneren. Echter verschillende ontwikkelingen zoals de heroriëntatie op de

toekomstige rol van ’t Clockhuys, CJG en de dorpshuizen, de onduidelijkheid over de mogelijke herindeling en de opstapeling van bezuinigingen voor Torion in de afgelopen jaren maken het niet mogelijk de volledige taakstelling te realiseren.
Dit vereist immers tijd en inzet van vele partijen. Het is voor Stichting Torion mogelijk om in 2018 een bezuiniging te realiseren van € 41.775,- zonder vermindering van het voorzieningenniveau. De overige €48.225,- van de bezuiniging zal in 2019 worden doorgevoerd.

Dekking sociaal domein
Het niet realiseerbaar deel van de bezuiniging van Torion van € 48.225 in 2018 wordt opgevangen binnen het programma sociaal domein.

Huurvergoeding culturele raad afbouwen en Verhuur vrijkomende ruimte Bibliotheek
In afwachting van de toekomst van ’t Clockhuys-CKC in Haren en de nieuwe cultuurnota is het niet mogelijk twee voorgestelde bezuinigingen in 2018 te realiseren. Dit betekent concreet dat het niet langer beschikbaar stellen van een huurvergoeding aan de Culturele Raad Haren, voor het gebruik van een ruimte in ’t Clockhuys, niet doorgaat. Tevens betekent dit dat er geen extra ruimte kan worden verhuurd door een verminderd gebruik van ruimte door de bibliotheek Haren.

Nieuw beleid (onderdeel D)
Onderwijshuisvestingsplan (IHP)
In de begroting zijn de extra kapitaal- en exploitatielasten opgenomen conform het IHP zoals aan u zal worden aangeboden. In de investeringslijst (hoofdstuk 6.3) zijn de investeringen van het IHP gemarkeerd in verband met de latere besluitvorming hierover in de reguliere raadsvergadering van november 2017.
Op 28-9-2015 is een besluit genomen over de Doordecentralisatie huisvesting Maartenscollege (besluit 28-9-2015). Deze doordecentralisatie is niet gerealiseerd en de daaruit vrijgevallen dekking zetten wij nu in voor de dekking van de lasten van het IHP 2018-2021.

Omgevingswet
De verwachte nieuwe inwerkingtreding van de omgevingswet is 1 januari 2021. De hoogte van de kosten zijn op dit moment nog niet goed in te schatten omdat dit mede afhankelijk van is van de afronding van de wet- en regelgeving

Versterking organisatie en Beterr Haren
In verband met extra taken op het gebied van informatiebeveiliging en de verscherpte eisen ten aanzien van financieel beheer is uitbreiding van de formatie noodzakelijk. Daarnaast zullen afhankelijk van de uitkomsten van het herindelingsbesluit, mogelijk nog verdere middelen nog zijn voor versterking van de organisatie. Hierover is op dit moment nog geen duidelijkheid te geven.

3.3 Prognosebalans

(Bedragen x € 1.000)	1-jan 2017	31-dec 2017	31-dec 2018	31-dec 2019	31-dec 2020	31-dec 2021
Immateriële en materiële vaste activa*	84.085	87.633	96.138	102.665	100.991	99.143
Financiële vaste activa*	1.468	1.468	1.468	1.468	1.468	1.468
Totaal vaste activa	**85.553**	**89.101**	**97.606**	**104.133**	**102.459**	**100.611**
Voorraden	4.485	4.000	3.000	2.000	1.000	0
Uitzettingen en overlopende activa	11.670	10.794	10.794	10.794	10.794	10.794
Liquide middelen	175	0	0	0	0	0
Totaal vlottende activa	**16.330**	**14.794**	**13.794**	**12.794**	**11.794**	**10.794**
BALANSTOTAAL	**101.883**	**103.895**	**111.400**	**116.927**	**114.253**	**111.405**
Eigen vermogen	14.395	18.181	21.124	24.585	27.268	29.978
Voorzieningen	5.078	3.263	3.574	3.744	3.767	3.734
Vaste schulden	67.747	67.554	72.011	74.168	68.789	63.260
Totaal vaste passiva	**87.220**	**88.998**	**96.709**	**102.497**	**99.824**	**96.972**
Vlottende schulden	7.217	8.262	8.056	7.795	7.794	7.798
Overlopende passiva	7.447	6.635	6.635	6.635	6.635	6.635
Totaal vlottende passiva	**14.664**	**14.897**	**14.691**	**14.430**	**14.429**	**14.433**
BALANSTOTAAL	**101.884**	**103.895**	**111.400**	**116.927**	**114.253**	**111.405**

* De bijdragen aan activa van derden die op de balans per 31-12-2016 in de Jaarstukken 2016 nog onder de Financiële vaste activa gerubriceerd stonden, zijn als gevolg van een wijziging in de BBV in bovenstaande prognosebalans onder de Immateriële vaste activa gerubriceerd.

Veronderstellingen prognosebalans

- In het overzicht zijn alle investeringen verwerkt die al door u zijn geautoriseerd en alle investeringen uit de investeringslijst in paragraaf 6.3 Investeringen.
- De post voorraden betreft met name de grondexploitaties. Wij gaan uit van een geleidelijk dalend verloop van de boekwaarde en baseren die inschatting op de passages over de planning in de actualisatie van de grondexploitaties (gebaseerd op de stand van het voorjaar 2017).

Kengetallen prognosebalans	31-dec 2018	31-dec 2019	31-dec 2020	31-dec 2021
Solvabiliteitsratio	19,0%	21,0%	23,9%	26,9%
Netto-schuld (definitie BBV) (x € 1.000)	75.908	77.804	72.424	66.899
Exploitatie (totaal baten, excl. onttrekkingen aan reserves) (x € 1.000)	54.005	50.926	50.922	50.967
Debt ratio	77,8%	75,8%	72,8%	69,7%
Netto-schuld/exploitatie	140,6%	152,8%	142,2%	131,3%
Aantal inwoners	19.570	19.570	19.570	19.570
Eigen vermogen per inwoner (€)	1.079	1.256	1.393	1.532
Netto-schuld per inwoner (€)	3.879	3.976	3.701	3.418
Investeringsuitgaven (x € 1.000)	12.179	10.274	2.586	4.896
Afschrijvingen (x € 1.000)	3.674	3.747	4.260	4.277

In paragraaf 5.3 Weerstandsvermogen en risicobeheersing geven wij een uitvoerige toelichting op de betekenis van de financiële kengetallen.

4 Programma's

4.0 Bestuur en ondersteuning

Portefeuillehouder: dhr. P. van Veen

Ontwikkelingen

- De burger komt centraal te staan en stelt steeds hogere eisen aan de overheid, i.c. de gemeente;
- De doorontwikkeling van de netwerksamenleving en de doe-democratie waarin de overheid steeds vaker samen met inwoners plannen maakt en besluit daarover voorbereid;
- Verdere in- en externe digitalisering (Digitale Agenda 2020) en de invloed van sociale media op gemeenten;
- Nieuwe wetgeving met grote consequenties voor gemeenten: openbaarheid van bestuur/privacywetgeving/Omgevingswet;
- Regionale opschaling en de toenemende afhankelijkheid van en de noodzaak tot regionale samenwerking;
- Herverdeling van taken van rijk en provincie naar gemeenten;
- Wereldwijde hack(DDOS en Wannecry) aanvallen op IT systemen nopen organisaties tot verbetering/ versteviging van de beveiliging;
- Terugloop (20% minder) van aanvragen voor reisdocumenten ten gevolge van verlenging van de geldigheidsduur van reisdocumenten van 5 naar 10 jaar;
- De doorontwikkeling van de Basis Registratie Personen is beëindigd.

Programmadoelen

1. Verdere versterking van de gemeentelijke besturings- en uitvoeringskracht als voorwaarde voor continuering van de zelfstandige status;
2. Vergroten van maatschappelijk draagvlak bij inwoners, ondernemers en (keten-) partners bij beleidsontwikkeling en beleidsuitvoering;
3. Vermindering van de regeldruk voor inwoners en ondernemers;
4. Structurele klanttevredenheid over de gemeentelijke dienstverlening.

Activiteiten

Activiteiten programmadoel 1:

- Wij starten een proces dat in 2019 moet leiden tot een door het bestuur en inwoners van Haren gedragen visie op de rol en de positie van de gemeente in de gemeenschap Haren;
- Wij stellen een plan van aanpak op en we starten het programma Beterr Haren 2.0 ter verdere versterking van de rol en positie van de gemeente Haren;
- Wij ontwikkelen een voorstel met strategische keuzes voor de invoering van het rijksprogramma Digitale Agenda 2020;
- Wij zetten een programma op conform de eisen van de Baseline Informatiebeveiliging Gemeenten (BIG) om te kunnen voldoen aan alle in de audits (BAG, DigD, BRP etc..) gestelde veiligheidseisen;
- Wij gaan digitale veiligheidsbewustzijn van medewerkers verhogen;
- Wij organiseren de gemeenteraadsverkiezingen 2018;

Activiteiten programmadoel 2:

- Wij ontwikkelen een visie op burger- en overheidsparticipatie en externe oriëntatie;
- Wij ontwikkelen gereedschappen voor medewerkers en inwoners die helpen bij de versterking van de participatieve rol van inwoners en ondernemers.

Activiteiten programmadoel 3:

- Wij gaan ontregelen: we onderzoeken de mogelijkheden de administratieve lasten van ondernemers en inwoners structureel te verminderen;
- Bij de ontwikkeling van nieuwe regelingen maken we waar mogelijk gebruik van algemene regels in plaats van individuele regels op basis van een (vergunning-) aanvraag;
- Wij toetsen elk concept bestuursbesluit op regeldruk.

Activiteiten programmadoel 4:

- Wij houden een klanttevredenheidsonderzoek. Op basis van de uitkomsten daarvan willen we de dienstverlening continu blijven verbeteren;
- We vergroten de regie op afhandeling van de klantvraag door integratie van onze dienstverleningskanalen en we gaan onze bereikbaarheid voor inwoners vergroten door de inzet van extra dienstverleningskanalen.

Kaders

- Gemeentewet;
- Verordening auditcommissie;
- Wet gemeenschappelijke regelingen;
- Reglement van orde Gemeenteraad en Raadscommissie;
- Wet Basisregistratie Personen (BRP);
- Burgerlijk wetboek;
- Paspoortwet;
- Wegenverkeerswet;
- Wet op de Basisregistratie Grootschalige Topografie;
- Wet op de Basisregistratie Adressen en Gebouwen;
- Wet op de Basisregistratie Kadaster;
- Categorisering Vastgoed;
- Conditiesystematiek gebouwenbeheer;
- Kieswet;
- Reglement Burgerlijke Stand 2011

Beleidsindicatoren

Eigen beleidsindicatoren

Klanttevredenheidsonderzoek (vastgesteld door college)

Klanttevredenheid balie publiekszaken: 8,3

Klanttevredenheid aanvragen online-diensten: 7,5

Klanttevredenheid telefonie 14 050: 7,5

Kwaliteitshandvest (nog niet vastgesteld)

Maximale wachttijd aan balie Publiekszaken: 5 minuten

Opnemen gesprekken 14 050 binnen 30 seconden: 100%

Afhandeltijd brieven: zes weken

Afhandeltijd e-mails: ?

Afhandeltijd aanvragen online: 5 werkdagen

Verplichte jaarlijkse zelfevaluaties

Kwaliteit Basisregistratie personen: goed (score = 95% of hoger)

Kwaliteit Reisdocumenten: goed (score = 95% of hoger)

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
010 Bestuur	831	1.597	0	1.597
020 Burgerzaken	448	795	-377	418
030 Beheer overige gebouwen en gronden	798	1.610	-708	902
063 Parkeerbelasting	-448	0	-448	-448
080 Overige baten en lasten	-807	340	-753	-413
Programma 0 Bestuur en ondersteuning	**823**	**4.342**	**-2.285**	**2.057**

4.1 Veiligheid

Portefeuillehouder: dhr. P. van Veen

Ontwikkelingen
- De transities in het sociaal domein hebben geleid tot grotere raakvlakken tussen het sociaal domein en openbare orde en veiligheid;
- De nieuwe Wet aanpak woonoverlast geeft de burgemeester de mogelijkheid specifieke gedragsaanwijzingen te geven aan overlastgevers en vergroot de wettelijke mogelijkheden voor gemeenten bij de aanpak van woonoverlast;
- De wijzigingen in het regionaal dekkingsplan van de brandweer als gevolg van nieuwe locatiekeuzes in de gemeente Groningen kunnen consequenties hebben voor Haren;
- Door de aanstelling van BOA's kan de gemeente steviger toezicht houden in de openbare ruimte.

Programmadoelen
1. Het behoud van een veilige woon- en leefomgeving;
2. Haren aantrekkelijk maken met veilige evenementen;
3. De gemeente Haren biedt geen voedingsbodem voor georganiseerde en ondermijnende criminaliteit.

Activiteiten
Activiteiten om doel 1 te realiseren:
- Wij dragen zorg voor toezicht en handhaving in de openbare ruimte (toezicht door BOA's op APV en op Drank- en Horecawet);
- Wij geven uitvoering aan de Kadernota integrale veiligheid. De prioriteiten in het veiligheidsbeleid zijn woninginbraken, radicalisering, overlast verwarde personen, alcohol- en drugsgebruik onder jongeren, overlast jeugd en bestuurlijke aanpak georganiseerde criminaliteit. Voor de uitvoering van deze prioriteiten stellen wij in samenwerking met onze veiligheidspartners (politie, Veiligheidsregio, Openbaar Ministerie) een uitvoeringsplan op;
- Wij adviseren de burgemeester als lid van het Algemeen Bestuur van Veiligheidsregio Groningen over brandweerzorg en crisisbeheersing;
- Wij organiseren voor bestuurders en medewerkers met een functie in de crisisbeheersing trainingen en oefeningen om hun vaardigheden te verbeteren;

Activiteit om doel 2 te realiseren:
- Wij actualiseren het evenementenbeleid uit 2009.

Activiteit om doel 3 te realiseren:
- Wij zetten de wet Bibob in als preventief bestuursrechtelijk instrument.

Kaders
- Gemeentewet;
- Kadernota integrale veiligheid;
- Wet veiligheidsregio's;
- Politiewet;
- Wet gemeenschappelijke regelingen;
- Opiumwet
- Wet tijdelijk huisverbod;
- Wet aanpak woonoverlast;

- Wet openbare manifestaties;
- Wet publieke gezondheid;
- Wet BOPZ;
- Wet Bibob;
- Drank- en Horecawet;
- Wet op de Kansspelen;
- Zondagswet;
- Winkeltijdenwet;
- Verordening Winkeltijden Haren;
- Wet Luchtvaart;
- Dienstenrichtlijn;
- Wet Milieubeheer;
- APV.

Beleidsindicatoren
Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Doelstelling is dat de cijfers in 2018 gelijk blijven of verbeteren.

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Het aantal verwijzingen naar Halt, per 10.000 inwoners in de leeftijd van 12-17 jaar.	2016	256,9	137,4	Bureau Halt
Het aantal harde kern jongeren, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 12-24 jaar.	2014	0,4	1,3	Korps Landelijke Politiediensten (KLPD)
Het aantal winkeldiefstallen per 1.000 inwoners. *(Op deze indicator heeft de gemeente nauwelijks invloed. Er is geen beleid op.)*	2016	1,3	2,3	CBS - Geregistreerde criminaliteit & diefstallen
Het aantal geweldsmisdrijven, per 1.000 inwoners. Voorbeelden van geweldsmisdrijven zijn seksuele misdrijven, levensdelicten zoals moord en doodslag en dood en lichamelijk letsel door schuld (bedreiging, mishandeling, etc.).	2016	2,4	5,3	CBS - Geregistreerde criminaliteit & diefstallen
Het aantal diefstallen uit woningen, per 1.000 inwoners.	2016	4,5	3,3	CBS - Geregistreerde criminaliteit & diefstallen
Het aantal vernielingen en beschadigingen (in de openbare ruimte), per 1.000 inwoners.	2016	3,7	5,6	CBS - Geregistreerde criminaliteit & diefstallen

Eigen beleidsindicatoren

De Veiligheidsmonitor wordt elke 2 jaar gehouden. In 2018 worden de resultaten over 2017 gepubliceerd. Doelstelling is dat de cijfers in 2018 gelijk blijven of verbeteren.

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Oordeel inwoners over de veiligheid van de woonomgeving (rapportcijfer tussen 0 en 10)	2015	7,7	7,2	Veiligheidsmonitor
Oordeel inwoners over de leefbaarheid van de woonomgeving (rapportcijfer tussen 0 en 10)	2015	7,8	7,4	Veiligheidsmonitor
Ervaren overlast in de buurt (percentage inwoners dat overlast in de buurt ervaart)	2015	33%	44%	Veiligheidsmonitor
Slachtofferschap van veelvoorkomende criminaliteit	2015	15%	18%	Veiligheidsmonitor
Tevredenheid over functioneren van gemeente op het gebied van leefbaarheid en veiligheid (percentage inwoners dat aangeeft tevreden te zijn)	2015	43%	38%	Veiligheidsmonitor

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
110 Crisisbeheersing en brandweer	1.016	940	0	940
120 Openbare orde en veiligheid	167	198	-7	191
Programma 1 Veiligheid	**1.183**	**1.138**	**-7**	**1.131**

4.2 Verkeer, vervoer en waterstaat

Portefeuillehouder: mevr. M.H. Stiekema

Ontwikkelingen

- De maatschappij vergrijst, verdere verstedelijking zet door, informatie- en communicatietechnologie zal zich blijven ontwikkelen en opgaven op het gebied van klimaat worden groter;
- Bij zowel de provincie Groningen (zie Fietsstrategie 2016-2025) als ook bij de Regio Groningen-Assen (ontwikkeling van een strategie- en uitvoeringsprogramma 'Fiets in de regio Groningen – Assen') wordt gewerkt aan het verder verbeteren van de positie van de fietser in het (binnen-)stedelijk en regionaal fietsnetwerk;
- Er wordt gewerkt aan het realiseren van een fietssnelweg Groningen - Assen aan de oostzijde langs het Noord-Willemskanaal met het oog op het verbeteren van de bereikbaarheid in de regio met de fiets, gezond leven, toerisme en recreatie en bijdragen aan een duurzame samenleving;
- In het openbaar (bus-)vervoer wordt meer en meer ingezet op het bundelen en versterken van de 'dikke lijnen'. In Haren is dat hoofdzakelijk de A28 / transferium Haren. Tegelijkertijd vindt er stapsgewijs een versobering plaats van busvervoer op het onderliggende net;
- Om de bereikbaarheid van de regio met het openbaar vervoer te waarborgen worden HUBs (overstapvoorzieningen van en naar het OV) ontwikkeld. In Haren zijn P+R Haren en Station Haren beide als HUB gedefinieerd;
- Voor het reizen van en naar de hub wordt ingezet op versterken van fietsroutes en -voorzieningen en kan men tevens gebruik maken van de hubtaxi (vervoer van deur tot hub);
- Meerdere stedenbouwkundige en ruimtelijke ontwikkelingen zoals verwoord in het GVVP zijn inmiddels in uitvoering of zijn in voorbereiding / gaan binnenkort van start. Hierdoor wijzigen verkeersstromen en/of het verkeersaanbod;
- De voorbereidende werkzaamheden van de Aanpak Ring Groningen Zuid zijn al enige tijd van start. Na de zomervakantie van 2017 is daadwerkelijk op het hoofdwegennet gestart met werkzaamheden waardoor weggebruikers de eerste hinder ondervinden. Vanuit het project is aangegeven dat de gevolgen van deze werkzaamheden zeer beperkt zijn. om dit te kunnen monitoren, hebben wij op ons hoofdwegennet een aantal permanente verkeerstellers geplaatst.
- In de spits is de frequentie op het spoor tussen Groningen en Assen verhoogd van 4x/uur naar 6x/uur. De barrierewerking van het spoor wordt hierdoor vergroot omdat de spoorbomen bij de overwegen vaker dicht zijn.

Programmadoelen

1. Behoud van een goede bereikbaarheid van het gemeentelijk gebied *(Bereikbaarheid);*
2. Grotere verkeersveiligheid in de gemeente *(Veiligheid);*
3. Overlast van verkeer beperken *(Leefbaarheid)*
4. Inzicht in hoe de gemeente presteert op het gebied van verkeer en vervoer *(Monitoring);*
5. Een veilig en duurzaam onderhouden openbare ruimte *(Onderhoud)*.

Activiteiten

Activiteiten om de doelen 1 tot en met 4 te realiseren:

- Wij nemen deel aan ambtelijk en bestuurlijk overleg en vertegenwoordigen hierin de belangen van de gemeente. Wij signaleren kansen en anticiperen hier actief op;

- Wij toetsen alle ruimtelijke projecten aan het Gemeentelijk Verkeer- en Vervoer Plan (GVVP) en landelijk beleidskader Duurzaam Veilig;
- Wij lossen objectieve en subjectieve knelpunten vanuit het GVVP op;
- Wij verbeteren verkeerssituaties bij herinrichting van wegen;
- Wij monitoren jaarlijks het verkeer op c.a. 40 locaties; elke locatie wordt om de 4 jaar gemeten;
- Wij dragen financieel en inhoudelijk bij aan verkeerseducatie VVB;
- Wij ondersteunen en faciliteren de klankbordgroep verkeer, opdat die gevraagd en ongevraagd advies kan geven;
- Wij stemmen af over (te verwachten) verkeersproblematiek met projectorganisatie Aanpak Ring Zuid, combinatie Herepoort en Groningen Bereikbaar. Daarnaast meten wij op 5 locaties in Haren permanent de hoeveelheid verkeer.
- Wij maken een concreet plan voor het verder doortrekken van de 30 km zone Emmalaan in westelijke richting;
- Wij verkennen de knelpunten ten aanzien van onjuist parkeren en laden en lossen op de Rijksstraatweg in het centrum van Haren en onderzoeken wat hier aan te doen is.
- Wij brengen extra kruispuntplateaus aan op de Kromme Elleboog, Oosterweg/Oude Brinkweg, Stationsweg en Lokveenweg.

Activiteiten om doel 5 te realiseren: zie paragraaf 5.4 Onderhoud kapitaalgoederen.

Kaders

Gemeentelijk Verkeers- en Vervoersplan

De kaders met betrekking tot programmadoel 5 staan vermeld in paragraaf 5.4 Onderhoud kapitaalgoederen.

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Ziekenhuisopnamen na verkeersongeval met een motorvoertuig, als aandeel van het totaal aantal ongevallen die leiden tot ziekenhuisopnamen (%).	2015	6	8	VeiligheidNL
Ziekenhuisopname na vervoersongeval met een fietser, als aandeel van het totaal aantal ongevallen die leiden tot ziekenhuisopnamen (%).	2015	11	9	VeiligheidNL

De beleidsindicatoren met betrekking tot programmadoel 5 staan vermeld in paragraaf 5.4 Onderhoud kapitaalgoederen.

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	**Saldo 2017**	**Lasten 2018**	**Baten 2018**	**Saldo 2018**
210 Verkeer,wegen en water	2.385	2.599	-99	2.500
220 Parkeren	125	192	-70	122
240 Economische havens en waterwegen	2	2	0	2
Programma 2 Verkeer, vervoer en waterstaat	**2.512**	**2.792**	**-169**	**2.623**

4.3 Economie

Portefeuillehouder: mevr. M.H. Stiekema

Ontwikkelingen

- De provincie Groningen heeft van rijkswege de regierol gekregen ten aanzien van de retailontwikkelingen. De provincie zet in op de ontwikkeling van winkelcentra onder meer door regionale afstemming daarover en samenwerking. Het retail-landschap verandert snel door onder andere:
    - Opkomst en ontwikkeling internetwinkelen;
    - Branchevervaging;
    - Toenemend belang “beleving”.

Programmadoelen

1. Realisatie van een levendig en gastvrij centrum;
2. Behoud van vitale winkelcentra in de gemeente;
3. Een wekelijkse markt behouden;
4. Het aanbieden en realiseren van voldoende bedrijventerreinen;
5. Het verminderen van de administratieve lastendruk voor ondernemers.

Activiteiten

- Wij fungeren als aanspreekpunt voor ondernemers, winkeliers en pand-eigenaren;
- Wij faciliteren het Dorpsfonds door middel van subsidie;
- Wij evalueren het Dorpsfonds en stellen een toekomstvisie vast met betrekking tot het Dorpsfonds;
- Wij voeren de in het najaar van 2017 vast te stellen vernieuwde centrumvisie mede uit;
- Wij werken met de andere partners samen op economisch terrein in het kader van de Regio Groningen Assen 2030;
- Wij organiseren en faciliteren de wekelijkse markt;
- Wij voeren de gemeentelijke grondexploitaties uit om voldoende bedrijventerreinen te realiseren.
- In het kader van de opstelling van de Omgevingsvisie denken wij na over de gewenste economische ontwikkeling en de gemeentelijke rol daarin;
- Zie programma 4.0 Bestuur en ondersteuning voor de activiteiten ter vermindering van de administratieve lastendruk.

Kaders

- Centrumvisie Haren.
- Regionale afspraken in het kader van de Regio Groningen Assen 2030.
- Convenant Dorpsfonds.

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
De functiemengingsindex (FMI) weerspiegelt de verhouding tussen banen en woningen (in %), en varieert tussen 0 (alleen wonen) en 100 (alleen werken). Bij een waarde van 50 zijn er evenveel woningen als banen.	2016	44,9	52,1	LISA
Het aantal banen per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar.	2016	646,9	744	LISA
Bruto gemeentelijk product (BGP) is het product van de toegevoegde waarde per baan en het aantal banen in een gemeente. De verhoudingswaarde (index) tussen verwacht BGP en gemeten BGP geeft aan of er boven verwachting (<100) of beneden verwachting (>100) wordt gescoord.	2013	77	100	Atlas voor Gemeenten
Het aantal vestigingen van bedrijven, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar.	2014	140,8	125,5	LISA
Leegstand winkels Haren centrum	2017	8		Gemeente Haren
Leegstand winkels buiten Haren centrum	2017	6		Gemeente Haren

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
320 Fysieke bedrijfsinfrastructuur	0	808	-808	0
330 Bedrijfsloket en bedrijfsregelingen	152	138	-16	122
340 Economische promotie	-154	6	-159	-154
Programma 3 Economie	**-1**	**952**	**-984**	**-31**

4.4 Onderwijs

Portefeuillehouder: dhr. M. Verbeek

Ontwikkelingen

- De VNG wil in 2019 de normbedragen voor onderwijshuisvesting bijstellen. Daarmee ontstaat een discrepantie tussen de beschikbare VNG-vergoeding en de wens om goede huisvesting te realiseren die voldoet aan de specifieke gestelde eisen omtrent onderwijshuisvesting, gemeentelijke klimaat- en/of duurzaamheidsdoelstellingen;
- Op dit moment zijn gemeenten financieel verantwoordelijk voor de nieuwbouw van schoolgebouwen en scholen voor het onderhoud. Over renovatie zijn echter geen wettelijke afspraken gemaakt. De verwachting is dat het nieuwe kabinet hierover wel afspraken maakt;
- De ontwikkeling van DHE heeft tot een toename van het aantal jonge gezinnen geleid. De gevolgen hiervan voor de onderwijshuisvesting zijn voor zover bekend meegenomen in het Integraal Huisvestingsplan 2018-2021. De verdere ontwikkeling van DHE zal waarschijnlijk ook leiden tot een verdere toename van het aantal jonge gezinnen. Dit zal op termijn consequenties hebben voor de scholen en onderwijshuisvesting.
- Het vormen van een Integraal Kind Centrum (IKC) staat volop in de belangstelling. Een IKC is de meest vergaande vorm van samenwerking tussen onderwijs en kinderopvang waarbij er sprake is van één pedagogische visie, één team en één centrale aansturing;
- Het budget voor volwasseneneducatie gaat per 1 januari 2019 op in het gemeentefonds en maakt onderdeel uit van het Sociaal Domein. Hoe en onder welke voorwaarden het budget wordt overgeheveld is onduidelijk.

Programmadoelen

1. In de gemeente Haren is er een breed onderwijsaanbod waaronder voldoende openbaar onderwijs;
2. De gemeente Haren voorziet in voldoende en kwalitatief goede, gezonde, betaalbare en passende onderwijsgebouwen die bijdragen aan het welbevinden, plezier, gedrag en leerproces van kinderen en medewerkers;
3. Er wordt een optimale afstemming tussen Passend Onderwijs en Jeugdhulp gerealiseerd om jongeren in de gemeente Haren optimale ontwikkelkansen te bieden;
4. Jongeren tot 23 jaar zonder startkwalificatie zo veel mogelijk in staat stellen een duurzame en passende plek op arbeidsmarkt te verwerven;
5. Betere kansen voor jongeren op toetreding tot de arbeidsmarkt;
6. Het realiseren van een brede taalontwikkeling bij kinderen die nog niet naar de basisschool gaan;
7. Het borgen van het aanbod en de kwaliteit van de voor- en vroegschoolse educatie in kinderopvanginstellingen;
8. De realisatie van meer educatieve -, sociale - en economische zelfredzaamheid bij volwassenen;
9. De bereikbaarheid van een school voor alle leerlingen die aansluit op de levensovertuiging van de ouder(s)/verzorger(s) of de beperking van het kind.

Activiteiten

Activiteit om doel 1 en 2 te realiseren:

- Wij voeren het onderwijshuisvestingsprogramma 2018 uit in samenhang met het Integraal Huisvestingsprogramma 2018-2021.

Activiteiten om doel 3 te realiseren:

- Wij stemmen Passend Onderwijs en Jeugdhulp via de daarvoor opgestelde regionale ontwikkelagenda af op regionaal verband.

Activiteiten om doel 4 en 5 te realiseren:

- Wij voeren de Leerplichtwet uit, zien toe op kwalificatieplicht en de uitvoering van het Regionaal Meld- en Coördinatiepunt (RMC) voortijdig schoolverlaten;
- Wij monitoren en begeleiden waar nodig jongeren uit het praktijkonderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs met de uitstroomkwalificatie arbeid via de Route Arbeid.

Activiteiten om doel 6 en 7 te realiseren:

- Wij houden toezicht op de kwaliteit van de kinderopvang en handhaven deze;
- Wij stellen een subsidie beschikbaar voor het organiseren van voor- en vroegschoolse educatie waarvan uit taalprogramma's worden aangeboden en een doorgaande lijn van de voorschoolse periode naar de basisschool wordt ontwikkeld;
- In de realisatie van de toekomstige onderwijshuisvesting houden wij rekening met de ontwikkeling van IKC's waarbij de uitgangspunten voor beheer en onderhoud worden meegenomen.

Activiteiten om doel 8 te realiseren:

- Wij zetten de financiële middelen die beschikbaar zijn vanuit de Wet op de Educatie en Beroepsonderwijs in bij het Noorderpoort die cursussen aan volwassenen geven die gericht zijn op verbetering van de taal, reken en digitale vaardigheden;
- Wij evalueren de doelstellingen en het bereik van het Taalhuis Haren;
- Wij onderzoeken hoe de overgang van het educatiebudget naar het Sociaal Domein wordt uitgevoerd waarbij het educatieaanbod blijft aansluiten op de behoeften van onze inwoners.

Activiteiten om doel 9 te realiseren:

- Wij beoordelen de aanvragen voor leerlingenvervoer en verstrekken deze bij het voldoen aan de wettelijke voorwaarden.

Kaders

- Integraal Huisvestingsprogramma 2018-2021;
- Onderwijshuisvestingsprogramma 2018;
- Verordening voorzieningen huisvesting onderwijs gemeente Haren 2017;
- Verordening leerlingenvervoer gemeente Haren 2016;
- Leerplichtwet 1969;
- Wet en regelgeving omtrent voorkomen voortijdig schoolverlaten;
- Instructie voor de leerplichtambtenaar;
- Reglement Leerplichtadministratie;
- Wet educatie- en beroepsonderwijs;
- Wet kinderopvang en kwaliteitseisen peuterspeelzalen;
- Verordening materiële en financiële gelijkstelling onderwijs;
- Wet Oké (Kinderopvang);
- Verordening kwaliteitseisen peuterspeelzalen gemeente Haren;

- Verordening Voor- en Vroegschoolse Educatie gemeente Haren;
- Verordening Wet Kinderopvang gemeente Haren.

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Absoluut verzuim, het aantal leerplichtigen dat niet staat ingeschreven op een school, per 1.000 leerlingen	2016	0,33	2,01	DUO- Dienst Uitvoering Onderwijs
Relatief verzuim, het aantal leerplichtigen dat wel staat ingeschreven op een school, maar ongeoorloofd afwezig is, per 1.000 leerlingen.	2016	11,02	26,88	DUO- Dienst Uitvoering Onderwijs
Het percentage van het totaal aantal leerlingen (12-23 jaar) dat voortijdig, dat wil zeggen zonder startkwalificatie, het onderwijs verlaat.	2014	1,0	2,0	DUO- Dienst Uitvoering Onderwijs

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	**Saldo 2017**	**Lasten 2018**	**Baten 2018**	**Saldo 2018**
420 Onderwijshuisvesting	2.211	2.579	-66	2.513
430 Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	703	523	-27	496
Programma 4 Onderwijs	**2.914**	**3.102**	**-93**	**3.009**

4.5 Sport, cultuur en recreatie

Portefeuillehouder: mevr. M.H. Stiekema en mevr. M.J. Sloot

Ontwikkelingen

- Een provinciale stuurgroep is bezig met een voorstel over de invulling van het bibliotheekwerk in de provincie Groningen;
- Een burgerinitiatief is bezig met een voorstel over verzelfstandiging/toekomst van het Centrum voor Kunst en Cultuur (CKC) / Clockhuys;
- Als gevolg van de ombuiging op het bewegingsonderwijs (vakleerkrachten) vervalt per 2019 de cofinanciering combinatie functionaris;
- Nieuwe wetgeving aangaande BTW compensatie waardoor het sportbesluit moet worden herzien;
- Intensivering van samenwerking tussen verschillende (overheids-) organisaties met het oog op de versterking van de kwaliteit van het Zuidlaardermeer e.o. als toeristisch en recreatieve trekpleister in de regio.

Programmadoelen

1. Toename van welbevinden van onze inwoners door het bieden van ruimte voor cultuur participatie;
2. Cultuur als verbindende factor binnen ’t Clockhuys als ‘huiskamer van Haren’
3. Deelname van een breed publiek, waaronder jongeren, bij culturele- en sportactiviteiten, waarbij initiatief van inwoners gestimuleerd wordt;
4. Bereiken van balans tussen ‘bildung’ (vormende en reflectieve functie van cultuureducatie) enerzijds en het inzetten op creatieve en innovatieve vaardigheden voor de 21ste eeuw anderzijds;
5. Realisatie van lokale cohesie door de organisatie van culturele activiteiten;
6. Behouden van een efficiënte culturele infrastructuur;
7. Zo veel mogelijk inwoners van Haren gaan sporten en bewegen, met aandacht voor bewegen in de openbare ruimte;
8. Aanbieden van laagdrempelig sport activiteiten door de gemeentelijke sportcoach (combinatie functionaris) om beweging te stimuleren;
9. Versterken van recreatie en toerisme voor Haren;
10. Instandhouding en versterking van cultuurhistorisch erfgoed en dit ontsluiten voor een breder publiek om daarmee de bekendheid te vergroten.

Activiteiten

Activiteiten doel 1 t/m 4:

- Wij verstrekken diverse meerjarenbeschikkingen (subsidies) voor cultureel- en sport aanbod binnen onze gemeente;
- Wij ontwikkelen een nieuwe kadernota Cultuur;
- Wij ontwikkelen een nieuwe kadernota Sport waarin de nieuwe wetgeving aangaande BTW in zal worden opgenomen;
- Wij maken afspraken op provinciaal en lokaal niveau over de invulling van het bibliotheekwerk;

Activiteiten doel 6:

- Wij stellen de hal en vitrines in de hal van het gemeentehuis beschikbaar voor exposities georganiseerd door het CKC en de CRH;
- Wij faciliteren het burgerinitiatief bij hun onderzoek over de verzelfstandiging/ toekomst van ’t Clockhuys en het CKC;

Activiteiten doel 7 en 8:

- Wij verzorgen (sportcoach) jaarlijks meerdere activiteiten verspreid door de gemeente om jeugd meer te laten bewegen;
- Wij zullen een voorstel doen tot het behouden van een combinatiefunctionaris na 2018;
- Wij zorgen voor een kwalitatieve en kwantitatieve goede infrastructuur voor sportaccommodatie- en sportorganisatie.

Activiteiten doel 9:

- Wij zetten capaciteit in voor de ontwikkeling en uitvoering van het Inrichtingsplan Zuidlaardermeer;
- Wij zetten capaciteit in voor de uitvoering van het project Versterking toerisme en recreatie Zuidlaardermeer.

Activiteiten doel 10:

- Wij doen mee aan de landelijke Open Monumentendag (2e zaterdag in september), Historische Vereniging Old Go geeft hier voor ons uitvoering aan;
- Wij toetsen ontwikkelingen aan de gemeentelijke Erfgoedverordening zoals de aanwijzing van panden als gemeentelijk monumenten en archeologisch onderzoek;
- Wij beheren het legaat van Jan ten Have (Ploegschilder); zijn werken hangen op diverse plekken in het gemeentehuis;
- Wij onderhouden de gemeentelijke kunstcollectie;
- Wij organiseren samen met de Culturele raad Haren (CRH) de uitreiking van de Dickens Award;
- Wij organiseren samen met het 4 mei Comité de herdenking op 4 mei.

Kaders

- Erfgoedwet en Erfgoedverordening;
- Bibliotheekwet;
- Flora en Faunawet;
- Rapport: Cultuur in Beeld. (2016);
- Provinciaal strategisch beleidskader cultuur 2017-2020;
- Gemeenschappelijke regeling Paterswoldsemeer;
- Informeel samenwerkingsverband Zuidlaardermeer;
- Rapport: De volgende versnelling (2017). Projectplan Cultuureducatie met Kwaliteit Groningen;
- Speerpuntennotitie lokaal cultuurbeleid 2013-2016 “Op maat in Haren”;
- Kadernota Sport en bewegen 2012-2015 “Leven in beweging”;
- Nota Toerisme en recreatie;
- Nota archeologiebeleid;
- Landschapsontwikkelingsplan;
- Intentieovereenkomst gemeente Haren en Stichting Exploitatie Zwemcomplex Scharlakenhof;

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Het percentage inwoners dat niet sport ten opzichte van het totaal aantal inwoners.	2014	47,1	49,9	RIVM - Zorgatlas

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
510 Sportbeleid en activering	124	86	0	86
520 Sportaccommodaties	732	901	-195	706
530 Cultuurpresentatie, cultuurproductie en	347	970	-612	359
550 Cultureel erfgoed	40	40	0	40
560 Media	523	523	0	523
570 Openbaar groen en (openlucht)recreatie	2.071	2.064	0	2.064
Programma 5 Sport, cultuur en recreatie	**3.836**	**4.585**	**-807**	**3.777**

4.6 Sociaal domein

Portefeuillehouder: dhr. M. Verbeek

Ontwikkelingen
- Vergrijzing: van oudere inwoners wordt vanuit de overheid verwacht dat ze langer zelfstandig blijven wonen;
- De toegang tot tweedelijnsvoorzieningen (Wlz, Wajong, ZvW) is de afgelopen jaren hoogdrempeliger geworden;
- Verdere decentralisatie van beschermd wonen en opvang van de centrumgemeente Groningen naar de regiogemeenten per 2020 (scheiding wonen en zorg);
- Grotere taakstelling voor het aantal arbeidsplaatsen nieuw beschut werk;
- Herpositionering van welzijnswerk;
- De verwachte aanhoudende economische groei geeft kansen voor re-integratie;
- De toename van het aantal statushouders heeft effecten op diverse terreinen, zoals re-integratie, gezondheidszorg, huisvesting en onderwijs;
- Het afsluiten van Wsw en Wajong voor nieuwe instroom leidt tot toenemende complexiteit op het terrein van re-integratie.

Programmadoelen
1. Meer Inwoners zijn actief;
2. Meer Jongeren zijn betrokken bij de samenleving;
3. Er is meer private betrokkenheid bij het sociaal domein;
4. Inwoners worden adequater geholpen;
5. Meer Inwoners zijn zelfredzaam.

Activiteiten
Activiteiten om doel 1 te realiseren:
- Wij versterken de civil society, door de versterking van eigen- en burgerparticipatie, door middel van het initiëren en faciliteren van mentor- en maatjesprojecten als Kans 050, School’s cool en Buurtbox;
- Wij implementeren een methodiek voor cliënt- en burgerparticipatie. Onze rol is deze kracht te mobiliseren, te stimuleren, te faciliteren en te verbinden met inwoners en aanbieders van zorg, ondersteuning en welzijn;
- Wij behandelen subsidieaanvragen in het kader van het Sociaal Domein en van de nieuwe regeling “Dorpsbudgetten leefbaarheid”.

Activiteit om doel 2 te realiseren:
- Wij ontwerpen een regeling voor de bekostiging van de Peuteropvang (2,5-4 jaar) voor geen- en alleenverdienende ouders.

Activiteiten om doel 3 te realiseren:
- Wij organiseren de keten zorg (0e – 1e lijn) voor ouderen, jeugd en psychiatrie met lokale aanbieders van cure en care;
- Wij evalueren het beleid met betrekking tot social return;
- Wij faciliteren drie innovatieve projecten die bijdragen aan de versterking van de sociale cohesie;
- Wij onderzoeken alle signalen van burgers inzake toegankelijkheid van voorzieningen en lossen deze zo mogelijk op.

Activiteiten om doel 4 te realiseren:

- Wij ondersteunen jaarlijks een project om de bekendheid van financiële ondersteuning te bevorderen;
- Wij werken het kindpakket uit (stichting leergeld, participatiefonds, jeugdsportfonds etc.);
- Wij optimaliseren de huidige algemene en collectieve voorzieningen op basis van cliëntervaringen;
- Wij voeren verbeteringen door in de ondersteuning en dienstverlening vanuit de Wmo op basis van de uitkomsten van het jaarlijkse cliëntervaringsonderzoek Wmo;
- Wij zorgen voor een goede verbinding tussen 0e-lijns-, 1e-lijns- en 2e-lijnszorg, waardoor op- en afschaling van ondersteuning en doorverwijzen vereenvoudigd wordt;
- Wij beschrijven en implementeren de werkprocessen voor het Toegangsteam Haren;
- Wij regelen het toezicht op kwaliteit en rechtmatigheid WMO:
    - Aanstellen van een toezichthouder;
    - Opstellen van een kwaliteitskader en een handhavingsprotocol;
- Wij evalueren de afspraken en samenwerking inzake huiselijk geweld en kindermishandeling (jaarlijks);
- Wij geven invulling aan de Arbeidsmarkt-regionale samenwerking via Route Arbeid (Werk In Zicht);
- Wij blijven deelnemen aan het door het ESF gefinancierde project re-integratie vouchers;
- Wij zullen 2 extra beschut werkplekken inregelen bij de gemeente of bij een andere werkgever. Deze werkplekken komen bovenop de beschut werkplek die wij al hebben geregeld bij een werkgever;
- Wij werken de banenafspraak en quotumwet uit;
- Met Woonborg wordt overlegd over de realisatie van de prestatieafspraken. Het gaat hierbij o.a. om huisvesting van bijzondere doelgroepen, integrale aanpak, signalering en doorverwijzing en delegeren van woningaanpassingen.

Activiteiten om doel 5 te realiseren:

- We creëren jaarlijks een nieuwe algemene voorziening ter preventie van een beroep op maatwerk voorzieningen;
- We faciliteren één innovatief project of initiatief dat bijdraagt aan het creëren van meer burgerkracht;
- We realiseren de doelstellingen uit de Nota Mantelzorg;
- We ontwikkelen aanvullend subsidiebeleid voor projecten die bijdragen aan zelfredzaamheid, participatie en een gezonde leefstijl.

Kaders

- IOAW (Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers);
- IOAZ (Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze zelfstandigen);
- Bbz (Besluit bijstandverlening zelfstandigen);
- Wet sociale werkvoorziening (Wsw);
- Wmo 2015, verordening en besluit;
- Jeugdwet, verordening en besluit;
- Participatiewet;
- Rijksmaatregelen op het gebied van bijvoorbeeld passend onderwijs;
- Kadernota Wmo;
- Beleidsplan Sociaal Domein 2017-2020;
- Regionaal Transitie Arrangement Jeugdhulp;
- Beleidsplan Participatie;

- Provinciaal Programmaplan Decentralisatie Jeugd;
- GR Publieke Gezondheid en Zorg;
- Prestatieafspraken met woningcorporaties.

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Het aantal banen, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar.	2016	646,9	744,0	LISA
Jeugdcriminaliteit (aantal personen)	2015	10	29.524	Verwey Jonker Instituut - Kinderen in Tel
Het percentage kinderen tot 18 jaar dat in een gezin leeft dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen.	2015	2,58	6,58	Verwey Jonker Instituut - Kinderen in Tel
Netto arbeidsparticipatiegraad, het percentage van de werkzame beroepsbevolking ten opzichte van de beroepsbevolking (15-67 jr).	2016	65,1	65,8	CBS - Arbeidsdeelname
Het percentage werkloze jongeren (16-22 jaar).	2015	0,75	1,52	Verwey Jonker Instituut - Kinderen in Tel
Het aantal personen met een bijstandsuitkering, per 1.000 inwoners (18 jr en ouder).	2016	23,8	41,3	CBS - Participatie Wet
Het aantal lopende re-integratievoorzieningen, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar	2016	32,3	25,5	CBS - Participatie Wet
Het percentage jongeren tot 18 jaar met jeugdhulp ten opzicht van alle jongeren tot 18 jaar.	2016	8,9	10,7	CBS - Beleidsinformatie Jeugd
Het percentage jongeren tot 18 jaar met een jeugdbeschermingsmaatregel ten opzichte van alle jongeren tot 18 jaar.	2016	0,4	1,2	CBS - Beleidsinformatie Jeugd
Het percentage jongeren (12-22 jaar) met een jeugdreclasseringsmaatregel ten opzichte van alle jongeren (12-22 jaar).	2016	-	0,5	CBS - Beleidsinformatie Jeugd
Wmo-cliënten met een maatwerkarrangement, een maatwerkarrangement is een vorm van specialistische ondersteuning binnen het kader van de Wmo.	2016	-	62	CBS - Monitor Sociaal Domein WMO

Eigen beleidsindicatoren

De eigen beleidsindicatoren zijn gebaseerd op een selectie van indicatoren die zijn gedefinieerd in de monitor Waarstaatjegemeente.nl. Dit zijn:

- Eind 2020 is het aantal sporters met 1% toegenomen ten opzichte van 2016;
- Eind 2020 zijn er 1% meer sportende kinderen ten opzichte van 2016;
- Het aantal vrijwilligers bedraagt eind 2020 32%;
- Eind 2020 is 25% van de inwoners bereid zich in te zetten voor de buur;t
- Haren scoort in de provinciale top 3 qua uitstroompercentage re-integratie;
- De waardering voor de leefbaarheid bedraagt minimaal een 8;
- Haren scoort minimaal 87% op het gebied van veilig voelen in de buurt;
- Eind 2020 maken 10% meer jongeren gebruik van Stichting Leergeld en de door Leergeld beheerde fondsen.

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	**Saldo 2017**	**Lasten 2018**	**Baten 2018**	**Saldo 2018**
610 Samenkracht en burgerparticipatie	3.033	3.004	-132	2.873
620 Wijkteams	477	345	0	345
630 Inkomensregelingen	784	3.346	-2.389	957
640 Begeleide participatie	1.115	1.110	-32	1.078
650 Arbeidsparticipatie	288	286	0	286
660 Maatwerkvoorzieningen (WMO)	656	800	0	800
671 Maatwerkdienstverlening 18+	1.688	1.871	-300	1.571
672 Maatwerkdienstverlening 18-	1.673	1.433	0	1.433
681 Geëscaleerde zorg 18+	33	33	0	33
682 Geëscaleerde zorg 18-	258	258	0	258
Programma 6 Sociaal domein	**10.005**	**12.486**	**-2.852**	**9.634**

4.7 Volksgezondheid en milieu

Portefeuillehouder: mevr. M.J. Sloot en dhr. M. Verbeek

Ontwikkelingen

- ODG heeft een verbeterplan opgesteld naar aanleiding van een extern evaluatierapport, deze heeft een doorlooptijd tot 2019. Hierbij is overgang van lumpsum-financiering naar productfinanciering uitgesteld tot 2019 (van een deelnemers bijdrage, naar een financiering op basis van de productendienstencatalogus);
- Aanpassing van wetgeving op het gebied van milieu- en omgevingskwaliteit. De nieuwe Wet Bodembescherming zal worden opgenomen in de Omgevingswet bodemtaken (waaronder saneringsdoelstellingen) zullen bij gemeenten komen te liggen;
- Het ministerie van I&M heeft landelijk 20 fte aan middelen beschikbaar gesteld voor extra toezicht op energiebesparing in 2017 en 2018. De aanpak is gericht op het uitvoeren van toezicht en voorlichting aan bedrijven over energiebesparing;
- Er is een toenemende vraag naar duurzame ontwikkelingen (o.a. zonneparken);
- Mogelijke wijzigingen van de subsidieregeling Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE+) voor opwekken hernieuwbare energie na 2017;
- De Provincie Groningen wil in 2050 100% duurzaam opgewekte energie. Daarom heeft zij de doelstelling uitgesproken om in 2020 van alle energie 21% duurzaam op te wekken. Als gemeente hebben we de verantwoordelijkheid om, binnen onze mogelijkheden, bij te dragen aan het behalen van deze doelstelling;
- Op 1 januari 20121 moet alle gebouwen in Nederland BENG-gebouwen zijn (Bijna Energie Neutrale Gebouwen);
- Vanaf 2024 zijn asbestdaken niet meer toegestaan;
- De GGD oriënteert zich op een nieuwe organisatie.

Programmadoelen

1. Volksgezondheid: de realisatie van een goede gezondheid van de bevolking als geheel en van specifieke risicogroepen zoals jeugd en ouderen beschermen in het bijzonder;
2. Riolering: de ontkoppeling van riool en hemelwater in de gehele gemeente;
3. Afval: efficiënte en duurzame inzameling en verwerking van huishoudelijk afval;
4. Milieu: realisatie van een schoon milieu in Haren;
5. Begraafplaatsen: realisatie van voldoende begraafplaatsen en urnenvelden in de gemeente;
6. Duurzaamheid: wij zijn een voorbeeldfunctie voor inwoners en ondernemers.

Activiteiten

Activiteiten om doel 1 te realiseren:

- Wij stimuleren sportdeelname van onze inwoners, zodat deze in 2020 met tenminste 1% is toegenomen;
- Met verschillende organisaties starten we minimaal één sportproject voor inwoners met een psychische beperking die zin hebben om samen te sporten;
- In de komende beleidsperiode voeren wij twee (informatie)campagnes over de gevolgen van middelengebruik uit. Logische partners daarbij zijn de GGD, politie, huisartsen, welzijns- en zorgorganisaties (oa. jeugdsozen) en het onderwijs.

Activiteiten om doel 2 te realiseren:

- Wij zullen in combinatie met aanleg Fietsroute Plus aan de Kerklaan, tussen de Molenweg en de Schoutenlaan het riool vervangen door een gescheiden rioolsysteem;

- Wij ronden het grootschalige rioolvervangingsproject af in de Lutsborgsweg en alle straten die daar op aansluiten conform de maatregelen volgens het Gemeentelijk Rioleringsplan 2015-2019.

Activiteit om doel 3 te realiseren:
- Wij gaan het VANG programma uitvoeren (Van Afval Naar Grondstof).

Activiteiten om doel 4 te realiseren:
- Naast verplichte basistaken, worden structureel alle milieutaken ondergebracht bij de Omgevingsdienst Groningen (ODG), daardoor gaan wij de regievoering op de ODG intensiveren (opdrachtgeverschap);
- Wij nemen deel aan het project van de provincie om te komen tot een uniform uitvoering- en handhavingsbeleid (gesteld in wet- en regelgeving VTH);
- Wij gaan op basis van de '20 fte regeling' in overleg met de Omgevingsdienst Groningen en Provincie voor energietoezicht bij bedrijven. Hieruit volgt een provinciale aanpak richting gemeentebesturen.

Activiteit om doel 5 te realiseren:
- Wij gaan een urnenveld inrichten en graven ruimen.

Activiteiten om doel 6 te realiseren:
- Wij gaan een project uitvoeren om huizenbezitters te stimuleren energie te besparen;
- Vanuit de gebiedstafel bij Noorden Duurzaam gaan wij met lokale partijen en initiatieven duurzame projecten opzetten;
- Wij verkrijgen inzicht in ons eigen energieverbruik, we brengen de mogelijke besparingsmaatregelen in kaart en waar mogelijk wordt gestart met het uitvoeren van deze maatregelen;
- Wij gaan ons inzetten voor het opwekken en verbruiken van hernieuwbare energie in de gemeente;
- Wij gaan projecten op het gebied van duurzaamheid en bewustwording uitvoeren op alle basisscholen in de gemeente.

Kaders
- Gemeenschappelijke Regeling Omgevingsdienst Groningen;
- Milieuwetgeving;
- Verordening afvalstoffenheffing;
- Basisnotitie Duurzaamheid (2015-2017);
- VANG programma;
- Begraafplaatsenbeleid;
- Gemeentelijk Rioleringsplan 2015-2019 (GRP 2015-2019).

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
De hoeveelheid fijn huishoudelijk restafval per bewoner per jaar (kg)	2015	154	200	CBS - Statistiek Huishoudelijk afval
Hernieuwbare elektriciteit; elektriciteit die is opgewekt uit wind, waterkracht, zon of biomassa.	2015	2,4%	11,8%	RWS Leefomgeving

Eigen beleidsindicatoren:

Vanuit duurzaamheid worden nog geen aanvullende beleidsindicatoren opgenomen in de programmabegroting aangezien er geen concrete beleidsdoelstellingen zijn geformuleerd in de huidige beleidsnotitie duurzaamheid. In 2018 wordt deze beleidsnotitie geactualiseerd. Hierin worden tevens beleidsdoelstellingen en indicatoren opgenomen die in de programmabegroting van 2019 worden opgenomen.

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
720 Riolering	-606	1.981	-2.603	-621
730 Afval	-490	1.587	-2.074	-487
740 Milieubeheer	298	361	0	361
750 Begraafplaatsen en crematoria	61	318	-250	68
Programma 7 Volksgezondheid en milieu	**-737**	**4.247**	**-4.927**	**-679**

4.8 VHROSV

Portefeuillehouder: mevr. M.J. Sloot

Ontwikkelingen

- Veranderende rol en bevoegdheden van de lokale overheden als gevolg van wetgeving (Omgevingswet);
- Veranderende gezinssamenstelling, naast ontgroening en vergrijzing leidt dit tot andere woningeisen, zowel kwalitatief als kwantitatief;
- Er is een structurele vraag naar huisvesting voor arbeidsmigranten en alternatieve woonvormen;
- Verduurzaming, waarbij steeds meer aandacht bestaat voor het voorkomen van blijvende ingrepen in natuur, het werken met omkeerbaar gebruik van gronden en gebouwen, hernieuwbare hulpbronnen en de ontwikkeling van duurzame energie;
- Tijd en plaats onafhankelijk werken, met (grote) gevolgen voor de inrichting van woonwijken en bedrijventerreinen. Dit leidt tot een grotere vraag naar kantoorverzamelpunten, werken in huis etc.;
- Nieuwe woningbouwafspraken RGA 2017 met mogelijke gevolgen voor de woningbouwopgave van de gemeente Haren en aanpassing van de Woonvisie.

Programmadoelen

1. Een groene, duurzame en veilige leefomgeving in de dorpen en in het buitengebied en het behoud van een waardevol en vitaal landschap dat waar nodig wordt versterkt samen met betrokkenen;
2. Daar waar mogelijk ruimte bieden aan maatschappelijke ontwikkelingen en de daaruit voortvloeiende vraag naar fysieke ruimte;
3. De realisatie van voldoende woningen en voorzieningen in de 4 dorpen, aansluitend bij de behoeften van de inwoners.

Activiteiten

Activiteiten algemeen:

- Wij bereiden de organisatie voor op de invoering van de nieuwe wetgeving zoals de Omgevingswet, de Wet Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving en de Wet Kwaliteitsborging voor het bouwen;
- Wij bereiden ons voor op de ontwikkeling van een eenduidig, actueel en samenhangend beleid voor de fysieke leefomgeving om flexibeler en sneller in te kunnen spelen op verzoeken voor ruimtelijke initiatieven (Omgevingsvisie);
- Wij onderzoeken alternatieve dekkingsmogelijkheden van de kosten van vergunningverlening in verband mogelijke terugloop van legesopbrengsten;
- Wij nemen deel aan het project van de provincie om te komen tot een uniform uitvoering- en handhavingsbeleid (gesteld in wet- en regelgeving VTH).

Activiteiten programmadoel 1:

- Wij faciliteren ruimtelijke initiatieven en handelen de gevolgen daarvan af (onder andere beroep en planschade);
- Wij faciliteren initiatieven door (mee te werken aan) de ontwikkeling van (bestemmings-) plannen en door de opstelling van ruimtelijke visies;
- Wij ontwikkelen een visie op de toekomst van het Hortusterrein en het voormalige Biologisch Centrum.

Activiteiten programmadoel 2:

- Wij ontwikkelen zo nodig beleid waarin we aangeven hoe en of we nieuwe ruimtelijke en volkshuisvestelijke ontwikkelingen willen faciliteren;

Activiteiten programmadoel 3:

- Wij voeren onze verplichtingen die voortvloeien uit de prestatieafspraken 2018 uit en we maken prestatieafspraken met de lokale corporaties voor 2019;
- Wij voeren de nieuwe woningbouwafspraken Regio Groningen-Assen 2017 uit;
- Wij actualiseren de Woonvisie 2016;
- Wij begeleiden de voorbereiding van nieuwe woningbouwplannen.

Kaders

- Landschapsontwikkelingsplan;
- Groenstructuurplan;
- Tussenagenda 2012-2013 Regio Centraal;
- Nota archeologiebeleid;
- Structuurvisie Meerweg;
- Woonvisie Haren 2016;
- Woningbouwafspraken Regio Groningen Assen;
- Wabo;
- Bouwbesluit 2012;
- Activiteitenbesluit;
- VTH-beleidsplan (Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving voor Wabo en APV);
- Toezicht- en handhavingsstrategie Wabo in de provincie Groningen;
- Welstandsnota 2004;
- Uitgangspuntennota Welstand, november 2015;
- Kadernota Bestemmingsplan Buitengebied;
- Vigerende bestemmingsplannen en beheersverordeningen;
- Omgevingsvisie en Omgevingsverordening Provincie Groningen 2016.

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
De gemiddelde WOZ waarde van woningen.	2016	261	209	CBS - Statistiek Waarde Onroerende Zaken
Het aantal nieuwbouwwoningen, per 1.000 woningen.	2014	2,4	6,0	ABF - Systeem Woningvoorraad
Demografische druk in %, de som van het aantal personen van 0 tot 15 jaar en 65 jaar of ouder in verhouding tot de personen van 15 tot 65 jaar.	2017	76,2	53,3	CBS - Bevolkingsstatistiek
Demografische druk in %, de som van het aantal personen van 0 tot 15 jaar en 65 jaar of ouder in verhouding tot de personen van 20 tot 65 jaar.	2017	98,3	69,0	CBS - Bevolkingsstatistiek
Gemeentelijke woonlasten éénpersoonshuishouden; het gemiddelde totaalbedrag in euro's per jaar dat een éénpersoonshuisouden betaalt aan woonlasten.	2017	809	644	COELO, Groningen
Gemeentelijke woonlasten meerpersoonshuishouden; het gemiddelde totaalbedrag in euro's per jaar dat een meerpersoons-huishouden betaalt aan woonlasten.	2017	875	723	COELO, Groningen

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
810 Ruimtelijke Ordening	791	469	-5	464
820 Grondexploitatie (niet-bedrijventerreine	-2.155	2.744	-2.721	23
830 Wonen en bouwen	-291	641	-937	-296
Programma 8 VHROSV	**-1.654**	**3.855**	**-3.663**	**192**

4.9 Overzicht Overhead

Portefeuillehouder: dhr. P. van Veen

Beleidsindicatoren

Beleidsindicatoren volgens de BBV:

Indicator	Periode	Haren	Nederland	Bron
Formatie in fte per 1.000 inwoners	2018	8,0	niet bekend	Gemeente Haren
Bezetting in fte per 1.000 inwoners	2017	6,8	niet bekend	Gemeente Haren
Overhead (%)	2018	11,3	niet bekend	Gemeente Haren

Toelichting:

Zoals uit bovenstaande tabel blijkt, ligt de werkelijke bezetting onder de formatie. Om de bedrijfsvoering desondanks gaande te houden, huren wij personeel in en vullen wij vacatures zo snel mogelijk in. Voordat vacatures worden gesteld, wordt onderzoek verricht op de afdeling of zaken anders georganiseerd kunnen worden, wat er nodig is en voor hoeveel uren.

Financiën

Taakveld (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
040 Overhead	5.457	11.095	-5.277	5.818
9 Overzicht overhead	**5.457**	**11.095**	**-5.277**	**5.818**

4.10 Overzicht Bestuur en ondersteuning

Portefeuillehouder: mevr. M.H. Stiekema

Beleidsindicatoren
Beleidsindicatoren volgens de BBV:
In onderstaande tabel geven wij het (wettelijk verplichte) overzicht van de algemene dekkingsmiddelen. Per regel geven wij het saldo van opbrengsten en kosten weer. Vervolgens zullen wij de onderdelen kort toelichten. Algemene dekkingsmiddelen zijn voor ons inkomsten waar geen specifieke prestatie van onze gemeente tegenover staat. Met andere woorden: wij zijn vrij in de besteding van deze inkomsten.

(bedragen x € 1.000)	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020	Begroting 2021
1 OZB woningen	4.009	4.123	4.242	4.242
2 OZB niet-woningen	1.189	1.232	1.276	1.276
3 Gemeentefonds	24.367	24.169	24.048	24.093
4 Dividend	13	13	13	13
5 Renteresultaat	-42	-42	-42	-42
Totaal	**29.536**	**29.495**	**29.537**	**29.582**

1. *OZB-opbrengsten woningen*
   In verband met de tariefsverhoging van de OZB voor woningen in 2018 van 6,9% en een verder oplopend tarief in de jaren vanaf 2018 is sprake van stijgende OZB-opbrengsten. Voor een verdere toelichting verwijzen wij naar paragraaf 5.8 Lokale heffingen.

2. *OZB-opbrengsten niet-woningen*
   In verband met de tariefsverhoging van de OZB voor niet-woningen in 2018 van 4,9% en een verder oplopend tarief in de jaren vanaf 2018 is sprake van stijgende OZB-opbrengsten. Voor een verdere toelichting verwijzen wij naar paragraaf 5.8 Lokale heffingen.

3. *Gemeentefonds*
   De geraamde bedragen voor de algemene uitkering uit het Gemeentefonds in de jaren 2018 en verder zijn gebaseerd op de Meicirculaire 2017. Daarnaast zijn gedurende het jaar 2017 de maatstaven en aantallen, waarop berekening van de algemene uitkering is gebaseerd, gewijzigd. Het hiermee gemoeid financieel voordelig effect van jaarlijks plm. €115.000 is met ingang van 2018 meerjarig opgenomen.

4. *Dividend*
   Ons aandelenpakket in Bank Nederlandse Gemeenten N.V. leidt tot jaarlijkse dividendontvangsten.

5. *Renteresultaat*
   We berekenen de rente die we betalen aan de banken door aan onze taakvelden en grondexploitaties. Het verschil tussen de doorbelaste rente en de betaalde rente is het renteresultaat. Dit wordt nader toegelicht in paragraaf 5.5 Financiering.

Vennootschapsbelasting
De vennootschapsbelasting (Vpb) geldt met ingang van 2016 ook voor ondernemersactiviteiten van de gemeente. Het gaat daarbij om de grondexploitaties van de gemeente zelf en om (de deelneming in) de CV-constructie Haren Noord. De cijfers dienen nog te worden beoordeeld op fiscaal ondernemerschap. Het dossier vennootschapsbelasting en gemeenten is nog volop in ontwikkeling. Onder meer ten aanzien van de afbakening en clustering, de openingsbalans en het bepalen van het fiscaal resultaat bestaan nog veel onduidelijkheden. Vandaar dat hier voorlopig een PM-post voor opgenomen is. In 5.3 Weerstandsvermogen en risicobeheersing hebben wij wel de risico's aangegeven.

Post onvoorzien
Wij hebben een structurele jaarlijkse post onvoorzien geraamd van € 60.000. Het bedrag is bedoeld voor onverwachte onderzoeken die moeten worden uitgevoerd.

Mutaties reserves
Voor een overzicht van alle geraamde mutaties in de reserves verwijzen wij naar bijlage 3.

Relevant beleidskader
- Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV);
- Gemeentewet;
- Financiële verordening;
- Controleverordening;
- Wet Financiering Decentrale Overheden;
- Treasurystatuut;
- Kadernotitie rechtmatigheid;
- Kadernota weerstandsvermogen en schuldpositie.

Financiën

Taakvelden (Bedragen x € 1.000)	Saldo 2017	Lasten 2018	Baten 2018	Saldo 2018
012 Mutaties reserves	2.575	1.691	-1.255	436
050 Treasury	65	2.355	-2.554	-199
061 OZB woningen	-3.602	84	-4.092	-4.009
062 OZB niet-woningen	-1.131	26	-1.216	-1.189
070 Alg.uitkering en overige uitkeringen*	-23.511	0	-25.078	-25.078
080 Overige baten en lasten	60	60	0	60
10 Overzicht Algemene Dekkingsmiddelen/Vpb/Onvoorzien	**-25.544**	**4.216**	**-34.195**	**-29.979**

*Uit het Gemeentefonds ontvangen wij incidenteel een bedrag van € 711.499 voor kosten die gemoeid zijn met de gemeentelijke herindeling. Dit bedrag is opgenomen onder het taakveld 070 Alg. uitkering en overige uitkeringen

5 Paragrafen

5.1 Verbonden partijen

Inleiding
Een gemeente kan in principe zelf bepalen hoe een bepaalde taak wordt uitgevoerd. De gemeente kan er bijvoorbeeld voor kiezen de uitvoering zelf ter hand te nemen of de uitvoering te regelen (via een gemeenschappelijke regeling) met een aantal regiogemeenten gezamenlijk. Kernvragen blijven steeds of de doelstellingen van het uitvoerende orgaan nog steeds corresponderen met die van de gemeente en of de doelstellingen van de gemeente gerealiseerd worden.

Vanwege de bestuurlijke, beleidsmatige en/of financiële belangen en mogelijke risico's is het gewenst dat in de begroting aandacht wordt besteed aan rechtspersonen, waarmee de gemeente een band heeft.

Het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) (artikel 1) geeft als (enge) definitie: "een verbonden partij is een privaatrechtelijke of publiekrechtelijke organisatie waarin de gemeente een bestuurlijk en een financieel belang heeft". Een financieel belang is een aan de verbonden partij ter beschikking gesteld bedrag dat niet verhaalbaar is indien de verbonden partij failliet gaat, onderscheidenlijk het bedrag waarvoor aansprakelijkheid bestaat indien de verbonden partij haar verplichtingen niet nakomt. Dit betekent dan ook dat, wanneer een verbonden partij failliet mocht gaan, de deelnemers in deze verbonden partij, dus ook de gemeente Haren, voor extra kosten zullen komen te staan. Uit bovenstaande blijkt dus ook dat bij leningen en garantstellingen geen sprake is van een verbonden partij: de gemeente houdt juridisch verhaal als de partij failliet gaat. Ook bij exploitatiesubsidies is geen sprake van een verbonden partij: het gaat om overdrachten (subsidies).

Bestuurlijk belang is zeggenschap, hetzij op basis van vertegenwoordiging in het bestuur, hetzij uit hoofde van stemrecht. Er is sprake van een verbonden partij als de wethouder, het raadslid of de ambtenaar van de gemeente namens de gemeente in het bestuur van de partij plaatsneemt, of namens de gemeente stemt. Bij alleen een benoemingsrecht of een voordrachtsrecht - de gemeente mag een bestuurder of commissaris in de organisatie benoemen of voordragen - is strikt genomen geen sprake van een verbonden partij. Gemeenten maken vaak van een dergelijk recht gebruik om ervoor te zorgen dat kwalitatief goede bestuurders in het bestuur van de partij terechtkomen.

In deze paragraaf is het begrip verbonden partijen echter wat ruimer opgevat dan in het BBV. Daarom is ook de belangrijkste organisatie opgenomen die geen rechtspersoonlijkheid bezit, te weten de Regio Groningen-Assen.

Gemeenschappelijke regeling

In deze paragraaf is per gemeenschappelijke regeling een tabel ingevuld. De reden hiervoor is dat landelijk (BBV), maar ook in Haren, meer inzicht wordt verlangd in de verbonden partijen waardoor het inzicht en de 'grip' vergroot kan worden. Voor de financiële gegevens is gebruik gemaakt van de jaarrekeningen 2016 en de begrotingen 2018 van de diverse instellingen.

Naam	**Gemeenschappelijke regeling Eems Dollar Regio (EDR)**
Vestigingsplaats	Bad Nieuweschans
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	De Eems Dollard Regio is de noordelijkste Europese grensregio langs de Nederlands-Duitse grens. Het is uitgegroeid tot een Nederlands-Duits ontmoetingscentrum waar grensoverschrijdende bijeenkomsten, activiteiten en projecten plaatsvinden of op weg gebracht worden, onder andere op het gebied van ruimtelijke ordening, infrastructuur, bevordering van de regionale economie en cultuur.
Bijdrage aan programma	3 Economie , 5 Sport, cultuur en recreatie , 8 VHROSV
Deelnemende partijen	De EDR telt ongeveer 100 leden. Het gaat daarbij om publiekrechtelijke lichamen uit de provincies Drenthe, Groningen en Fryslân, alsmede uit Ostfriesland, het Emsland, de regio Cloppenburg en aangrenzende gebieden
Harense bestuurder(s)	Algemeen bestuur: dhr. Van Veen
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	0%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	0%
Omvang van het eigen vermogen begin 2016	€ 385.000
Omvang van het eigen vermogen eind 2016	€ 385.000
Omvang van het vreemd vermogen begin 2016	€ 2.760.000
Omvang van het vreemd vermogen eind 2016	€ 2.760.000
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2017	Er is geen informatie beschikbaar op basis waarvan substantiële wijzigingen in resultaat en/of vermogen te verwachten zijn
Inhoudelijke ontwikkeling	De gemeente Haren voert geen actief beleid t.a.v. de EDR. Wel worden initiatieven vanuit inwoners en ondernemers gefaciliteerd die met ondersteuning van de EDR worden ontwikkeld (zoals de fietstocht Haren - Haren (D)).

Naam	Gemeenschappelijke regeling Publieke Gezondheid & Zorg Groningen (PG&Z)
Vestigingsplaats	Groningen
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Samenwerking rond publieke gezondheid en zorg. Deze regeling voert activiteiten uit op grond van de Wet Publieke Gezondheid, zoals jeugdgezondheidszorg 0 - 19, infectieziektenbestrijding, OGGz, milieugezondheidszorg en reizigersadvisering.
Bijdrage aan programma	6 Sociaal Domein , 7 Volksgezondheid en milieu
Deelnemende partijen	Alle gemeenten in de provincie Groningen.
Harense bestuurder(s)	Algemeen bestuur: dhr. Verbeek
% aandeel begin 2018 (belang Haren)	3,3% (GGD inwonersbijdrage programma gezondheid, JGZ, uitvoeringskosten RIGG)
% aandeel eind 2018 (belang Haren)	3,4% (incl. uitvoeringskosten RIGG)
Verwachte omvang van het eigen vermogen begin 2018	€ 2.502.000
Verwachte omvang van het eigen vermogen eind 2018	€ 2.502.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen begin 2018	€ 21.764.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen eind 2018	€ 21.664.000
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2017	€ Onbekend
Inhoudelijke ontwikkeling	De GGD en de RIGG zullen in 2017 ontwikkelingen doormaken op basis van nog door het bestuur te nemen besluiten over de toekomst van beide onderdelen.

Naam	Gemeenschappelijke regeling Veiligheidsregio
Vestigingsplaats	Groningen
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	De regeling stelt zich ten doel om door regeling en bestuur en door een doelmatige organisatie en coördinatie via intergemeentelijke samenwerking uitvoering te geven aan de behartiging van de volgende belangen: • brandweerzorg; • geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en rampen; • rampenbestrijding en crisisbeheersing; • bevolkingszorg; • melding, alarmering en coördinatie ambulancezorg en brandweer.
Bijdrage aan programma	1 Veiligheid
Deelnemende partijen	Alle gemeenten in de provincie Groningen
Harense bestuurder(s)	Algemeen bestuur: dhr. Van Veen
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	2,60%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	2,60%
Omvang van het eigen vermogen begin 2016	€ 5.091.000 (jaarrekening 2016)
Omvang van het eigen vermogen eind 2016	€ 5.628.000 (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen begin 2016	€ 10.643.000 (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen eind 2016	€ 18.836.000 (jaarrekening 2016)
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2017	€ 0
Inhoudelijke ontwikkeling	

Naam	Gemeenschappelijke regeling Omgevingsdienst Groningen
Vestigingsplaats	Veendam
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	In 2009 hebben het Rijk, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) afgesproken de opschaling van de handhaving en de vergunningverlening samen op te pakken. Daarmee is de basis gelegd om in heel Nederland 28 regionale uitvoerings- of omgevingsdiensten op te richten. Gezamenlijk vormen deze 28 diensten een landelijk dekkend netwerk dat de milieutaken voor gemeenten en provincies uitvoert. De omgevingsdiensten maken de dienstverlening aan burgers en bedrijven op het gebied van milieu eenvoudiger. Dankzij de bundeling van kennis en expertise binnen één organisatie, kan zij beter reageren op de steeds complexere milieuwet- en -regelgeving. De omgevingsdiensten maken de overheid slagvaardiger als vergunningverlener en handhaver. Gemeente Haren heeft (alleen) het Basistakenpakket Milieu ondergebracht bij de Omgevingsdienst Groningen.
Bijdrage aan programma	7 Volksgezondheid en milieu
Deelnemende partijen	Alle Groninger gemeenten, de provincie
Harense bestuurder(s)	Algemeen bestuur: dhr. Van Veen
% aandeel begin 2018 (belang Haren)	0,35%
% aandeel eind 2018 (belang Haren)	0,35%
Verwachte omvang van het eigen vermogen begin 2018	€ 1.825.000
Verwachte omvang van het eigen vermogen eind 2018	€ 597.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen begin 2018	€ 2.600.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen eind 2018	€ 2.600.000
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2018	€ 0
Inhoudelijke ontwikkeling	De basis voor het opstellen van de begroting 2018 is de kaderbrief 2018. Het Algemeen Bestuur (AB) heeft deze op 17 februari 2017 vastgesteld. Hierin staat opgenomen dat er naar verwachting een negatief financieel saldo op de bedrijfsvoering gaat ontstaan. Verder is geconstateerd dat een aantal ontwikkelingen nog niet financieel verwerkt waren in de kaderbrief 2018. Om er voor te zorgen dat er een sluitende begroting gepresenteerd kan worden is een onttrekking uit de Algemene Reserve gepland. Hierdoor daalt de Algemene Reserve en is er minder ruimte om financiële tegenvallers op te vangen. In het Algemeen Bestuur is over deze onttrekking aan de algemene reserve een discussie ontstaan met de vraag: moet de deelnemers-bijdrage niet structureel omhoog?

Naam	Gemeenschappelijke regeling voor het Meerschap Paterswolde
Vestigingsplaats	Haren
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Samenwerking voor het beheer van het Paterswoldsemeer, het Hoornsemeer, de Hoornseplas en de omliggende recreatie- en natuurgebieden. Het openbaar belang betreft de behartiging van de belangen van recreatie, landschapsverzorging en natuurbescherming in het gebied.
Bijdrage aan programma	5 Sport, cultuur en recreatie
Deelnemende partijen	De gemeenten Groningen, Haren en Tynaarlo
Harense bestuurder(s)	Algemeen bestuur: mevr. Fenijn en mevr. Schuiling Dagelijks bestuur: mevr. Stiekema
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	15,7%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	15,7%
Verwachte omvang van het eigen vermogen begin 2018	€ 694.000
Verwachte omvang van het eigen vermogen eind 2018	€ 646.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen begin 2018	€ 1.489.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen eind 2018	€ 1.444.000
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2018	€ 0
Inhoudelijke ontwikkeling	Door een onttrekking van € 48.000 aan de Algemene Reserve kunnen de gemeentelijke bijdragen, zoals afgesproken in 2010, worden gehandhaafd.

Naam	Gemeenschappelijke regeling Afvalbeheer Regio Centraal Groningen (ARCG)
Vestigingsplaats	Groningen
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	ARCG is een gemeenschappelijke regeling, gericht op een zo efficiënt mogelijke afzet van huishoudelijk afval, waarbij het milieurendement niet uit het oog wordt verloren.
Bijdrage aan programma	7 Volksgezondheid en milieu
Deelnemende partijen	De gemeenten Bedum, Groningen, Grootegast, Haren, Leek, Marum, Ten Boer en Zuidhorn
Harense bestuurder(s)	Algemeen bestuur: mevr. Sloot Dagelijks bestuur: mevr. Sloot
% aandeel begin 2018 (belang Haren)	5,1% (op basis van tonnage 2017)
% aandeel eind 2018 (belang Haren)	5,1% (op basis van tonnage 2017)
Verwachte omvang van het eigen vermogen begin 2018	€ 1.019.000
Verwachte omvang van het eigen vermogen eind 2018	€ 1.019.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen begin 2018	€ 5.228.000 (vlottende schulden <1 jaar)
Verwachte omvang van het vreemd vermogen eind 2018	€ 5.228.000 (vlottende schulden <1 jaar)
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2018	€ 0
Inhoudelijke ontwikkeling	De contractuele verplichtingen tussen ARCG en Attero voor de verwerking van huishoudelijk restafval zijn verlengd tot eind december 2021. Daarnaast is de ARCG benaderd door Groenleven B.V. voor de ontwikkeling van een grootschalig zonnepark op de voormalige stort Woldjerspoor. In 2017 is de bouw van het zonnepark van start gegaan, de verwachting is dat het zonnepark in 2018 volledig in bedrijf is. Eind 2016 liepen de huidige overeenkomsten voor het verwerken van Gft af. Ze zijn eenmaal met een jaar verlengd, daarom moet er vanaf 2018 een nieuwe overeenkomst voor Gft komen.

Deelnemingen

Vanuit het oogpunt van het behartigen van het publieke belang is de gemeente Haren ook in het bezit van de aandelen in enkele vennootschappen (deelnemingen).

Naam	**Dilgt Hemmen Essen B.V.**
Vestigingsplaats	Haren
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Voor de ontwikkeling van woningbouw in Haren Noord werken wij samen met twee bedrijven. Hiertoe zijn de rechtspersonen GEM Haren Noord CV en GEM Haren Noord Beheer B.V. opgericht. Via onze deelneming Dilgt Hemmen Essen B.V. oefenen wij invloed uit op het ondernemingsbeleid van GEM Haren Noord Beheer B.V. GEM Haren Noord Beheer B.V. is de beherend vennoot van GEM Haren Noord CV. In deze C.V. bevindt zich de grondexploitatie Haren Noord.
Bijdrage aan programma	8 VHROSV
Deelnemende partijen	Gemeente Haren
Harense bestuurder(s)	Statutair directeur: dhr. Verbeek
% aandeel begin 2018 (belang Haren)	100%
% aandeel eind 2018 (belang Haren)	100%
Omvang van het eigen vermogen begin 2016	€ 17.498 (jaarrekening 2016)
Omvang van het eigen vermogen eind 2016	€ 17.467 (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen begin 2016	€ 0 (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen eind 2016	€ 0 (jaarrekening 2016)
Omvang van het financiële resultaat in 2016	€ 0 (jaarrekening 2016)
Inhoudelijke ontwikkeling	In 2018 zal verder gegaan worden met de ontwikkeling van Haren Noord.

Naam	**Stichting Commanditair Kapitaal Haren Noord**
Vestigingsplaats	Haren
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Voor de ontwikkeling van woningbouw in Haren Noord werken wij samen met twee bedrijven. Hiertoe zijn de rechtspersonen GEM Haren Noord CV en GEM Haren Noord Beheer B.V. opgericht. Via onze verbonden partij Stichting Commanditair Kapitaal Haren Noord treden wij op als commandiet in GEM Haren Noord C.V., de entiteit waarbinnen zich de grondexploitatie Haren Noord bevindt.
Bijdrage aan programma	8 VHROSV

Deelnemende partijen	Gemeente Haren
Harense bestuurder(s)	Statutair bestuurder: dhr. Vermeulen
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	100%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	100%
Verwachte omvang van het eigen vermogen begin 2017	€ 49.000
Verwachte omvang van het eigen vermogen eind 2017	€ 49.000
Verwachte omvang van het vreemd vermogen begin 2017	€ 0
Verwachte omvang van het vreemd vermogen eind 2017	€ 0
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2017	€ 0
Inhoudelijke ontwikkeling	In 2018 zal verder gegaan worden met de ontwikkeling van Haren Noord.

Naam	**Bank Nederlandse Gemeenten N.V. (BNG)**
Vestigingsplaats	Den Haag
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Het leveren van bancaire diensten aan overheden en instellingen voor het maatschappelijk belang.
Bijdrage aan programma	Overzicht algemene dekkingsmiddelen.
Deelnemende partijen	Het Rijk, gemeenten, elf provincies en een hoogheemraadschap
Harense bestuurder(s)	Geen
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	0,016%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	0,016%
Omvang van het eigen vermogen begin 2016	€ 4,163 miljard (werkelijkheid 1 januari 2016)
Omvang van het eigen vermogen eind 2016	€ 4,486 miljard (werkelijkheid 31 december 2016)
Omvang van het vreemd vermogen begin 2016	€ 145,3 miljard (werkelijkheid 1 januari 2016)
Omvang van het vreemd vermogen eind 2016	€ 149,5 miljard (werkelijkheid 31 december 2016)

Omvang van het financiële resultaat in 2016	€ 369 miljoen (nettowinst over 2016)
Inhoudelijke ontwikkeling	De omvang van nieuw verstrekte langlopende leningen ligt in 2017 naar verwachting in lijn met die van het voorgaande jaar. Gezien de aanhoudende onzekerheid acht de bank het niet verantwoord een uitspraak te doen over de verwachte nettowinst 2017. Het resultaat financiële transacties zal ook in de nabije toekomst gevoelig blijven voor politieke, economische en monetaire ontwikkelingen.

Naam	**N.V. Waterbedrijf Groningen**
Vestigingsplaats	Groningen
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Levering van drinkwater aan ruim 280.000 woningen en bedrijven in de provincie Groningen en Eelde-Paterswolde
Bijdrage aan programma	7 Volksgezondheid en milieu
Deelnemende partijen	De provincie Groningen en de gemeenten in de provincie Groningen.
Harense bestuurder(s)	Geen
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	2,8%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	2,8%
Omvang van het eigen vermogen begin 2016	€ 67,5 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het eigen vermogen eind 2016	€ 71,4 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen begin 2016	€ 99,4 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen eind 2016	€ 110,7 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het financiële resultaat in 2016	€ 3,8 miljoen (resultaat 2016)
Inhoudelijke ontwikkeling	Waterbedrijf Groningen is niet alleen een leverancier van verschillende soorten water, maar levert ook een steeds grotere bijdrage aan zaken als volksgezondheid, natuurbehoud, het creëren van duurzame bronnen, bestuurlijke vraagstukken, ruimtelijke ordening, werkgelegenheid en innovatie.

Overige samenwerkingsvormen

Naam	Regio Groningen-Assen
Vestigingsplaats	Groningen
Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Uitgangspunt van Regio Groningen-Assen is het bundelen van wonen, werken en mobiliteit. Door zuinig en duurzaam om te gaan met de ruimte blijven de kwaliteiten van het gebied in stand. Bundelen is bovendien gunstig voor het functioneren van hoogwaardige voorzieningen, die draagvlak nodig hebben om in de benen te blijven. Ook voor het beheersen van de verkeersstromen en voor het in stand houden en versterken van het landelijk gebied is het verstandig te bundelen. De Regiovisie is een ruimtelijke ontwikkelingsvisie voor de lange termijn, waarbij de provincies en gemeenten over hun bestuurlijke grenzen heen kijken en samenwerken om kansen te creëren voor goede ontwikkelingen in het regiogebied. Kansen op goed werk, goed onderwijs, goede voorzieningen en op een goed betaalbare woning in een uitstekende woonomgeving. Het uitgangspunt van de regiovisie is dat de steden niet zonder de omliggende regio kunnen, maar de omliggende regio ook niet zonder de steden.
Bijdrage aan programma	2 Verkeer, Vervoer en Waterstaat , 8 VHROSV
Deelnemende partijen	Gemeenten Assen, Bedum, Groningen, Haren, Hoogezand Sappemeer, Leek, Noordenveld, Slochteren, Ten Boer, Tynaarlo, Winsum en Zuidhorn. Provincies Drenthe en Groningen
Harense bestuurder(s)	Geen
% aandeel begin 2017 (belang Haren)	1,2%
% aandeel eind 2017 (belang Haren)	1,2%
Omvang van het eigen vermogen begin 2016	€ 16,9 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het eigen vermogen eind 2016	€ 11,7 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen begin 2016	€ 7,7 miljoen (jaarrekening 2016)
Omvang van het vreemd vermogen eind 2016	€ 3,2 miljoen (jaarrekening 2016)
Verwachte omvang van het financiële resultaat in 2017	Niet bekend
Inhoudelijke ontwikkeling	Voor de komende jaren ziet de uitvoeringsagenda Regio Groningen-Assen er als volgt uit: 1. Het economisch kerngebied verder ontwikkelen. De regio faciliteert hiertoe het Economisch platform Regio Groningen-Assen en draagt zorg voor de monitoring van de afspraken over bedrijfshuisvesting. De Regio dient daarnaast als vestigingsregio positief in beeld te blijven, met waardering voor zowel het woon- als

	het werkklimaat. 2. De interne samenhang versterken. De regio draagt zorg voor de uitvoering van de bereikbaarheidsstrategie en voor de monitoring van de reeds gemaakte afspraken op het gebied van woningbouw. De kwaliteit van stad en land behouden en versterken. De regio concentreert zich op regionale landschapsprojecten, waarbij de toegevoegde waarde voor het versterken van de gebiedskwaliteit van de regio en het benutten van de economische kansen voor recreatie en toerisme centraal staan.

5.2 Subsidies

Inleiding

Onderstaande instellingen zijn geen verbonden partijen, maar zijn wel belangrijk voor de behartiging van een bepaald publiek belang. Op basis van het relatieve belang van de stichting voor de gemeentelijke taakuitvoering is een selectie gemaakt. Er zijn namelijk nog meer partijen die via een subsidierelatie of anderszins maatschappelijke taken voor de gemeente uitvoeren. Deze allemaal te noemen zou niet in de lijn van het doel van deze paragraaf liggen. Voor een totaaloverzicht van alle subsidies verwijzen wij u naar de gemeentelijke website.

De bedragen over 2017 zijn gebaseerd op de subsidiebeschikkingen. De subsidie over 2017 wordt in de periode juni-juli 2018 vastgesteld

Naam	Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Financiële bijdrage van Haren over 2016	Financiële bijdrage van Haren over 2017	Financiële bijdrage van Haren over 2018
Stichting Torion	Torion heeft een brede welzijnstaak. De algemene opdracht aan Torion is het uitvoeren van welzijnstaken voor de kwetsbare burgers die een afstand hebben tot participatie en welbevinden.	€ 666.755	€ 669.440	€573.035
Kopland, Zelfstandige hulpverleners/bureaus	De lokale basiszorg is een collectieve voorziening die ondersteuning biedt aan inwoners die dat nodig hebben. Het gaat hierbij om lichte en tijdelijke ondersteuning op verschillende terrein, van opvoeden tot het omgaan met verlies, van ondersteuning bij de financiële administratie tot relatieproblemen. Deze basiszorg wordt geleverd door zelfstandig gevestigde hulpverleners en o.a. Veilig Thuis Groningen (opvolging meldingen huislijk geweld). Voor 2017 en 2018 hebben wij dit opnieuw aanbesteed.	€ 100.000	€ 80.000 + Extra budget €16.513 voor Kopland/Veilig Thuis	€ 100.000 Incl extra budget Veilig thuis

Naam	Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Financiële bijdrage van Haren over 2016	Financiële bijdrage van Haren over 2017	Financiële bijdrage van Haren over 2018
Centrum Jeugd & Gezin (CJG)	Het CJG Haren is een samenwerkingsverband van GGD Groningen, Stichting Torion en gemeente Haren. Het CJG is de thuisbasis voor de jeugdgezondheidszorg 0 - 19, ontwikkelt een groot aantal collectieve voorzieningen op het gebied van opvoeden en opgroeien en heeft een schakel met het Toegangsteam	€ 116.000	€ 116.000	€118.000
Stichting Baasis	Wij hebben het openbaar onderwijs met ingang van 2009 verzelfstandigd in Stichting Openbaar Onderwijs Baasis. Baasis zorgt voor voldoende en adequaat openbaar onderwijs in de gemeentes Haren en Tynaarlo.	€ 190.000 (vakleerkrachten LO)	€ 185.000 (vakleerkrachten LO)	€133.000
Stichting Biblionet Groningen /Bibliotheek Haren	In de Bibliotheek Haren kunnen alle inwoners terecht voor lezen, luisteren en kijken, boeken en andere informatiedragers, kennis en cultuur. De bibliotheek is onderdeel van het netwerk van Biblionet Groningen. De Bibliotheek Haren is een actieve partner in het Harense culturele netwerk. 46% van de Harener inwoners is lid van de bibliotheek.	€ 529.329	€ 533.322	€508.322

Naam	Doel (het openbaar belang dat op deze wijze behartigd wordt)	Financiële bijdrage van Haren over 2016	Financiële bijdrage van Haren over 2017	Financiële bijdrage van Haren over 2018
Dorpsfonds en Ondernemend Haren	Het dorpsfonds en Ondernemend Haren ontvangen een jaarlijkse subsidie om de centrumfunctie van Haren en het ondernemersklimaat te versterken. Ondernemend Haren en het dorpsfonds zullen hiertoe activiteiten initiëren, organiseren of faciliteren om zo te komen tot een levendig centrum en een gunstig ondernemersklimaat. De activiteiten van het dorpsfonds betreffen onder andere marketing, het organiseren van evenementen en het optreden als gesprekspartner bij de verdere ontwikkeling van de centrumvisie (waaronder verbetering van het Raadhuisplein).	€ 138.000	€ 138.000	€108.000
Stichting Exploitatie Zwembad Scharlakenhof	Wij verstrekken een jaarlijkse exploitatiesubsidie aan zwembad Scharlakenhof.	€ 138.000	€ 138.000	€ 141.407

5.3 Weerstandsvermogen

Inleiding
Op 30 januari 2012 heeft u het beleid ten aanzien van weerstandsvermogen en schuldpositie vastgesteld. Op basis van de gangbare definitie van het weerstandsvermogen, te weten 'het vermogen van de gemeente om risico's op te kunnen vangen teneinde zijn taken te kunnen voortzetten', heeft u een doel vastgelegd met betrekking tot het kengetal Ratio Weerstandsvermogen. De Ratio Weerstandsvermogen is het quotiënt van de som van de gekwantificeerde risico's en de aanwezige weerstandscapaciteit en dient minimaal 1 te zijn, met andere woorden: de weerstandscapaciteit dient voldoende te zijn om de gekwantificeerde risico's volledig af te dekken. In deze paragraaf zal eerst een overzicht worden gegeven van de actuele ontwikkelingen. Daarna inventariseren wij de risico's, waarbij een onderscheid gemaakt wordt tussen incidentele en structurele risico's. Vervolgens kwantificeren wij deze risico's, waarna wij de weerstandscapaciteit zullen inventariseren. Door het vergelijken van gekwantificeerde risico's en weerstandscapaciteit kunnen wij beoordelen of de weerstandscapaciteit voldoende is.

Een onderdeel van deze paragraaf dat sinds de Begroting 2016 is opgenomen, wordt gevormd door de financiële kengetallen en de beoordeling daarvan die verplicht dienen te worden opgenomen op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV).

Actuele ontwikkelingen
Deze paragraaf is een geactualiseerde versie van de paragraaf Weerstandsvermogen uit de Jaarstukken 2016. Sinds het vaststellen van de Jaarstukken hebben zich de volgende ontwikkelingen voorgedaan met betrekking tot de risico's:

Lening zwembad
Sinds het begin van de heropening van zwembad Scharlakenhof wordt er door de exploiterende stichting afgelost (middels verrekening met de subsidie). Op basis van het betalingsgedrag verlagen wij daarom de kans op het risico van het niet aflossen van (het restant) van de lening van 75 naar 50 %.

Afname garantie leningen Haren Noord
In verband met de voorspoedige ontwikkeling van de woningbouw in Haren Noord neemt de kredietbehoefte van GEM Haren Noord C.V. snel af. Aangezien de door ons afgegeven gemeentegarantie betrekking heeft op 50% van de werkelijke stand van de kredieten die GEM Haren Noord C.V. bij de bank heeft afgesloten daalt ook ons risico en daarmee de benodigde weerstandscapaciteit.

De actualisering van de risico's heeft geleid tot de volgende cijfermatige aanpassingen in de tabel berekening benodigd weerstandsvermogen:

Risico	Aanpassing benodigd weerstandscapaciteit	Bedrag aanpassing (x € 1.000)
Afname risico lening zwembad	Verlaging	-122
Afname garantie leningen Haren Noord	Verlaging	-180
Totaal	**Verlaging**	**-302**

Risico's

Hieronder bij Incidentele risico's en Structurele risico's worden alle risico's uitgebreid inhoudelijk toegelicht.

Incidentele risico's

Stichting Baasis

In artikel 23, lid 4 van de grondwet staat vastgelegd dat in elke gemeente van overheidswege voldoend algemeen vormend lager onderwijs moet worden gegeven in een genoegzaam aantal scholen. Een gezonde financiële positie van Stichting Baasis is een belangrijke voorwaarde voor het in stand kunnen houden van de openbare scholen. In het recente verleden zijn er financiële problemen geweest die middels bezuinigingen en binnen de reservepositie van de stichting konden worden opgelost. Voor het (rest)risico nemen wij een PM-post op.

Lening zwembad

Er is een lening van € 0,7 miljoen verstrekt aan de stichting die zwembad Scharlakenhof exploiteert. Dit heeft geleid tot een risico dat voor het eerst in de paragraaf Weerstandsvermogen in de Jaarstukken 2012 is verwerkt. De restant-hoofdsom van de lening bedroeg per 31 december 2016 € 545.000. Wij becijferen de benodigde weerstandscapaciteit in verband met het niet terugbetalen van de lening nu op afgerond € 246.000.

Garanties en leningen aan derden (exclusief Haren Noord en zwembad)

De gemeente heeft een aantal geldleningen gegarandeerd. In totaal staat de gemeente garant voor circa € 2,6 miljoen. Als deze leningen niet kunnen worden afgelost kan de geldgever de gemeente aanspreken. Van het genoemde bedrag van circa € 2,6 miljoen heeft circa € 2,3 miljoen betrekking op hypothecaire leningen. Dit betreft de gemeentelijke personeelshypotheekportefeuille die op 9 juni 2006 is verkocht. In het kader van deze verkoop is een gemeentegarantie afgegeven op de restantbedragen van de betreffende leningen. Door verkoop van woningen en uit dienst treden van personeel daalt deze garantie snel. Bij verkoop van de portefeuille bedroeg het garantiebedrag nog € 4,3 miljoen.

De gemeente loopt voorts risico met betrekking tot de aflossing van uitstaande geldleningen. Per 31 december 2016 ging het om een bedrag van circa € 0,8 miljoen. Dit bedrag heeft bijna helemaal betrekking op de lening van € 0,7 miljoen die is verstrekt aan Stichting Zorgboerderij Mikkelhorst.

De lening aan de zorgboerderij betreft een lening die aan het einde van de looptijd in 2033 in een termijn zou worden afgelost. Het betreft een hypothecaire lening waarvoor tot en met 2015 maandelijks alleen rente werd betaald. In 2016 is de lening omgezet in een lening waarop gedurende de looptijd zal worden afgelost. Er zijn geen betalingsachterstanden.

Haren Noord
Voor de ontwikkeling van Haren Noord hebben wij tezamen met een tweetal bedrijven de Gemeenschappelijke Exploitatiemaatschappij (GEM) Haren Noord C.V. opgericht. Dit om een optimale bedrijfsvoering en een zuivere risicoverdeling met de marktpartijen bij de ontwikkeling van Haren Noord mogelijk te maken. De GEM Haren Noord C.V. wordt bestuurd door de GEM Haren Noord Beheer B.V. waarin dezelfde partijen deelnemen als in de C.V.

Om de aansprakelijkheid van de gemeente met betrekking tot de bedrijfsvoering zoveel mogelijk uit te sluiten nemen wij indirect deel in GEM Haren Noord C.V. en GEM Haren Noord Beheer B.V., respectievelijk via de juridische entiteiten Stichting Commanditair Kapitaal Haren Noord en Dilgt Hemmen Essen B.V. De totale kapitaalstorting door de gemeente in de diverse rechtspersonen bedraagt € 67.000. Het totale risico bij een faillissement van GEM Haren Noord C.V. is echter veel hoger in verband met de gemeentegarantie op de lening die door GEM Haren Noord C.V. is aangetrokken.

De gemeente heeft in het kader van de financiering van de woningbouw in Haren Noord een garantie van € 22 miljoen afgegeven op een lening die is aangetrokken door de Gemeenschappelijke Exploitatiemaatschappij (GEM) Haren Noord Beheer C.V. Dit bedrag is voor de helft afgedekt door contra-garanties van de moederbedrijven van de in GEM Haren Noord C.V. deelnemende marktpartijen. De huidige garantie loopt tot en met 31 december 2017. U heeft op 19 juni 2017 besloten om mee te werken aan de verlenging van de financieringsconstructie door het toekennen van een gemeentegarantie voor de periode 2018 tot en met 2020 met een kredietlimiet van € 6 miljoen, onder de voorwaarde van het verkrijgen van contra-garanties van € 3 miljoen. Dit is dus een aanzienlijke verlaging van de kredietlimiet en daarmee van het risico, die het gevolg is van de voorspoedige ontwikkeling van de woningbouw in Haren Noord.

Het resterende risico is verminderd middels diverse maatregelen in de bedrijfsvoering (zoals de wijze van fasering van de ontwikkeling van het gebied en de ‘grond-routing’). Voor de financieringsconstructie met gemeentegarantie is gekozen vanwege de substantiële rentevoordelen, waarvan de gemeente via het resultaat op de grondexploitatie mee profiteert. Om te zorgen dat er bij deze constructie geen sprake is van staatssteun, betaalt de CV gedurende de looptijd van de garantie een borgstellingsprovisie aan de gemeente.

De gronden in deelgebied 1 van Haren Noord zijn nog niet economisch geleverd aan GEM Haren Noord C.V. en staan nog bij de gemeente op de balans (onder de grondexploitaties). Hiertegenover staan de voorschotten die van de GEM zijn ontvangen in verband met de toekomstige levering van deze gronden. Deze voorschotten staan op de balans van de gemeente gerubriceerd onder de overlopende passiva. De voorschotten zijn door de GEM betaald vanuit de afgesloten leningen (waarop door de gemeente en marktpartijen (contra-) garanties zijn afgegeven). Als alles fout gaat bij de GEM, zou dit er in het uiterste geval toe kunnen leiden dat de gemeente de voorschotten moet terugbetalen aan de GEM. In dat geval zou de gemeente de gronden wel zelf kunnen ontwikkelen, de gronden zijn dan immers nog in het bezit van de gemeente. Het uiteindelijke risico is dus een renterisico voor de gemeente die de winstmogelijkheden van de grondexploitatie (deels) zal kunnen doen verdampen.

Met betrekking tot GEM Haren Noord zijn er niet alleen risico’s, maar ook winsten en kansen. Los van de jaarlijkse betalingen van circa € 0,5 miljoen (te vermeerderen met de indexering) die vanaf bouwbegin tien jaar lang door de GEM aan de gemeente gedaan zullen worden voor het zogeheten Fonds Bovenwijks en die in de jaarrekening/begroting zijn opgenomen vanaf

2010 (voor de gemeente zijn dit vrij besteedbare gelden) en los van de betaling door de GEM van de kosten van de sportverplaatsing zijn dit:

- De boekwinst van in totaal circa € 3,9 miljoen op de inbreng van gemeentelijke gronden in GEM Haren Noord. Bij het nemen van een besluit van de aandeelhouders van de GEM tot het bouwrijp maken van een deelgebied vindt de economische overdracht van het betreffende deelgebied door de gemeente aan de GEM plaats en kan een evenredig deel van de boekwinst worden genomen. De eerste boekwinst is in 2010 gerealiseerd, een bedrag van € 1.122.000. Dit bedrag is verantwoord in het overzicht van baten en lasten 2010 en heeft betrekking op de overdracht van het economisch eigendom van deelgebied 3. Het tweede deel van de boekwinst, een bedrag van € 2.221.000 in verband met de economische overdracht van de deelgebieden 5 en 6, is in 2014 genomen. Het laatste deel van de boekwinst, te weten een bedrag van € 514.000, zal naar verwachting in 2020 worden gerealiseerd.
- In de door de aandeelhouders van GEM Haren Noord vastgestelde herziene grondexploitatie 2017 is sprake van een winst van circa € 4,59 miljoen (dit is nog exclusief de tussentijdse winstuitkeringen over de boekjaren 2015 en 2016). Een eventueel gerealiseerde winst zal aan de aandeelhouders worden uitgekeerd. Over de boekjaren 2015 en 2016 is sprake van tussentijdse winstuitkeringen. De gemeente heeft in verband daarmee met betrekking tot boekjaar 2015 € 412.000 ontvangen en zal eind 2017 met betrekking tot het boekjaar 2016 een winstuitkering ontvangen van € 499.000 (dit laatste bedrag is als financieel voordeel bijgeraamd in de Najaarsrapportage 2017).

Lagere opbrengst te verkopen vastgoed
Op de balans per 31 december 2016 staat onder de Voorraden de boekwaarde opgenomen van het te verkopen vastgoed. Het betreft enkele woningen. Het risico bestaat dat de gerealiseerde opbrengst lager zal zijn dan de boekwaarde. We gaan daarbij uit van een maximaal risico van 20% van de boekwaarde met een kans van 25%.

Stationsgebied
Uit de actualisatie van de grondexploitaties per 1 januari 2017, die door u is vastgesteld op 26 juni 2017, blijkt dat er voor de grondexploitatie Stationsgebied sprake is van 5 belangrijke risico's die leiden tot een totaal maximaal risico van € 5.383.000. Vermenigvuldigd met een per risico verschillende kans leidt dit tot een benodigde weerstandscapaciteit van € 599.000 (voor aftrek van de correctiefactor van 10% vanwege het zich niet tegelijkertijd voordoen van alle risico's).

Project Meerweg
Het deel dat onder de regie van de gemeente wordt uitgevoerd, is voor wat betreft de aanleg van de publieke infrastructuur in 2015 afgerond. De voor de gemeente resterende risico's houden vooral verband met de verkoop van gronden aan particuliere ontwikkelaars. Naar analogie van het risico *Lagere opbrengst te verkopen vastgoed* becijferen wij het maximaal risico op 20% van de boekwaarde bij een kans van 25%.

Milieu
Er is sprake van een aantal bekende bodemverontreinigingen waarvoor nog geen sanering is voorzien en waarbij de kosten van een eventuele sanering en het gemeentelijk aandeel daarin onbekend zijn. Daarnaast is het mogelijk dat verontreinigingen aan het licht komen die nu nog onbekend zijn. In een aantal oudere gebouwen is asbest aanwezig met de daaraan verbonden risico's.

Nieuwe wettelijke eisen
Al dan niet als gevolg van tragische gebeurtenissen is de wet- en regelgeving aangescherpt op diverse terreinen zoals Arbo, brandveiligheid en legionellapreventie. Dat dit op deze en andere terreinen ook in de toekomst zal gebeuren staat buiten kijf. Dit kan leiden tot onverwachte financiële nadelen.

Toenemende uitkeringslasten in verband met economische situatie
De uitkeringslasten, met name in het kader van de Wet Werk en Bijstand en andere uitkeringsregelingen, kunnen hoger uitvallen dan voorzien. Een deel van deze lasten moet door de gemeente worden gedragen. Dit is risico dat met name aan de conjunctuur gerelateerd is.

Leges omgevingsvergunning
Een lager dan verwachte bouwsom leidt tot lager dan verwachte leges. Op korte termijn kunnen de kosten niet evenredig verlaagd worden. Dit leidt tot een negatief resultaat op omgevingsvergunningen.

In het kader van de nieuwe Omgevingswet zal het nodige veranderen aan de mogelijkheden om leges te heffen. Wat de financiële consequenties daarvan zijn, is op dit moment nog niet duidelijk.

Structurele risico's

Schadeclaims inwoners

Inwoners kunnen onze gemeente aansprakelijk stellen voor door hen geleden schade. Hoewel wij voor dit soort schadeclaims een verzekering hebben afgesloten, bestaat de kans dat de verzekering een claim niet dekt. Om schadeclaims te voorkomen voeren wij het onderhoud aan bijvoorbeeld wegen en speelvoorzieningen planmatig uit. Ook documenteren wij dit zo goed mogelijk.

Planschades

Landelijk is het claimen van planschade een verschijnsel dat de laatste jaren steeds vaker voorkomt. Dit geldt ook voor Haren. Ook in de (nabije) toekomst is in verband met de toenemende bouwactiviteiten een verdere toename van het aantal planschadeverzoeken te verwachten. Hiervoor proberen wij dekking te vinden bij de veroorzakers, dat wil zeggen binnen de betreffende grondexploitaties.

Gemeenschappelijke regelingen

De gemeente neemt deel aan een aantal gemeenschappelijke regelingen. Bij een aantal regelingen is sprake van een rechtspersoonlijkheid bezittend lichaam. Samen met de andere deelnemende gemeenten dragen wij het risico in de exploitatie van deze instellingen. Sommige van de gemeenschappelijke regelingen zijn, financieel gezien, gevoelig voor gewijzigde externe omstandigheden, zoals bijvoorbeeld aangescherpte milieuwetgeving (ARCG) of een combinatie van verslechterde economische omstandigheden en wijzigingen in de wetgeving. Voor de Veiligheidsregio Groningen en de Omgevingsdienst Groningen is sprake van opwaartse druk op de bijdragen. In de paragraaf Verbonden partijen staan meer details vermeld over gemeenschappelijke regelingen en andere verbonden partijen.

Decentralisaties in het Sociaal Domein

Voor het bepalen van ons financiële risico hebben wij gekozen voor de volgende benadering. Volgens het CPB heeft het Rijk op de gedecentraliseerde budgetten een bedrag oplopend tot circa € 2,0 miljard op jaarbasis gekort. Dit is wat de gemeenten in totaal in een tijdsbestek van circa 5 jaar vanaf de invoering in 2015 moeten bezuinigen op de gedecentraliseerde taken om geen schade voor de begroting op te lopen.

Stel dat het om diverse redenen, bijvoorbeeld onvoldoende sturingsmogelijkheden op de uitgaven of ongunstige uitkomsten van aanbestedingen, niet lukt om deze bezuiniging in te vullen, dan is ons maximaal risico circa 1/1.000 deel van de landelijke bezuiniging van € 2,0 miljard, oftewel € 2.000.000. Het gaat hier om een structureel bedrag. De kans dat dit zich in volle omvang voordoet stellen wij op 10%. Volgens onze systematiek vloeit daar een benodigd weerstandsvermogen uit voort van € 2.000.000 (maximaal risico) x 2 (de factor voor structurele risico's) x 10% (de kans) x 90% (deze factor corrigeert voor de waarschijnlijkheid dat niet alle in de paragraaf Weerstandsvermogen genoemde risico's zich tegelijkertijd zullen voordoen) = € 360.000.

Zoals blijkt uit hoofdstuk 12 Toelichting op het overzicht van baten en lasten in de Jaarstukken 2016 zijn we voor het programma Sociaal Domein in 2016 ruimschoots binnen onze begroting gebleven. Het risico heeft zich dus nog niet voorgedaan, tot nu toe is de uitkomst juist gunstiger dan verwacht.

Rentekosten
In de begroting zijn prognoses gehanteerd voor de rentepercentages. Een stijging van het renteniveau boven de door ons aangehouden prognoses voor lang en kort geld moet als risico niet worden uitgesloten.

Gemeentelijk belastinggebied
Wat de gevolgen van eventuele wijzigingen in het gemeentelijk belastinggebied voor onze gemeente zullen zijn is nog niet te voorspellen.

Macronorm OZB
In verband met de afschaffing van de maximering van (het stijgingspercentage van) de OZB per 1 januari 2008 is door het Rijk een zogenaamde macronorm ingevoerd. De afgeschafte maximering had betrekking op iedere individuele gemeente en de macronorm heeft betrekking op de maximale procentuele stijging van de OZB-opbrengsten van alle gemeenten samen. Het Rijk behoudt zich het recht voor om in te grijpen als de werkelijke stijging boven de macronorm komt te liggen, bijvoorbeeld via een verlaging van de algemene uitkering.

Nu hebben wij wel invloed op onze eigen tariefstelling, maar uiteraard niet op de tariefstelling van andere gemeenten. Mochten andere gemeenten hun tarieven te hoog opschroeven, dan kan dat dus (via de algemene uitkering) een negatieve invloed hebben op onze exploitatie.

Landelijke en regionale initiatieven
In landelijk en regionaal verband zijn wij betrokken bij ontwikkelingen die op termijn ook geld kunnen gaan kosten.

Werkgeversrisico's
Als werkgever loopt de gemeente de gebruikelijke werkgeversrisico's. Zo kunnen een sterk oplopend ziekteverzuim en/of uitstroom naar de WIA leiden tot grote financiële consequenties. Daarnaast zijn wij eigen risicodrager met betrekking tot de kosten van de WW-/wachtgeldregelingen voor ambtenaren en bestuurders.
Naast de risico's op grond van de bestaande regelingen, is er het risico van kosten die voortvloeien uit wijzigingen in de wet- en regelgeving. Een ander werkgeversrisico is een (verdere) stijging van (het werkgeversdeel) van de pensioenpremies als gevolg van tegenvallende beleggingsresultaten van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

Investeringen
In het verleden is een groot aantal voorzieningen gerealiseerd waarvan de investeringskosten werden gedekt ten laste van reserves dan wel subsidies. Ook is een onbekend aantal activa zonder boekwaarde (alle activa van voor 1984 zijn in een voorgaande collegeperiode afgeboekt ten laste van de reserves ter verlaging van de kapitaallasten), waarvoor op termijn vervanging onontkoombaar is. Iedere vervanging van dergelijke activa leidt dus tot een toename van de kapitaallasten.

Controles Belastingdienst
Periodiek worden door de Belastingdienst controles uitgevoerd met betrekking tot de btw en de loonheffing. De laatste controle is in 2008 geweest met betrekking tot de btw (btw-compensatiefonds en ondernemers-btw) over het jaar 2003. Hier is een naheffing uit voortgevloeid die is geëxtrapoleerd naar de jaren tot en met 2007. Alhoewel de administratieve uitvoering is verbeterd kunnen in de toekomst kunnen ook voor de jaren vanaf 2008 nadelen ontstaan. In 2013 is door de Belastingdienst een controle uitgevoerd op de juiste toepassing van de loonheffing.

Vennootschapsbelasting (Vpb) voor overheidsbedrijven
Met ingang van 1 januari 2016 zijn overheden voor de fiscale ondernemingsactiviteiten belastingplichtig geworden voor de vennootschapsbelasting op grond van de 'Wet modernisering vennootschapsbelasting overheidsondernemingen'. In de wet is geregeld dat gemeenten integraal onder de wet Vpb vallen, waarbij een aantal uitzonderingen is gedefinieerd. Deze wet heeft tot gevolg dat over de fiscale winst van alle belaste ondernemingsactiviteiten samen maximaal 25% vennootschapsbelasting moet worden afgedragen.

Wij schatten in dat de invoering van de Vpb voor de gemeente Haren vooral van invloed zal zijn op de grondexploitaties. De financiële effecten kunnen groot zijn.

Het risico voor 2016 is berekend op **€** 200.000. Wij gaan uit van een structureel risico en vermenigvuldigen het risicobedrag daarom met een factor 2. Wij schatten de kans dat het risico zich voordoet in op 75%. Daarmee komen wij uit op een benodigde weerstandscapaciteit voor dit risico van **€** 270.000 (= **€** 200.000 x 2 x 75% x 90%).

Niet halen bezuinigingen
In het kader van het opstellen van de stresstest die in 2016 is uitgevoerd in het kader van Beterr Haren is geadviseerd om bij de berekening van de benodigde weerstandscapaciteit rekening te houden met het niet halen van bezuinigingen. Dat advies hebben wij opgevolgd

Kwantificering risico's
In onderstaande tabel geven wij aan wat naar onze inschatting de maximale risicobedragen zijn van de hiervoor genoemde risico's. Daarnaast geven wij aan wat de kans is dat het risico zich voordoet (10%, 25%, 50%, 75% of 90%). Om het benodigde weerstandsvermogen te berekenen vermenigvuldigen wij beide grootheden met elkaar. In het geval van structurele risico's vermenigvuldigen wij de uitkomst met een factor 2. De op die manier berekende bedragen tellen wij bij elkaar op en het totaal vermenigvuldigen wij met 90%. Die 90% is een correctie vanwege het feit dat niet alle risico's zich tegelijkertijd zullen voordoen. De door ons gebruikte methode is een gangbare methode in gemeenteland en wordt onder andere toegepast door buurgemeente Groningen.

(bedragen x € 1.000)

Risico	Maximaal bedrag	Waarvan incidenteel	Waarvan structureel (x factor 2)	Kans	Max. bedrag x kans
Stichting Baasis					PM
Lening zwembad	545	545		50%	273
Garanties en leningen (excl. Haren Noord en zwembad)	3.395	3.395		10%	340
Haren Noord	3.000	3.000		10%	300
Nesciopark	1.638	1.638		Div.	312
Haderaplein	2.402	2.402		Div.	273
Stationsgebied	5.383	5.383		Div.	599
Lagere opbrengst te verkopen vastgoed	35	35		25%	9
Project Meerweg	87	87		25%	22
Milieu	1.000	1.000		50%	500
Nieuwe wettelijke eisen	500	500		25%	125
Schadeclaims inwoners	100		200	25%	50
Planschades	100		200	50%	100
Gemeenschappelijke regelingen	500		1.000	10%	100
Decentralisatie Rijkstaken	2.000		4.000	10%	400
Rentekosten	100		200	50%	100
Gemeentelijk belastinggebied en macronorm	200		400	10%	40
Hogere uitkeringslasten in verband met economie	150	150		50%	75
Lagere leges omgevingsvergunning in verband met economie	400	400		50%	200
Landelijke en regionale initiatieven	300		600	25%	150
Werkgeversrisico’s	250		500	50%	250
Investeringen	100		200	25%	50
Controles Belastingdienst	50		100	50%	50
Vpb voor overheidsbedrijven	200		400	75%	300
Afschaffing Sportbesluit BTW incidenteel	150	150		90%	135
Afschaffing Sportbesluit BTW structureel	50		100	90%	90
Niet halen bezuinigingen	500		1.000	10%	100
Subtotaal	**23.135**	**18.685**	**8.900**		**4.942**
Correctie 10%					-494
Benodigd weerstandsvermogen					**4.448**

Weerstandscapaciteit
De weerstandscapaciteit is het geheel van middelen en mogelijkheden waarover onze gemeente beschikt om niet-begrote kosten te dekken. Daarbij is het van belang onderscheid te maken tussen eenmalige en structurele tegenvallers. Incidentele tegenvallers kunnen worden opgevangen door een onttrekking aan de Algemene Reserve (de bestemmingsreserves hebben al een specifiek bestedingsdoel), terwijl structurele tegenvallers kunnen worden opgevangen door het benutten van een deel van de zogenaamde onbenutte belastingcapaciteit.

De onbenutte belastingcapaciteit is gedefinieerd als het bedrag dat wij in redelijkheid nog aan extra inkomsten (belastingen en heffingen) kunnen genereren voor het geval zich tegenvallers voordoen. Het is een structurele variabele: je kunt het elk jaar weer vragen. Volgens de meest gangbare berekeningsmethode wordt de onbenutte belastingcapaciteit berekend door het verschil te nemen tussen de totale opbrengst van OZB, rioolrecht en afvalstoffenheffing op basis van de artikel 12-normen en de totale opbrengst van OZB, rioolrecht en afvalstoffenheffing op basis van de eigen tarieven. Aangezien onze eigen tarieven voor rioolrecht en afvalstoffenheffing overeenkomen met de artikel 12-norm van 100% kostendekkendheid, is er alleen bij de OZB sprake van onbenutte belastingcapaciteit. Het OZB-normtarief 2018 is 0,1952% van de WOZ-waarde. Dit is een op basis van de WOZ-waarden gewogen gemiddeld tarief van de drie soorten OZB: OZB eigenaren woningen, OZB eigenaren niet-woningen en OZB gebruikers niet-woningen. Het Harense gewogen gemiddelde tarief in 2018 ligt hier, ook na de voorgestelde verhoging van de OZB ruim onder. Voor de drie verschillende soorten OZB leidt dit tot een onbenutte belastingcapaciteit van € 521.000.

De Algemene Reserve bedraagt per 31 december 2018 naar verwachting € 9.118.000 (dit is inclusief het onverdeelde in de Najaarsrapportage 2017 verwachte voordelige saldo over 2017 van € 1.758.000 en inclusief het voor 2018 geraamde voordelige saldo van € 2.449.000). Onze totale weerstandscapaciteit, oftewel het totaal van de Algemene Reserve en de onbenutte belastingcapaciteit komt daarmee per 31 december 2018 naar verwachting uit op € 9.639.000.

Beoordeling
Beoordeling weerstandsvermogen
Onze weerstandscapaciteit ligt op 31 december 2018 met circa € 9,6 miljoen naar verwachting hoger dan de benodigde weerstandscapaciteit van circa € 4,5 miljoen.
De ratio weerstandsvermogen komt daarmee uit op 2,13.

Kansen
Naast risico's zijn er ook kansen. Het betreft mogelijke, vooral incidentele meevallers, die betrekking hebben op de verkoop van vastgoed en op de grondexploitaties. Voor al deze mogelijke meevallers geldt dat wij ze pas zullen ramen in de begroting als ze zeker zijn. Uitgangspunt van het financieel beleid is dat deze incidentele meevallers na realisatie aan de Algemene Reserve worden toegevoegd. Hieronder geven wij een opsomming.

Verkoop vastgoed
- Kinderopvanglocaties. Zodra het lukt om de verkopen af te ronden, ontstaat er een besparing in de structurele exploitatie van € 85.000.
- Verkoop Oude Groninger Buitenschool. Winnaar prijsvraag is bekend, maar verkoop moet gefinaliseerd worden. Boekwinst zal beperkt zijn.

- Verkoop Oude Rieshoek in Noordlaren.
- Afstoten ’t Nije Cruys of ’t Clockhuys. Mede afhankelijk van onderzoek
- CKC/’t Clockhuys.
- Grond locatie oude Sint Nicolaasschool. In principe verkocht, maar afronding ruimtelijke procedure is ontbindende voorwaarde. Is kansrijk met een hoge boekwinst.
- Locatie Beatrixlaan (deel van de oude locatie van het Zernike College dat niet bebouwd zal worden ten behoeve van de nieuwe Sint Nicolaasschool). Hier kunnen kavels ten behoeve van woningbouw worden uitgegeven. Kan grote boekwinst opleveren.

Grondexploitatie

- Boekwinst op inbreng grond deelgebied 1 Haren Noord € 514.000, gepland in 2020.
- In de door de aandeelhouders van GEM Haren Noord vastgestelde herziene grondexploitatie 2017 is sprake van een winst van circa € 4,59 miljoen (dit is nog exclusief de tussentijdse winstuitkeringen over de boekjaren 2015 en 2016). Een eventueel gerealiseerde winst zal aan de aandeelhouders worden uitgekeerd, waarvan 50% aan de gemeente.
- BTW-voordeel Zernike College. Als we gelijk krijgen in het beroep en/of hoger beroep, dan zal er sprake zijn van een voordeel van circa € 1,1 miljoen. Dit komt in mindering op de investering en leidt daarmee tot een structureel lagere kapitaallast. Het kan nog circa 2 jaar duren voordat hier duidelijkheid over ontstaat.

Verplichte financiële kengetallen

Met ingang van de Begroting 2016 dienen de volgende financiële kengetallen en de beoordeling daarvan verplicht in deze paragraaf te worden opgenomen op grond van (een wijziging van) het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV):

Kengetal	Jaarverslag 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Meerjarenramingen 2019	2020	2021
Netto schuldquote	151,5%	136,0%	140,6%	152,8%	142,2%	131,3%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen	148,6%	133,4%	138,0%	150,1%	139,5%	128,6%
Solvabiliteitsratio	14,0%	16,4%	19,0%	21,0%	23,9%	26,9%
Structurele exploitatieruimte	2,7%	3,5%	6,0%	7,3%	6,8%	6,9%
Grondexploitatie	9,2%	7,2%	5,6%	3,9%	2,0%	0,0%
Belastingcapaciteit	116,3%	120,2%	129,4%	131,4%	133,4%	133,4%

Netto schuldquote

Hoe hoger de schuld, hoe hoger de netto schuldquote. De netto schuldquote geeft een indicatie van de druk van de rentelasten en de aflossingen op de exploitatie. Om inzicht te verkrijgen in hoeverre er sprake is van doorlenen wordt de netto schuldquote zowel in- als exclusief doorgeleende gelden weergegeven (netto schuldquote gecorrigeerd voor alle verstrekte leningen).

Solvabiliteitsratio

Dit kengetal geeft inzicht in de mate waarin de gemeente een financiële buffer heeft in de vorm van eigen vermogen. Hoe hoger de solvabiliteitsratio, hoe groter de weerbaarheid van de provincie of gemeente. Voor dit kengetal heeft u als doelen vastgelegd om te streven naar een minimale solvabiliteit van 20% in 2020 en 30% in 2023. Zoals blijkt uit de in de tabel opgenomen cijfers verwachten wij aan het einde van 2021 (het laatste jaar van de meerjarenramingen) een solvabiliteit van 26,9%. Daarmee is er ten opzichte van de begroting

2017 sprake van een vertraging met één jaar, maar blijft het wel mogelijk om het doel van 30% aan het einde van 2023 te bereiken.

Structurele exploitatieruimte
Voor de beoordeling van de financiële positie is het ook van belang te kijken naar de structurele baten en structurele lasten. Structurele baten zijn bijvoorbeeld de algemene uitkering uit het gemeentefonds en de opbrengsten uit de onroerende zaakbelasting. Dit kengetal geeft aan hoe groot de structurele exploitatieruimte is, doordat wordt gekeken naar de structurele baten en structurele lasten en deze worden vergeleken met de totale baten. Een positief percentage betekent dat de structurele baten toereikend zijn om de structurele lasten (waaronder de rente en aflossing van een lening) te dekken.

Grondexploitatie
De afgelopen jaren is gebleken dat grondexploitaties een forse impact kunnen hebben op de financiële positie van een gemeente. Indien gemeenten leningen hebben afgesloten om grond te kopen voor een (toekomstig) woningbouwproject hebben zij een schuld. Bij de beoordeling van een dergelijke schuld is het van belang te weten of deze schuld kan worden afgelost wanneer het project wordt uitgevoerd. Van de opbrengst van de woningen kan immers de schuld worden afgelost. Het kengetal grondexploitatie geeft aan hoe groot de grondpositie (de waarde van de grond) is ten opzichte van de totale (geraamde) baten.

Belastingcapaciteit
De belastingcapaciteit drukt de gemiddelde lastendruk voor een meerpersoonshuishouden (optelsom van OZB, rioolrecht en afvalstoffenheffing bij de gemiddelde WOZ-waarde in de gemeente) uit in een percentage van het landelijke gemiddelde in het voorafgaande jaar. Door de reële tariefsverhogingen van de OZB in de komende jaren, zal dit kengetal naar verwachting tot 2020 blijven stijgen.

Beoordeling financiële positie op basis van de verplichte kengetallen
Voor wat betreft de verplichte kengetallen is er door de provincies in het kader van de taken op het terrein van financieel toezicht een indeling gemaakt die aangeeft of de uitkomst van een kengetal kan worden geclassificeerd als minst risicovol, gemiddeld risicovol of meest risicovol. Die indeling ziet er als volgt uit:

Kengetal		**Categorie A**	**Categorie B**	**Categorie C**
		minst risicovol	gemiddeld risico	meest risicovol
1. Netto schuldquote	a. zonder correctie doorgeleende gelden	<90%	90-130%	>130%
	b. met correctie doorgeleende gelden	<90%	90-130%	>130%
2. Solvabiliteitsratio		>50%	20-50%	<20%
3. Grondexploitatie		<20%	20-35%	>35%
4. Structurele exploitatieruimte		>0%	0%	<0%
5. Belastingcapaciteit		<95%	95-105%	>105%

Haren zit voor wat betreft de netto schuldquote, zonder en met de correctie voor doorgeleende gelden, de solvabiliteitsratio en de belastingcapaciteit in 2018 naar verwachting in de categorie meest risicovol. De grondexploitatie en de structurele exploitatieruimte bevinden zich in de categorie minst risicovol.

Onze overall-conclusie is dat we voor wat betreft de versterking van het eigen vermogen op koers zitten, maar dat er voor de terugdringing van de schuldpositie nog werk aan de winkel is. Door de omzetting van de plannen in het kader van Beterr Haren en de daaruit voortvloeiende ombuigingen en positieve begrotingssaldi verwachten wij dat de solvabiliteit eind 2021 substantieel zal zijn verbeterd.

De in deze begroting opgenomen investeringen die voortvloeien uit het Integraal Huisvestingsprogramma Onderwijs 2018-2021 hebben een beperkte invloed op de ontwikkeling van de solvabiliteit. Ten opzichte van de begroting 2017 is er grosso modo sprake van een vertraging met 1 jaar, maar wordt het tussendoel van minimaal 20 % in 2020 wel gehaald en is het doel van 30 % in 2023 nog steeds haalbaar. Wel leiden de extra investeringen ten opzichte van de begroting 2017 tot een duidelijke verslechtering van de netto-schuldquote. Die piekt in 2019, een jaar later en op een veel hoger niveau. Ook in de jaren 2020 en 2021 blijven we voor dit kengetal in de categorie “meest risicovol” zitten, terwijl we in de begroting 2017 nog verwachtten dat we vanaf 2020 beneden de 130 % en daarmee in de categorie “gemiddeld risico” zouden komen. Om de netto schuldquote en daarmee de renterisico’s zoveel mogelijk te beperken zullen wij voor ieder investeringsproject dat in het IHP 2018-2021 is opgenomen in overleg met het betreffende schoolbestuur onderzoeken welke alternatieve financieringsmogelijkheden er zijn (bijvoorbeeld doordecentralisatie en Huren als Eigenaar).

De omvang van de boekwaarde van de grondexploitaties vormt geen bovenmatig risico en zal naar verwachting verder afnemen. Door de ombuigingen in het kader van Beterr Haren bereiken wij naar verwachting relatief hoge (structurele) begrotingsoverschotten. Dit blijkt ook uit het kengetal structurele ruimte en daarmee scoren we gunstig ten opzichte van het gemiddelde in gemeenteland. De gemiddelde lastendruk voor meerpersoonshuishoudens ligt al hoog en zal door de voorgestelde reële tariefsverhogingen (die al in de begroting 2017 waren opgenomen) nog verder stijgen. Naast de bezuinigingen is dit één van de noodzakelijke pijlers voor de versterking van de financiële positie.

5.4 Onderhoud kapitaalgoederen

Wat willen wij bereiken?
In Haren hebben wij de zorg voor onze openbare ruimte. Veel activiteiten, die diverse beleidsterreinen omvatten, vinden daar plaats. Daar hebben wij veel voor geïnvesteerd. De kwaliteit van die investeringen en het onderhoud ervan is bepalend voor het voorzieningenniveau en de lasten die dat met zich meebrengt. Het voert te ver om voor al deze zaken in deze begroting in te gaan op wat wij willen bereiken. In de volgende beleidsnota's is op die vraag ingegaan:

Investeringen in	Beleidsnota vastgesteld in	Onderhoud betreft
Riolen	2014	140 km riolering
Wegen	2014	1.054.000 m2 verhardingen
Integraal huisvestingsplan scholen 2018-2021	2017 (nog vast te stellen)	17 gebouwen (8 basisonderwijs, 6 speciaal onderwijs en 3 voortgezet onderwijs)
Gemeentelijke gebouwen (excl. Scholen)	In 2014 meerjarig onderhoudsplan opgesteld als basis bepaling dotatie Voorziening Onderhoud Gebouwen	46 gebouwen
Openbaar groen (groenbeheerplan)	2010	96 ha. Openbaar groen
Openbare verlichting	2015	4.371 lichtmasten
Water (baggerplan)	2012	101.500 m2
Openbare Ruimte (IBOR)	2014	Betreft vaststelling gewenst (beeld)kwaliteitsniveau op 'basiskwaliteit'

Wat gaan wij daarvoor doen?
De uit bovenstaande beleidsnota's voortvloeiende jaarprogramma's hebben wij opgevoerd als investering in de investeringsschema's in de betreffende jaren of als geraamde kostenpost in de begroting/meerjarenramingen van de betreffende jaren. In het onderstaande gaan wij in op de vraag welke uitgaven wij activeren en welke uitgaven wij rechtstreeks ten laste van de resultatenrekening brengen.

Met betrekking tot het onderhoud en de vervanging van kapitaalgoederen hanteren wij de volgende financiële systematiek:

- *Riolen:* De kosten van klein onderhoud (zonder meerjarig nut) brengen wij rechtstreeks ten laste van de resultatenrekening. Voor wat betreft het groot onderhoud (met meerjarig nut), dit zijn vervangingen van delen van het rioolstelsel, passen wij de zogenaamde componentenmethode toe. Als componenten hebben wij hierbij rioolbuizen en rioolpompen benoemd. Voor de verschillende componenten hanteren wij verschillende afschrijvingstermijnen: voor buizen 50 jaar en voor pompen 15 jaar.

  Wij hebben drie rioolvoorzieningen:
  - Een voorziening ex art 44 lid 1c BBV voor het egaliseren van baggerkosten;
  - Een voorziening ex art 44 lid 1d BBV, een zogenaamde spaarvoorziening voor rioolvervangingen, bedoeld voor het beperken van de kapitaallasten als percentage van de totale rioollasten;

- Een voorziening ex art 44 lid 2 BBV bedoeld voor om het onbestede deel van de rioolheffing in een later jaar alsnog te besteden.

- *Wegen:* De kosten van klein onderhoud (zonder meerjarig nut) brengen wij rechtstreeks ten laste van de resultatenrekening. Voor wat betreft het levensduur verlengend onderhoud (met meerjarig nut), dit zijn vooral vervangingen van lagen van wegen, passen wij de zogenaamde componentenmethode toe. Wij kennen de volgende componenten met bijbehorende afschrijvingstermijnen: vervanging slijtlagen 7 jaar, vervanging deklagen 14 jaar en rehabilitaties 30 jaar.

- *Scholen:* Per 1 januari 2015 is de verantwoordelijkheid voor het onderhoud van scholen in het Primair en Speciaal Onderwijs geheel overgegaan naar de schoolbesturen (bij het Voortgezet Onderwijs was dit al zo geregeld), waardoor wij als gemeente vanaf die datum in principe alleen nog verantwoordelijk zijn voor (noodzakelijke) nieuwbouw en aanpassingen aan schoolgebouwen.

- *Gemeentelijke gebouwen*: De kosten van klein onderhoud (zonder meerjarig nut) brengen wij rechtstreeks ten laste van de resultatenrekening. Voor wat betreft het groot onderhoud (met meerjarig nut), zowel het bouwkundige als het schildersonderhoud, passen wij de voorzieningenmethode toe. De jaarlijkse toevoeging aan de hiervoor in het leven geroepen Voorziening Onderhoud Gebouwen hebben wij als last in de begroting verwerkt. In het jaar waarin het groot onderhoud wordt uitgevoerd brengen wij de betreffende uitgaven ten laste van de voorziening.

- *Openbaar groen:* Wij brengen alle onderhoudskosten van openbaar groen rechtstreeks ten laste van de resultatenrekening.

- *Openbare verlichting:* Klein onderhoud aan lichtmasten wordt rechtstreeks ten laste van de resultatenrekening gebracht. Vervanging van armaturen en vervanging van masten worden afgeschreven in respectievelijk 20 en 40 jaar.

Wat gaat het kosten?
Voor zover de kosten van (groot) onderhoud via een voorziening lopen zijn de begrote jaarlijkse lasten (dotaties):

(bedragen in €)	2018	2019	2020	2021
Riolering	83.047	100.637	183.885	186.617
Onderhoud gebouwen	499.990	499.990	499.990	499.990
Kunstgras voetbal- en hockeyvelden	96.800	96.800	96.800	96.800

Voor de te activeren vervangingen met betrekking tot wegen, riolen en openbare verlichting verwijzen wij naar paragraaf 6.3 Investeringen.

5.5 Financiering

Wat willen wij bereiken?
Ons beleid op het terrein van de financiering is vastgelegd in het door u in december 2014 vastgestelde Treasurystatuut.

Voor wat betreft de inhoud van deze financieringsparagraaf schrijft het Besluit begroting provincies en gemeenten voor dat inzicht moet worden gegeven in:
- de rentelasten;
- het renteresultaat;
- de wijze waarop rente wordt toegerekend aan investeringen, grondexploitaties en projecten;
- de financieringsbehoefte;
- de beleidsvoornemens ten aanzien van het risicobeheer van de financieringsportefeuille.

Met het opnemen van het door de commissie BBV geadviseerde renteschema (uit de notitie Rente (van juli 2016)) in deze paragraaf geven wij inzicht in de rentelasten externe financiering, het renteresultaat en de wijze van rentetoerekening.

Met de externe wet- en regelgeving en ons treasurystatuut als kader worden in de financieringsparagraaf van de begroting jaarlijks beargumenteerd doelen geformuleerd ter zake van:
- de calculatorische rentevoet (omslagrente);
- de voorgenomen aflossingen op lopende langlopende leningen en aantrekking van nieuwe langlopende leningen (in termen van de Wet Financiering Decentrale Overheden (Fido): vaste schulden, oftewel leningen met een looptijd van een jaar of langer);
- de voorgenomen limiet voor het aantrekken van kort geld, dat wil zeggen: leningen met een looptijd korter dan een jaar;
- de voorgenomen renterisiconorm;
- de begrote rentepercentages voor de financieringsbehoefte.

Wanneer zijn wij tevreden?

Indicator	2015 (real.)	2016 (real.)	2017 (begr.)	2018 (begr.)
Gemiddelde rente op nieuw opgenomen langlopende leningen	0,77%	2,10%	1,50%	2,18%
Gemiddeld opgenomen kortlopende gelden (in € 1.000)	1.812	3.415	4.200	4.459
Rentepercentage op kortlopende gelden	0,46%	-0,05%	0,90%	1,24%

Toelichting op de indicatoren
- *Gemiddelde rente op nieuw opgenomen langlopende leningen*: ons doel is om het gemiddelde rentepercentage ook op lange termijn zo laag en zo stabiel mogelijk te houden.
- *Gemiddeld opgenomen kortlopend geld*: het weergegeven bedrag voor 2018 is gelijk aan het benodigde bedrag dat voortvloeit uit de prognosebalans in paragraaf 3.3 van deze begroting.

Wat gaan wij doen en wat mag het kosten?

Calculatorische rentevoet (omslagrente)

Het vermogen is geïnvesteerd in onze activa en die dragen op hun beurt weer bij aan onze taakvelden, die in de exploitatiebegroting zijn weergegeven. Via het taakveld treasury rekenen wij de door ons betaalde rente toe aan de taakvelden en grondexploitaties.

Op basis van de notitie Rente (van juli 2016) die de Commissie BBV ter interpretatie van de vernieuwde BBV heeft geschreven, dient de berekening van de omslagrente op geüniformeerde wijze plaats te vinden. Daarbij heeft de commissie ook de aanbeveling gedaan om geen rente over de reserves meer te berekenen. Dit bevordert de helderheid en transparantie en aangezien het gaat om een interne verrekening leidt afschaffing niet tot een verandering van het begrotingssaldo. Wij hebben deze aanbeveling overgenomen en toegepast met ingang van het begrotingsjaar 2017. In de notitie Grondexploitaties van de Commissie BBV (van maart 2016) zijn voorschriften opgenomen voor de berekening van het rentepercentage dat wordt toegepast bij de berekening van de aan de grondexploitaties toe te rekenen rente.

In 2018 hanteren wij een calculatorische rente van 2,7% voor het in vaste activa geïnvesteerde vermogen en een calculatorische rente van 2,8% voor het in grondexploitaties geïnvesteerde vermogen. Ten opzichte van 2017 zijn deze percentages niet gewijzigd.

De voorgenomen aflossingen en aantrekkingen van vaste schulden

Wij hebben onze financieringsbehoefte bepaald op basis van onze prognosebalans. Deze prognosebalans is opgenomen in paragraaf 3.3. Hieruit valt de onderstaande financieringsbehoefte af te lezen (bedragen in **€** miljoen):

	2018	**2019**	**2020**	**2021**
Te financieren uit vaste schulden	72,2	74,2	68,8	63,3
Huidige vaste schulden	61,9	56,8	51,7	46,6
Financieringsbehoefte vaste schulden	**10,3**	**17,4**	**17,1**	**16,7**

In de tabel zijn de aflossingen verwerkt in de bedragen op de regel ‘Huidige vaste schulden’. De in de tabel vermelde financieringsbehoefte vaste schulden is cumulatief.

De bedragen voor de aflossingen en de nieuw aan te trekken leningen in de afzonderlijke jaren zijn aangegeven in de onderstaande tabel (bedragen in **€** miljoen):

Jaar	**Aflossingen op huidige langlopende leningen**	**Nieuwe financierings-behoefte**	**Totale financieringsbehoefte vaste schulden in jaar**	**Totale financierings-behoefte cumulatief**
2018	5,2	5,1	10,3	10,3
2019	5,1	2,0	7,1	17,4
2020	5,1	-5,4	-0,3	17,1
2021	5,1	-5,5	-0,4	16,7

Op de door ons aangetrokken leningen hebben wij geen mogelijkheid tot vervroegde aflossing.

De voorgenomen limiet voor het aantrekken van kort geld
Gezien onze renteprognose, die voor 2018 uitgaat van een normaal stijgende yield curve (des te langer de looptijd, des te hoger het rentepercentage) zullen wij zoveel mogelijk kort geld aantrekken. Onze kasgeldlimiet bedraagt 8,5% van de lasten (exclusief toevoegingen aan de reserves) in de begroting. Dit komt neer op een bedrag van circa € 4,5 miljoen. Dat is het bedrag dat wij maximaal kort (looptijd < 1 jaar) mogen lenen. Wij gaan er vanuit dat wij hiervoor 1,24% rente betalen, zodat de geraamde rentelast op kort geld in 2018 uitkomt op € 55.500.

Drempelbedrag schatkistbankieren
Het drempelbedrag voor schatkistbankieren, dat wil zeggen het bedrag tot welke de liquide middelen niet op de Rekening Courant bij de schatkist hoeven te worden gestald, bedraagt € 393.000.

De voorgenomen renterisiconorm
De renterisiconorm is de norm in de wet Fido die aangeeft welk bedrag wij maximaal per jaar mogen aflossen op de vaste schulden. Hierbij geldt een renteherziening (waar bij de door ons aangetrokken leningen geen sprake van is) ook als aflossing. Deze norm is gesteld op 20% van de lasten (exclusief toevoegingen aan de reserves) in de begroting. Voor 2018 komt dit neer op een bedrag van € 10.492.000.

Rekening houdend met de aflossingen op de huidige langlopende leningen en met de aflossingen op de nieuw aan te trekken leningen, blijven wij in 2018 en latere jaren ruimschoots binnen de renterisiconorm.

De begrote rentepercentages voor de financieringsbehoefte en de geraamde rentelasten
Om de rentelast die voortvloeit uit de vaste schulden te ramen, sommeren wij de rentelasten op de huidige schulden met de verwachte rentelasten op de nieuw aan te trekken langlopende leningen. De door ons geraamde rentelast op de vaste schulden (schulden met een looptijd van een jaar of langer, zoals gespecificeerd in bijlage 5 ‘Overzicht vaste schulden’) beloopt 3,33% van de verwachte gemiddelde stand van de vaste schulden.

Bij de bepaling van de rentelasten op de nieuw aan te trekken leningen zijn wij uitgegaan van onze renteprognose, die gebaseerd is op prognoses van het CPB, van banken en van andere gemeenten. Voor het jaar 2018 gaan wij uit van de volgende gemiddelde rentestanden:

- éénjarige leningen 1,24%
- 15-jarige leningen 2,18%

Voor de jaren na 2018 gaan wij voor éénjarige leningen uit van constante rentepercentage ten opzichte van 2018. Voor langlopende (15-jarige) leningen gaan wij uit van de volgende rentepercentages:

Jaar	Rente 15-jarige leningen
2019	2,38%
2020	2,58%
2021	2,78%

Om de rentelast op de vaste schulden (leningen met een looptijd langer dan een jaar) binnen de wettelijke randvoorwaarden zo laag en stabiel mogelijk te houden, kiezen wij ervoor onze lange financieringsbehoefte in zijn geheel af te dekken door middel van (een) lening(en) met een looptijd van 15 jaar. Wij schatten in dat de (lange) rentes na 2018 weer zullen stijgen en

willen daarom nog graag gebruik maken van de mogelijkheid om de rente tegen een gunstig tarief voor langere tijd vast te leggen. Een nog langere looptijd dan 15 jaar is voor ons geen optie, omdat we dan in de toekomst onze schuldenpositie niet snel genoeg kunnen aanpassen aan de op langere termijn (na 2019) dalende behoefte aan vaste schulden. Daarom stellen wij voor in 2018 (een) lineaire langlopende lening(en) van € 10.300.000 met een looptijd van 15 jaar aan te trekken die gedurende de hele looptijd rentevast is.

Het bovenstaande leidt voor 2018 tot de volgende geraamde rentelasten:

Rentelasten vaste schulden	€ 2.320.100
Rentelasten kort geld	€ 55.500
Totaal	**€ 2.375.600**

Renteschema

(Bedragen in €)	
Externe rentelasten over de korte en lange financiering	2.375.600
Externe rentebaten	33.556
Saldo rentelasten en rentebaten	*2.342.044*
Rente doorberekend aan grondexploitaties	92.206
Rentebaat van projectfinanciering die aan het betreffende taakveld moet worden toegerekend	0
Rentebaat van doorverstrekte leningen indien specifieke lening is aangetrokken	13.921
Aan taakvelden toe te rekenen rente	*2.448.171*
Rente over eigen vermogen	0
Rente over voorzieningen	0
Totaal aan taakvelden toe te rekenen rente	*2.448.171*
Boekwaarde activa per 1-1-2018	**89.101.000**
Omslagrentepercentage	2,7476%
Afgerond naar beneden op tienden van 1 procent	**2,7%**
Door te belasten rente	2.405.727
Verwacht renteresultaat op taakveld Treasury	42.444

5.6 Bedrijfsvoering

Personeel en organisatie

Organisatieontwikkeling

Per 1 februari 2018 is de nieuwe organisatiestructuur volledig operationeel, conform de opgestelde plannen in 2017. In 2018 zal de doorontwikkeling plaatsvinden met bijzondere aandacht voor o.a. verbetering van werkprocessen, houding en gedrag van medewerkers en externe oriëntatie.

In afwachting van de parlementaire besluitvorming over de bestuurlijke toekomst van Haren worden geen structurele dienstverbanden meer aangeboden. Verdergaande eisen vanuit o.a. de wetgeving vragen om veel flexibiliteit, continue ontwikkeling van medewerkers en extra capaciteitsbehoefte.

Uitstroom van medewerkers en tijdelijk extra capaciteitsbehoefte worden vaak op inhuurbasis weer ingevuld. Dit heeft niet alleen invloed op de personeelskosten maar ook op het wegvloeien van ervaring en kennis, de zogenaamde ‘braindrain’ waardoor bedrijfsvoerings- en besluitvoorbereidende processen meer tijd vergen.

Daarnaast vergt bijscholen en ontwikkeling van medewerkers tijd en geld. Beiden kunnen in 2018 zijn weerslag hebben op de verhouding formatie/inhuur en opleidingskosten.

Arbeidsvoorwaarden

VNG en de bonden FNV, CNV en CMHF hebben in juli 2017 een principeakkoord gesloten over de nieuwe cao gemeenten die zal lopen van mei 2017 tot januari 2019. Deze is aan de leden voorgelegd en zal in het najaar 2017 definitief worden. Afspraken uit de cao die in 2018 hun weerslag hebben op de begroting zijn de salaris- en IKB-budgetverhoging en de intentie om bepaalde doelgroepen aan werk te helpen. Andere afspraken gaan over het ontwikkelen van ideeën over verlof, beloning, flexibiliteit en zekerheid.

Financiën en belastingen

De gecombineerde aanslagen OZB en rioolrecht en de aanslagen afvalstoffenheffing willen wij voor 99% van onze burgers in respectievelijk februari 2018 en april 2018 hebben verzonden. Voor de OZB-tarieven en de lastendruk verwijzen wij u naar paragraaf *5.8 Lokale heffingen*.

Inkoop

De focus binnen de inkoop ligt op efficiency, rechtmatigheid en duurzaam inkopen, conform gemeentelijk beleid.

Informatisering en automatisering

Server- en Data-opslag

Gezien de leeftijd van de gebruikte apparatuur binnen de gemeente Haren voor het opslaan van alle data die door onze servers ontsloten wordt, zijn wij momenteel bezig deze te vervangen. Echter niet alleen de leeftijd speelt een rol in deze beslissing, ook de groei van de dataverzameling is erg groot. Daarnaast hebben we te maken met een steeds sterkere vraag naar snelle toegang tot de data en de serveromgeving. Om dit te kunnen faciliteren, zal het gehele SAN (Storage Attached Network), zowel de opslagcapaciteit als het fysieke netwerk, vervangen worden.

Veilig en gegarandeerd toegang
Afgelopen jaren is regelmatig bewezen dat een gegarandeerde toegang tot de clouddiensten van onze leveranciers erg belangrijk is. Een fysieke storing in een kabel (buiten het Gemeentehuis) kan hierbij debet zijn aan de dienstverlening. Om dit in de toekomst te voorkomen, zal de verbinding naar het netwerk KPN Lokale Overheid (het oude GemNet) dubbel worden aangesloten.

Veilig samen werken
Toegang tot bestanden waarin wordt samengewerkt door medewerkers is een wens, waarvoor vele oplossingen voor handen zijn vanuit de markt. Om dit ook veilig te kunnen doen, zal een oplossing gevonden moeten worden, welke ook een zo hoog mogelijke garantie geeft tegen datalekken. Wij oriënteren ons momenteel op de mogelijkheden en zullen, zodra gezamenlijk een goede oplossing gevonden is, deze implementeren voor onze medewerkers.

Bestuurlijke toekomst
De parlementaire besluitvorming is bepalend voor de bestuurlijke toekomst van Haren. Die besluitvorming heeft bovendien financiële gevolgen en gevolgen voor de organisatie. In 2018 zal een bedrag worden uitgekeerd ten behoeve van de dekking van de voorbereidingskosten voor herindeling, ook kosten die reeds zijn gemaakt in het geval Haren zelfstandig blijft. Een besluit tot herindeling betekent dat verschillende projecten in 2018 onder het programma Bestuur en ondersteuning en projecten voor nieuw beleid niet of in aangepaste vorm en in afstemming met de fusiepartners zullen worden uitgevoerd.

5.7 Grondbeleid

Grondbeleid is in principe dienstbaar aan de doelstellingen van beleidsvelden van wonen, bedrijven, infrastructuur en dergelijke. Het bezit van grond op zichzelf is geen doel.

Kaders grondbeleid
Op 24 september 2015 heeft u de Nota Grondbeleid 2015-2018 vastgesteld. Het doel van de nota grondbeleid is tweeledig. Enerzijds geeft het een beeld van de stand van zaken en ontwikkelingen met betrekking tot het gemeentelijk grondbeleid en de daaraan verbonden (on)mogelijkheden, risico's en keuzen. Anderzijds is de nota een naslagwerk om vastgesteld en gevoerd grondbeleid te toetsen.

De belangrijkste punten die in de Nota Grondbeleid 2015-2018 aan bod komen zijn:
- Uit beleidsmatig oogpunt geeft u de voorkeur aan een faciliterende grondpolitiek, waar in de periode voor 2015 de focus lag op een actieve grondpolitiek;
- Een actieve rol gewenst is op het moment dat de markt de ontwikkeling niet oppakt, de gemeente over voldoende kennis en capaciteit beschikt en de financiële risico's kan dragen;
- Samenwerking met private partijen wordt aangegaan indien de samenwerking voor de gemeente een duidelijke meerwaarde biedt. Randvoorwaarde voor de totstandkoming van een PPS (publiek-private samenwerking) constructie is dat de uitoefening van maatschappelijke en of publiekrechtelijke vastgestelde doelen en bevoegdheden niet doorkruist worden;
- Via publiekrechtelijke weg is het niet mogelijk de realisatie van huur- en levensloopbestendige woningen dwingend op te leggen. Gezien de voorkeur voor passief/faciliterende grondpolitiek zal de gemeente geen actieve rol vervullen in de realisatie van huur- en levensloopbestendige woningen. De gemeente Haren laat de ontwikkeling aan de markt over;
- Om ontwikkelaars een bijdrage te kunnen vragen voor het Fonds Sociale Woningbouw zal dit juridisch moeten worden verankerd in een structuurvisie (bovenplanse verevening). De gemeente Haren beschikt niet over een structuurvisie. Het college heeft het opstellen van een structuurvisie wegens financiële overwegingen uitgesteld om straks tegelijk met de omgevingsvisie te implementeren. Vanwege het ontbreken van een juridische grondslag moest het Fonds Sociale Woningbouw worden afgeschaft;
- De huidige voorraad sociale woningbouw ligt ruim boven het door de gemeenteraad gestelde minimumaandeel (13,5%). Ook in de plannen tot 2030 zit ruim voldoende huur namelijk 18,5%. De opheffing van het Fonds Sociale Woningbouw zal het minimumaandeel in de periode tot en met 2018 niet in gevaar brengen;
- Zolang de voorraad sociale woningbouw voldoende is of zolang sociale bouw is voorgenomen op bouwlocaties in eigendom van de gemeente of de corporatie, zal de gemeente geen doelgroepenverordening voor sociale woningbouw opstellen, maar hierover prestatie afspraken te maken met de corporaties;
- Het college zal bij contractsluiting de risico's met betrekking tot staatssteun en aanbesteding onafhankelijk toetsen.

Kostenverhaal
Wanneer sprake is van particuliere grond- en vastgoedexploitatie, zal de gemeente waar nodig toepassing geven aan de inzet van het wettelijk toegestane kostenverhaalinstrumentarium.

Resultaten grondexploitaties

Een overzicht van de op dit moment verwachte resultaten van de grondexploitaties (stand actualisatie per 1-1-2017) en de verwerking daarvan in de jaarrekening/begroting (bedragen x € 1.000):

(bedragen x € 1000) Grondexploitatie	Verwacht resultaat	Resultaat verwerkt in
Raadhuisplein/Haderaplein	2.114 (winst)	Begroting 2017: winst 2.178. De verlaging van de winstverwachting wordt verwerkt in de voorjaarsrapportage 2018
Nesciopark	354 (winst)	Niet van toepassing
Haren Noord	Niet van toepassing. Haren Noord is een grondexploitatie van GEM Haren Noord C.V.	Niet van toepassing
Stationsgebied	3 (winst)	Niet van toepassing

In bovenstaande tabel zijn de boekwinsten op de inbreng van eigen gronden in de grondexploitaties buiten beschouwing gebleven. Dit betreft Haren Noord. Zie hiervoor paragraaf 5.3 Weerstandsvermogen bij het onderdeel Kansen.

5.8 Lokale heffingen

In deze paragraaf gaan wij in op de lokale heffingen. Hieronder verstaan wij het algemene dekkingsmiddel van de OZB, maar ook de afvalstoffenheffing en de rioolheffing, omdat elk huishouden in onze gemeente met deze heffingen in aanraking komt. In tegenstelling tot de OZB ligt er bij zowel de afvalstoffenheffing als de rioolheffing een rechtstreeks verband tussen de dienstverlening door de gemeente en de in rekening gebrachte tarieven.

In het kader van de vernieuwing van de BBV worden de overheadkosten met ingang van 2017 in een apart programma overhead gepresenteerd in de begroting. De boekhoudkundige toerekening van de overhead aan de producten/taakvelden is daarmee komen te vervallen. Wel is het zo dat er extracomptabel nog steeds een deel van de overheadkosten aan de activiteiten mag worden toegerekend waarvoor leges en heffingen gevraagd worden. Voor deze toerekening gaan wij uit van toedeling van een deel van de totale overheadkosten naar rato van de personeelskosten die rechtstreeks gemaakt worden ten behoeve van de betreffende activiteit (als percentage van de totale personeelskosten). Deze methode staat vermeld in de notitie Overhead van de commissie BBV.

Ons uitgangspunt voor de afvalstoffenheffing is dat wij alle kosten die gepaard gaan met het verwijderen en verwerken van afval in rekening willen brengen aan de gebruiker. In 2018 leidt dit tot ons voorstel om het vastrecht te handhaven op € 97,30 en het kilo tarief te verlagen van € 0,19 tot € 0,18. De totale kosten zijn in 2018 wel wat toegenomen echter het hogere aantal aansluitingen maakt het dat het kilo-tarief met € 0,01 verlaagd kan worden.

Ook voor de riolen geldt het uitgangspunt van 100% kostendekkendheid. Dit leidt tot ons voorstel om de rioolheffing 2018 (aansluitrecht eigenaren) te verhogen van € 253,50 naar € 262,37. De basis voor dit tarief zijn de meerjarige financiële effecten die zijn opgenomen in het Gemeentelijk Rioleringsplan 2015-2019.

Wij stellen voor om de OZB-tarieven voor woningen in 2018 te verhogen met een percentage van 6,9%. Dit vloeit voort uit de optelsom van:
1. de verwachte inflatie van 1,4%;
2. een reële verhoging van 10,0%;
3. een verlaging van 6,0% in verband met de in 2018 te verwachten stijging van de WOZ-waardes in verband met de jaarlijkse hertaxatieronde;
4. een extra verhoging van 1,5%.

Wij geven hieronder een toelichting op deze drie componenten.

Ad 1.De verhoging van 1,4% in verband met de inflatie is gebaseerd op de prognose van het Centraal Planbureau (zoals gepubliceerd in de meicirculaire 2017) van de prijsmutatie Bruto Binnenlands Product (BBP) in 2018. In onze systematiek is dit de indicator die wij gebruiken om onze belastingtarieven aan te passen.

Ad 2. Het streven is om vanaf 2017 in vier jaar het saldo van de Algemene Reserve aan te vullen met begrotingsoverschotten van in totaal € 8,1 miljoen. Naast een reeks van andere ombuigingen is het tevens noodzakelijk de OZB voor woningen met 10% te verhogen.

Ad 3. Ons uitgangspunt met betrekking tot de hertaxaties van de WOZ-waardes (nieuwe taxaties met waardepeildatum 1 januari 2017 zijn bepalend voor de aanslagen 2018) is dat het effect hiervan op onze totale OZB-opbrengst, neutraal moet zijn. Het Rijk heeft via de Meicirculaire 2017 gemeld uit te gaan van een landelijke WOZ-waardeontwikkeling tussen 1 januari 2016 (waardepeildatum taxaties ten behoeve van de aanslagen 2017) en 1 januari 2017 (waardepeildatum taxaties ten behoeve van de aanslagen 2018) van +6,0% voor woningen. Wij verwachten dat de Harense stijging hier dicht in de buurt zal liggen.
Om het totaalbedrag aan algemene dekkingsmiddelen gelijk te houden dienen onze tarieven van de OZB te worden gecorrigeerd met de verwachte waardeontwikkeling. Dit leidt tot een verlaging met 6,0%.

Ad 4. Tijdens de behandeling van de begroting 2017 is in de raadsvergadering van 9 november 2016 een amendement ingediend (door de fracties van D66, GVH en CDA) en aangenomen waarin is vastgelegd dat vanaf 2018 een extra OZB-verhoging kan worden toegepast van 1,5% i.v.m. de dekking van de exploitatiesubsidie aan het zwembad Scharlakenhof.

Wij ramen de volgende inkomsten aan belastingen en heffingen voor de jaren 2016 tot en met 2018 (bedragen x **€** 1.000):

	2016 (realisatie)	**2017**	**2018**
OZB	4.291	4.843	5.382
Rioolheffing	2.293	2.496	2.603
Afvalstoffenheffing	1.830	1.681	1.755
Totaal	**8.414**	**9.020**	**9.740**

Wij willen in het vervolg van deze paragraaf ingaan op de consequenties van onze keuzes ten aanzien van de lokale lasten voor een gemiddeld Harens huishouden. Wij doen dat door middel van twee tabellen: een tabel voor de lastenontwikkeling bij de eenpersoonshuishoudens en een tabel voor de lastenontwikkeling bij de meerpersoonshuishoudens.

Tabel lastenontwikkeling eenpersoonshuishoudens (woningeigenaren)

Variabele gegevens:		
Gemiddelde waarde woning eigenaar	**272.484 ***	**288.833****
Aantal kg afval		**173*****
Verschuldigde belasting:	**2017**	**2018**
OZB	425,62	482,35
Rioolheffing	253,50	262,37
Afval vastrecht	97,30	97,30
Afval variabel	32,87	31,14
TOTAAL	**809,29**	**873,16**
Percentuele lastenverhoging t.o.v. vorig jaar		7,89%
Gehanteerde tarieven:		
OZB eigenaar (% van de WOZ-waarde)	0,1562	0,1670
Rioolrecht	253,50	262,37
Afval vastrecht	97,30	97,30
Afval variabel (per kg)	0,19	0,18

De tarieven voor 2018 hebben een indicatief karakter. De definitieve vaststelling van de tarieven voor 2018 dient namelijk nog plaats te vinden middels verordeningen.

Tabel lastenontwikkeling meerpersoonshuishoudens (woningeigenaren)

Variabele gegevens:		
Gemiddelde waarde woning eigenaar	**272.484***	**288.833****
Aantal kg afval		**519*****
Verschuldigde belasting:	**2017**	**2018**
OZB	425,62	482,35
Rioolheffing	253,5	262,37
Afval vastrecht	97,30	97,30
Afval variabel	98,62	93,42
TOTAAL	**875,04**	**935,44**
Percentuele lastenverhoging t.o.v. vorig jaar	4,30%	6,90%
Gehanteerde tarieven:		
OZB eigenaar (% van de WOZ-waarde)	0,1562	0,1670
Rioolrecht	253,50	262,37
Afval vastrecht	97,30	97,30
Afval variabel (per kg)	0,19	0,18

De tarieven voor 2018 hebben een indicatief karakter. De definitieve vaststelling van de tarieven voor 2018 dient namelijk nog plaats te vinden middels verordeningen.

Toelichting variabele gegevens
**Het betreft hier de gemiddelde WOZ-waarde die het COELO voor Haren gehanteerd heeft in de Atlas van de lokale lasten 2017. Deze waarde wijkt af van de waarde woning ad. € 267.459 die was opgenomen in de begroting 2017 van de gemeente Haren.*
***Het betreft hier de gemiddelde WOZ-waarde die het COELO voor Haren gehanteerd heeft in de Atlas van de lokale lasten 2017 inclusief een stijging van 6% aangezien de Meicirculaire 2017 uitgaat van een landelijke WOZ-waardeontwikkeling in 2018 van 6,0% voor woningen.*
**** Het betreft de hoeveelheid zoals opgenomen in de Atlas van de lokale lasten 2017 van het COELO.*

Om de lokale lastendruk van Haren te vergelijken met die in andere gemeenten maken wij gebruik van gegevens van de stichting COELO. Onderzoeksinstituut COELO, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen, verricht jaarlijks onderzoek naar de gemeentelijke woonlasten in alle gemeenten in Nederland. In het overzicht, dat wij zelf hebben samengesteld, zijn de woonlasten van Haren over 2017 afgezet tegen die van vier andere gemeenten in de buurt. Weergegeven worden de lasten van de OZB, de afvalstoffenheffing en de rioolheffing voor een huishouden van gemiddelde omvang. Voor de OZB wordt voor elke gemeente de gemiddelde waarde van **€** 272.484 gehanteerd, zijnde de gemiddelde WOZ-waarde van de gemeente Haren. De woonlasten zijn de som van die drie.

(Bedragen in **€**)	OZB-eigenaar	Afvalstoffenheffing	Rioolheffing	Woonlasten
Haren	**426**	**196**	**254**	875
Groningen	456	328	151	934
Hoogezand-Sappemeer	490	221	188	899
Slochteren	379	237	239	855
Tynaarlo	315	189	166	669
Laagste	*315*	*189*	*151*	*669*
Hoogste	*490*	*328*	*254*	*934*
Gemiddelde	*413*	*234*	*200*	*846*

In de BBV is bepaald dat in de paragraaf Lokale heffingen een overzicht op hoofdlijnen van de diverse heffingen wordt opgenomen, waarin onder andere inzichtelijk wordt gemaakt hoe bij de berekening van tarieven van heffingen, die hoogstens kostendekkend mogen zijn, wordt bewerkstelligd dat de geraamde baten de ter zake geraamde lasten niet overschrijden, wat de beleidsuitgangspunten zijn die ten grondslag liggen aan deze berekeningen en hoe deze uitgangspunten bij de tariefstelling worden gehanteerd. Om hieraan invulling te geven presenteren wij de volgende tabel met informatie over de kostendekkendheid.

Product	Verordening	Begrote opbrengst	Toegerekende kosten	Dekkings-percentage	Tariefcriterium
10. Legesverordening					
Leges					
Huwelijken	Titel 1 Algemene dienstverlening hoofdstuk 1	35.051	29.661	118%	Kostendekkendheid
Reisdocumenten	Titel 1 Algemene dienstverlening hoofdstuk 2	222.384	332.949	67%	Wettelijk maximum
Rijbewijzen	Titel 1 Algemene dienstverlening hoofdstuk 3	91.847	144.213	64%	Wettelijk maximum
Basisregistratie personen	Titel 1 Algemene dienstverlening hoofdstuk 4	0	5.445	0%	Gratis
Overige publiekszaken	Titel 1 Algemene dienstverlening hoofdstuk 9	27.153	21.420	127%	Wettelijk maximum /indexatie
Totaal leges		**376.435**	**533.688**	**75%**	
Vergunningen					
Omgevingsvergunningen	Titel 2 Dienstverlening vallend onder fysieke leefomgeving / omgevingsvergunning hoofdstuk 3	889.106	888.749	100%	Kostendekkendheid
Horeca	Titel 3 EDR hoofdstuk 1	2.839	99.409	3%	Indexatie
Evenementen	Titel 3 EDR hoofdstuk 2	3.207	48.713	7%	Indexatie
Geluid	Titel 3 EDR hoofdstuk 8	958	2.826	34%	Indexatie
Totaal vergunningen		**896.110**	**1.039.697**	**36%**	
11. Lijkbezorgingenrechten en Marktgelden					
Lijkbezorgingsrechten	Verordening op de heffing en invordering van de rechten voor het gebruik van de begraafplaatsen gemeente Haren	250.243	405.183	62%	Indexatie /eigen tariefstelling
Marktgelden	Verordening op de heffing en invordering van marktgelden	15.135	26.582	57%	Indexatie

Wij verwijzen u naar bijlagen 8 t/m 11 voor meer gedetailleerde informatie.

6 Budgetautorisatie

6.1 Totaal van de programma´s

De begroting wordt vastgesteld door de raad. Door het vaststellen van de begroting geeft de raad het college toestemming in een bepaald jaar voor een bepaald doel uitgaven te doen en verplichtingen aan te gaan voor een bepaald bedrag. De raad stelt de begroting vast op het niveau van de programma's. Anders gezegd: de raad bepaalt per programma tot welke bedragen het college is geautoriseerd uitgaven te doen en verplichtingen aan te gaan. In dit verband wordt onderstaand overzicht van lasten en baten per programma opgenomen.

In dit overzicht worden de ramingen van lasten en baten van de programma's, zowel voor het begrotingsjaar 2018 als voor de jaren 2019 tot en met 2021, weergegeven:

Programma (Bedragen x € 1.000)		Begroting	meerjarenramingen		
		2018	2019	2020	2021
	Lasten	4.342	3.583	3.639	3.639
	Baten	-2.285	-2.271	-2.270	-2.270
Bestuur en ondersteuning	**Saldo**	**2.057**	**1.311**	**1.369**	**1.369**
	Lasten	1.138	1.113	1.113	1.113
	Baten	-7	-7	-7	-7
Veiligheid	**Saldo**	**1.131**	**1.106**	**1.106**	**1.106**
	Lasten	2.792	2.883	3.046	3.046
	Baten	-169	-178	-182	-182
Verkeer, vervoer en waterstaat	**Saldo**	**2.623**	**2.705**	**2.863**	**2.863**
	Lasten	952	952	952	952
	Baten	-984	-984	-984	-984
Economie	**Saldo**	**-31**	**-31**	**-31**	**-31**
	Lasten	3.102	3.037	3.599	3.615
	Baten	-93	-93	-93	-93
Onderwijs	**Saldo**	**3.009**	**2.945**	**3.507**	**3.522**
	Lasten	4.585	4.483	4.456	4.456
	Baten	-807	-807	-807	-807
Sport, cultuur en recreatie	**Saldo**	**3.777**	**3.675**	**3.649**	**3.649**
	Lasten	12.486	12.178	12.168	12.168
	Baten	-2.852	-2.852	-2.852	-2.852
So0ciaal domein	**Saldo**	**9.634**	**9.326**	**9.316**	**9.316**
	Lasten	4.247	4.206	4.244	4.244
	Baten	-4.927	-4.952	-4.949	-4.949
Volksgezondheid en milieu	**Saldo**	**-679**	**-746**	**-706**	**-706**
	Lasten	3.855	1.527	1.526	1.526
	Baten	-3.663	-1.336	-1.336	-1.336
VHROSV	**Saldo**	**192**	**191**	**191**	**191**
	Lasten	37.500	33.962	34.743	34.759
	Baten	-15.788	-13.481	-13.480	-13.480
Totaal van de programma´s (A)	**Saldo**	**21.712**	**20.481**	**21.263**	**21.279**

vervolg		Begroting	meerjarenramingen		
		2018	2019	2020	2021
	Lasten	2.525	2.411	2.411	2.411
	Baten	-32.940	-32.168	-32.164	-32.209
Overzicht Algemene Dekkingsmiddelen/Vpb/Onvoorzien	**Saldo**	**-30.415**	**-29.757**	**-29.753**	**-29.798**
	Lasten	11.095	11.087	11.085	11.085
	Baten	-5.277	-5.277	-5.277	-5.277
Overzicht Overhead	**Saldo**	**5.818**	**5.810**	**5.808**	**5.808**
	Lasten	13.620	13.498	13.497	13.497
	Baten	-38.217	-37.445	-37.442	-37.487
Subtotaal saldo overig (B)	**Saldo**	**-24.597**	**-23.947**	**-23.945**	**-23.990**
	Lasten	51.120	47.460	48.240	48.256
	Baten	-54.005	-50.926	-50.922	-50.967
Geraamde totaalsaldo van baten en lasten (C) (=A+B)	**Saldo**	**-2.885**	**-3.466**	**-2.681**	**-2.711**
	Lasten	1.691	1.694	1.694	1.694
	Baten	-1.255	-1.235	-1.215	-1.215
Mutaties reserves (D)	**Saldo**	**436**	**458**	**478**	**478**
	Lasten	52.811	49.154	49.934	49.949
	Baten	-55.260	-52.162	-52.137	-52.182
Geraamde resultaat (E) (=C+D)	**Saldo**	**-2.449**	**-3.008**	**-2.203**	**-2.233**

In het volgend toelichtend overzicht worden per programma de realisatiecijfers van 2016 en de ramingen voor het begrotingsjaar 2017 (na wijzigingen) weergegeven:

Programma (bedragen x € 1.000)	Realisatie 2016	Begroting 2017 na wijzigingen
0 Bestuur en Ondersteuning	-21.563	-19.264
1 Veiligheid	1.157	1.183
2 Verkeer, Vervoer en Waterstaat	2.748	2.512
3 Economie	26	-1
4 Onderwijs	2.412	2.914
5 Sport, cultuur en recreatie	3.269	3.836
6 Sociaal Domein	9.426	10.005
7 Volksgezondheid en milieu	575	-737
8 VHROSV	1.953	-1.654
Totaal	3	-1.206

NB 1: In voorgaande tabel in de kolom "Begroting 2017 na wijzigingen" zijn de ramingen voor het programma 0 Bestuur en Ondersteuning, het overzicht Overhead en het Overzicht Algemene Dekkingsmiddelen/Vennootschapsbelasting/ Onvoorzien/Mutaties reserves samengevoegd tot één programma.

NB 2: De cijfers voor 2016 in voorgaande tabel zijn enigszins grofmazig van producten naar taakvelden verdeeld. Sommige (sub)producten zijn echter verdeeld over meerdere (sub)taakvelden. In 2016 werden de overheadkosten via uren maal tarief verdeeld over de (sub)producten, vanaf 2017 vindt dit niet langer plaats. Dit overzicht geeft daarom alleen een globaal beeld.

In het kader van het vernieuwde BBV is onderstaand is het totaaloverzicht opgenomen van de baten en lasten per taakveld voor het begrotingsjaar 2018 en de jaren 2019 tot en met 2021. Dit overzicht bevat dezelfde totaalbedragen als het overzicht van de baten en lasten per programma.

Begroting op taakveld (bedragen X € 1.000)		Begroting 2018	meerjarenramingen 2019	2020	2021
010 Bestuur	Lasten	1.597	885	885	885
	Baten	-	-	-	-
012 Mutaties reserves	Lasten	1.691	1.694	1.694	1.694
	Baten	-1.255	-1.235	-1.215	-1.215
020 Burgerzaken	Lasten	795	749	749	749
	Baten	-377	-264	-264	-264
030 Beheer overige gebouwen en gronden	Lasten	1.610	1.608	1.594	1.594
	Baten	-708	-707	-705	-705
040 Overhead	Lasten	11.095	11.087	11.085	11.085
	Baten	-5.277	-5.277	-5.277	-5.277
050 Treasury	Lasten	2.355	2.241	2.241	2.241
	Baten	-2.554	-2.534	-2.490	-2.490
061 OZB woningen	Lasten	84	84	84	84
	Baten	-4.092	-4.207	-4.325	-4.325
062 OZB niet-woningen	Lasten	26	26	26	26
	Baten	-1.216	-1.258	-1.302	-1.302
063 Parkeerbelasting	Lasten	-	-	-	-
	Baten	-448	-448	-448	-448
070 Alg.uitkering en overige uitkeringen	Lasten	-	-	-	-
	Baten	-25.078	-24.169	-24.048	-24.093
080 Overige baten en lasten	Lasten	400	400	470	470
	Baten	-753	-853	-853	-853
110 Crisisbeheersing en brandweer	Lasten	940	940	940	940
	Baten	-	-	-	-
120 Openbare orde en veiligheid	Lasten	198	173	173	173
	Baten	-7	-7	-7	-7
210 Verkeer,wegen en water	Lasten	2.599	2.691	2.855	2.855
	Baten	-99	-108	-112	-112
220 Parkeren	Lasten	192	190	189	189
	Baten	-70	-70	-70	-70
240 Economische havens en waterwegen	Lasten	2	2	2	2
	Baten	-	-	-	-
320 Fysieke bedrijfsinfrastructuur	Lasten	808	808	808	808
	Baten	-808	-808	-808	-808
330 Bedrijfsloket en bedrijfsregelingen	Lasten	138	138	138	138
	Baten	-16	-16	-16	-16

Taakveld		2018	2019	2020	2021
340 Economische promotie	Lasten	6	6	6	6
	Baten	-159	-159	-159	-159
420 Onderwijshuisvesting	Lasten	2.579	2.648	3.214	3.230
	Baten	-66	-66	-66	-66
430 Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	Lasten	523	389	385	385
	Baten	-27	-27	-27	-27
510 Sportbeleid en activering	Lasten	86	41	41	41
	Baten	-	-	-	-
520 Sportaccomodaties	Lasten	901	877	872	872
	Baten	-195	-195	-195	-195
530 Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuurparticipatie	Lasten	970	904	883	883
	Baten	-612	-612	-612	-612
550 Cultureel erfgoed	Lasten	40	40	40	40
	Baten	-	-	-	-
560 Media	Lasten	523	523	523	523
	Baten	-	-	-	-
570 Openbaar groen en (openlucht)recreatie	Lasten	2.064	2.098	2.098	2.098
	Baten	-	-	-	-
610 Samenkracht en burgerparticipatie	Lasten	3.004	2.964	2.947	2.947
	Baten	-132	-132	-132	-132
620 Wijkteams	Lasten	345	345	345	345
	Baten	-	-	-	-
630 Inkomensregelingen	Lasten	3.346	3.346	3.346	3.346
	Baten	-2.389	-2.389	-2.389	-2.389
640 Begeleide participatie	Lasten	1.110	1.051	1.051	1.051
	Baten	-32	-32	-32	-32
650 Arbeidsparticipatie	Lasten	286	298	298	298
	Baten	-	-	-	-
660 Maatwerkvoorzieningen (WMO)	Lasten	800	800	800	800
	Baten	-	-	-	-
671 Maatwerkdienstverlening 18+	Lasten	1.871	1.892	1.899	1.899
	Baten	-300	-300	-300	-300
672 Maatwerkdienstverlening 18-	Lasten	1.433	1.191	1.191	1.191
	Baten	-	-	-	-
681 Geëscaleerde zorg 18+	Lasten	33	33	33	33
	Baten	-	-	-	-
682 Geëscaleerde zorg 18-	Lasten	258	258	258	258
	Baten	-	-	-	-
720 Riolering	Lasten	1.946	2.011	2.045	2.045
	Baten	-2.603	-2.687	-2.684	-2.684
730 Afval	Lasten	1.622	1.553	1.558	1.558
	Baten	-2.074	-2.016	-2.016	-2.016
740 Milieubeheer	Lasten	361	326	326	326
	Baten	-	-	-	-
750 Begraafplaatsen en crematoria	Lasten	318	316	314	314
	Baten	-250	-250	-250	-250
810 Ruimtelijke Ordening	Lasten	469	469	469	469
	Baten	-5	-5	-5	-5
820 Grondexploitatie (niet-bedrijventerreinen)	Lasten	2.744	416	416	416
	Baten	-2.721	-394	-394	-394
830 Wonen en bouwen	Lasten	641	641	641	641
	Baten	-937	-937	-937	-937
Eindtotaal		**-2.449**	**-3.008**	**-2.203**	**-2.233**

6.2 Incidentele baten en lasten

Een totaaloverzicht van de incidentele lasten en baten die begrepen zijn in het geraamde resultaat ziet er als volgt uit:

Incidentele baten en lasten

(x € 1.000; negatieve bedragen zijn baten)	2018	2019	2020	2021	Cum.
Inkomsten Fonds Bovenwijks Haren Noord (tot en met 2019)	-536	-536	0	0	-1.072
Frictiekosten herindeling (2018)	711	0	0	0	711
Subtotaal programma Bestuur en ondersteuning	*175*	*-536*	*0*	*0*	*-361*
Bijdrage frictiekosten herindeling (2018)	-711	0	0	0	-711
Subtotaal overzicht Algemene Dekkingsmiddelen	*-711*	*0*	*0*	*0*	*-711*
Begeleiding zonneparken	35	0	0	0	35
Subtotaal programma Volksgezondheid	*35*	*0*	*0*	*0*	*35*
Toezicht Drank & Horecawet	25	0	0	0	25
Subtotaal programma Veiligheid	*25*	*0*	*0*	*0*	*25*
Kosten dorps- en buurtbudgetten	20	20	0	0	40
Subtotaal programma sociaal domein	*20*	*20*	*0*	*0*	*40*
Onttrekking bestemmingsreserve Inrichting Openbaar Gebied ter dekking dorps- en buurtbudgetten	-20	-20	0	0	-40
Toevoeging aan Bestemmingsreserve Zernike College vanuit tijdelijke extra Gemeentefondsuitkering i.v.m. Zernike College	1.216	1.202	1.202	1.202	4.822
Toevoeging aan de Algemene Reserve i.v.m. kapitaallastenvoordeel uit oude afboeking	60	60	60	60	240
Subtotaal mutaties reserves	*1.256*	*1.242*	*1.262*	*1.262*	*5.022*
Totaal incidentele lasten/baten (A)	**800**	**726**	**1.262**	**1.262**	**4.050**
Het begrotingssaldo is (B):	-2.444	-3.010	-2.203	-2.233	-9.890
Het structurele begrotingssaldo is (B) - (A):	-3.244	-3.736	-3.465	-3.495	-13.940

Op grond van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten zijn wij verplicht het volgende overzicht met structurele reservemutaties op te nemen:

(bedragen x € 1.000)	2018			2019		
Naam reserve	**Toev.**	**Onttrek.**	**Saldo**	**Toev.**	**Onttrek.**	**Saldo**
Res. Dekking Gerealiseerde Inv. (RDGI)	51	-109	-58	48	-106	-58
Bestemmingsreserve Nieuw Raadhuis	150	-230	-80	147	-226	-79
Bestemmingsreserve Zernike College	200	-875	-675	224	-862	-638
Bestemmingsreserve Quintusschool	13	-21	-8	13	-21	-8
Totaal	**414**	**-1.235**	**-821**	**432**	**-1.215**	**-783**

vervolg tabel (bedragen x € 1.000)	2020			2021		
Naam reserve	**Toev.**	**Onttrek.**	**Saldo**	**Toev.**	**Onttrek.**	**Saldo**
Res. Dekking Gerealiseerde Inv. (RDGI)	48	-106	-58	48	-106	-58
Bestemmingsreserve Nieuw Raadhuis	147	-226	-79	147	-226	-79
Bestemmingsreserve Zernike College	224	-862	-638	224	-862	-638
Bestemmingsreserve Quintusschool	13	-21	-8	13	-21	-8
Totaal	**432**	**-1.215**	**-783**	**432**	**-1.215**	**-783**

Voor een volledig overzicht van het verloop van de reserves vanaf 1 januari 2017 tot en met 31 december 2021 verwijzen wij naar bijlage 3 in het bijlagenboek.

6.3 Investeringen

Wij leggen onderstaande investeringsbudgetten, voor zover die het jaar 2018 betreffen, ter autorisatie aan u voor. De hieronder opgesomde investeringen in de jaren vanaf 2019 betreffen de meerjarige investeringsplanning. In het kader van de behandeling van de begrotingen van latere jaren zullen die ter autorisatie aan u worden voorgelegd.

INVESTERINGEN 2018	Afschr. termijn	Bedrag	Kapitaal-last 1)
Vervanging armaturen openbare verlichting 2018 2)	20	143.000	11.011
Vervanging masten openbare verlichting 2018 2)	40	107.000	5.564
Vervanging slijtlagen wegen 2018 2)	7	110.000	18.684
Vervanging deklagen wegen 2018 2)	14	165.000	16.241
Rehabilitaties wegen 2018 2)	30	305.000	18.402
Maatregelen verkeersveiligheid 2018 2)	30	180.000	10.860
Subtotaal invest. in openbare ruimte met maatschappelijk nut 3)		**1.010.000**	**80.762**
Rioolwerkzaamheden 2018 2)	50	1.029.759	48.399
Rioolpompen- en gemalen vervangen 2018 2)	15	70.000	6.557
Riool Schipsloot	15	55.000	5.152
Maartenscollege (gebouw en gymvoorziening) 2)*	30	3.648.000	220.096
Renovatie Brinkschool 2)*	40	4.036.398	209.893
Brinkschool aanpassingen infra*	30	1.020.000	61.540
De Borg (omzetten tijdelijke huisvesting naar permanent) 2)*	50	1.168.000	54.896
Groot onderhoud gymzaal Rummerinkhof 2)*	40	495.005	25.740
Uitbreiding PPS a.g.v. sloop Visio*	50	717.000	33.699
1e inrichting PPS*	10	15.000	1.905
1e inrichting gymzaal Rummerinkhof*	10	53.000	6.731
Energiebesparende maatregelen scholen PO*	30	126.000	7.602
Reservering prijspeil en PM-posten IHP*		531.000	29.117
Vervanging bestelauto (no 12) Woonomgeving	10	45.000	5.715
Vervanging bestelauto (no 26) Woonomgeving	10	45.000	5.715
Vervanging tractor holder (no 84) Woonomgeving	10	60.000	7.620
Vervanging maaimachine Toro (no 73)	10	45.000	5.715
Vervanging maaimachine Ransomes	10	50.000	6.350
Vervanging veegmachine Dulevo (no 94)	5	125.000	28.375
Vervanging 20 glasbakken	10	80.000	10.160
Subtotaal invest. met economisch nut 3)		**13.414.162**	**780.976**
TOTAAL INVESTERINGEN 2018		**14.424.162**	**861.738**

INVESTERINGEN 2019	Afschr. termijn	Bedrag	Kapitaal-last 1)
Vervanging speeltoestellen 2019	10	6.500	826
Vervanging armaturen openbare verlichting 2019 2)	20	143.000	11.011
Vervanging masten openbare verlichting 2019 2)	40	107.000	5.564
Vervanging slijtlagen wegen 2019 2)	7	110.000	18.684
Vervanging deklagen wegen 2019 2)	14	165.000	16.241
Rehabilitaties wegen 2019 2)	30	305.000	18.402
Maatregelen verkeersveiligheid 2019 2)	30	180.000	10.860
Subtotaal invest. in openbare ruimte met maatschappelijk nut 3)		**1.016.500**	**81.587**
Rioolwerkzaamheden 2019 2)	50	792.514	37.248
Rioolpompen- en gemalen vervangen 2019 2)	15	70.000	6.557
Vervanging vaste inrichting raadhuis 2019	10	40.000	5.080
Renovatie Mozaiek*	30	365.000	22.022
1e inrichting 12e t/m 15e groep Brinkschool*	10	29.000	3.683
1e inrichting de Borg*	10	15.000	1.905
Energiebesparende maatregelen scholen PO*	30	126.000	7.602
Reservering prijspeil en PM-posten IHP*		2.389.000	138.550
Vervanging Fendt 208	10	80.000	10.160
Glasbakken 2019	10	50.000	6.350
Vervanging diensauto 99-PRH-6	10	30.000	3.810
Vervanging diensauto 00-PRH-7	10	30.000	3.810
Subtotaal invest. met economisch nut 3)		**4.016.514**	**246.776**
TOTAAL INVESTERINGEN 2019		**5.033.014**	**328.364**

INVESTERINGEN 2020	Afschr. termijn	Bedrag	Kapitaal-last 1)
Vervanging armaturen openbare verlichting 2020 2)	20	143.000	11.011
Vervanging masten openbare verlichting 2020 2)	40	107.000	5.564
Vervanging slijtlagen wegen 2020 2)	7	110.000	18.684
Vervanging deklagen wegen 2020 2)	14	165.000	16.241
Rehabilitaties wegen 2020 2)	30	305.000	18.402
Maatregelen verkeersveiligheid 2020 2)	30	180.000	10.860
Subtotaal invest. in openbare ruimte met maatschappelijk nut 3)		**1.010.000**	**80.762**
Rioolwerkzaamheden 2020 2)	50	1.013.912	47.654
Rioolpompen- en gemalen vervangen 2020 2)	15	70.000	6.557
1e inrichting 12e t/m 15e groep Brinkschool*	10	29.000	3.683
Energiebesparende maatregelen scholen PO*	30	126.000	7.602
Reservering PM-posten IHP*	25	208.000	13.936
Vervanging bestelauto (no. 20) Woonomgeving	10	40.000	5.080
Vervanging bestelauto (no. 21) Woonomgeving	10	35.000	4.445
Vervanging bestelauto (no. 49) Woonomgeving	10	40.000	5.080
Vervanging veegmachine (no. 93)	5	125.000	28.375
Subtotaal invest. met economisch nut 3)		**1.686.912**	**122.412**
TOTAAL INVESTERINGEN 2020		**2.696.912**	**203.173**

INVESTERINGEN 2021	Afschr. termijn	Bedrag	Kapitaal-last 1)
Vervanging speeltoestellen 2021	10	6.500	826
Vervanging armaturen openbare verlichting 2021 2)	20	143.000	11.011
Vervanging masten openbare verlichting 2021 2)	40	107.000	5.564
Vervanging slijtlagen wegen 2021 2)	7	110.000	18.684
Vervanging deklagen wegen 2021 2)	14	165.000	16.241
Rehabilitaties wegen 2021 2)	30	305.000	18.402
Maatregelen verkeersveiligheid 2021 2)	30	180.000	10.860
Subtotaal invest. in openbare ruimte met maatschappelijk nut 3)		**1.016.500**	**81.587**
Rioolwerkzaamheden 2021 2)	50	209.177	9.831
Rioolpompen- en gemalen vervangen 2021 2)	15	70.000	6.557
(V)SO: voorzieningen huisvestingsaanpassingen*	50	2.218.000	104.246
1e inrichting De Borg*	10	15.000	1.905
Reservering prijspeil en PM-posten IHP*		965.000	49.515
Subtotaal invest. met economisch nut 3)		**3.477.177**	**172.054**
TOTAAL INVESTERINGEN 2021		**4.493.677**	**253.641**

Ad 1)
De kapitaallasten voortvloeiende uit een bepaalde investering hebben betrekking op het eerste jaar volgend op het moment van activering. Aangezien de rente (2,7%) wordt berekend over de boekwaarde, dalen deze kapitaallasten jaarlijks.

Ad 2)
Voor de meeste investeringen wordt uitgegaan van een realisatietermijn van een jaar, dat wil zeggen dat de betreffende investeringen zijn afgerond aan het eind van het jaar waarin ze gepland zijn. De ervaring leert ons dat een aantal grotere investeringen in werkelijkheid een realisatietermijn heeft van circa twee jaar. Het gaat om de volgende, jaarlijks terugkerende, investeringen: levensduur verlengend onderhoud wegen (vervanging slijtlagen, vervanging deklagen en rehabilitaties), maatregelen verkeersveiligheid wegen, vervanging armaturen en masten openbare verlichting, rioolinvesteringen en huisvestingsprogramma onderwijs.

Ad 3)
Het onderscheid tussen investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut en investeringen met een economisch nut is voorgeschreven door het Besluit begroting en verantwoording provincies en gemeenten (BBV). Investeringen met economisch nut zijn verhandelbaar en/of genereren opbrengsten bijvoorbeeld in de vorm van heffingen. Overige investeringen worden geschaard onder investeringen met een maatschappelijk nut.

* Investeringen Integraal Huisvestingsplan Onderwijs (IHP)
In de investeringslijst zijn de investeringen opgenomen conform het conceptvoorstel van het IHP 2018-2021. Bij besluitvorming over het IHP worden de definitieve investeringsbedragen vastgesteld en geautoriseerd door de gemeenteraad.

7 Kerngegevens gemeente

Onderstaande gegevens zijn gehanteerd bij het berekenen van de uitkering uit het Gemeentefonds voor 2017. Bron: specificatie algemene uitkering uit het Gemeentefonds gemeente Haren 2017, volgnummer 5 d.d. 21-07-2017.

Inwoners	
Aantal inwoners	19.570
Inwoners tot en met 19 jaar	4.550
Inwoners 20 tot en met 64 jaar	9.871
Inwoners vanaf 65 jaar	5.149
Lage inkomens	2.200
Personen met bijstandsuitkering	272
Personen met een uitkering	913
Minderheden	415
Aantal leerlingen (voortgezet) speciaal onderwijs	501
Aantal leerlingen voortgezet onderwijs	3.297

Fysiek	
Oppervlakte land	4.539 ha
Oppervlakte binnenwater	534 ha
Veen/kleiveengebied	52 ha
Omgevingsadressendichtheid (woonfunctie, logiesfunctie, personen zorginstelling, uitwonende studenten)	9.975

8 Verklarende woordenlijst

A

APV	Algemene Plaatselijke Verordening
ARCG	Afvalbeheer Regio Centraal Groningen
AZC	Asielzoekerscentrum

B

BBP	Bruto Binnenlands Product
BBV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten
BBZ	Besluit bijstandverlening zelfstandigen
BDU	Brede doeluitkering
BGP	Bruto gemeentelijk product
Bibob	(wet) bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten
BOPZ	(wet) bijzondere opnemingen in psychiatrische ziekenhuizen
BRP	Basisregistratie Personen
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

C

CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
COELO	Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden
CPB	Centraal Planbureau
CRH	Culturele Raad Haren
CJG	Centrum Jeugd en Gezin

D

DUO	Dienst Uitvoering Onderwijs

E

EDR	Eems Dollard Regio
EHS	Ecologische hoofdstructuur
ESF	Europees Sociaal Fonds
EV	Eigen vermogen

F

Fido	Wet Financiering Decentrale Overheden
FMI	Functiemengingsindex

G

GEM	Gemeenschappelijke Exploitatiemaatschappij Haren Noord
GGD	Gemeentelijke of Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst
GR	Gemeenschappelijke Regeling
GRP	Gemeentelijk Rioleringsplan
GVVP	Gemeentelijk verkeer- en vervoerplan

I

IBOR	Integraal Beheersplan Openbare Ruimte
IBT	Interbestuurlijk Toezicht
IHP	Integraal HuisvestingsPlan

IOAW	Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers
IOAZ	Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen

J

JGZ	Jeugdgezondheidszorg

L

LED	Licht-emitterende diode
LISA	Databestand met gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht

K

KLPD	Korps Landelijke Politiediensten
KPI	Kritische Prestatie Indicatoren

M

MKB	Midden- en kleinbedrijf

O

Obs	Openbare basisschool
ODG	Omgevingsdienst Groningen
OGGz	Openbare Geestelijke Gezondheidszorg
OZB	Onroerendezaakbelasting

P

PDC	Producten- en dienstencatalogus
PG&Z	Publieke Gezondheid & Zorg Groningen
PPS	Publiek-private samenwerking

R

RIGG	Regionale Inkooporganisatie Groninger Gemeenten
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
RMC	Regionaal Meld- en Coördinatiepunt Voortijdig Schoolverlaten
ROC	Regionaal opleidingencentrum
RWS	Rijkswaterstaat

S

SD	Sociaal domein
SMART	Specifiek Meetbaar Acceptabel Realistisch Tijdsgebonden

V

VANG	Van afval naar grondstof
VHROSV	Volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en stedelijke vernieuwing
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VNN	Verslavingszorg Noord Nederland
VOG	Verklaring Omtrent het Gedrag
Vpb	Vennootschapsbelasting
VTH	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving

VV	Vreemd vermogen

W

WABO	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
WIJZ	Werk, inkomen, jeugd & zorg
Wmo	Wet maatschappelijke ondersteuning
WOZ	Waardering onroerende zaken
Wro	Wet ruimtelijke ordening
WSW	Wet sociale werkvoorziening